

ISSN 2415-881X

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

POLITOLOGY BULLETIN
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК

Issue 83

Випуск 83

2019

Politology Bulletin, Issue 83 (2019)

Journal homepage: <http://zpv.knu.ua/>

“Politology Bulletin” is a monthly academic peer-reviewed journal, published by the Taras Shevchenko National University of Kyiv.

The Journal publishes original contributions based on studies in the field of political science, social theory, philosophy of politics, geopolitics and global systems of modern development. The Journal also publishes reviews of books in the fields of political science issued over the past two years.

Audience of the Journal includes academics, lecturers, postgraduates, students, professionals, as well as a wide circle of readers interested in modern trends in the development of political sciences.

The Journal’s format corresponds to the international standards. All the articles undergo a peer-review procedure. The International Editorial Board of the Journal includes prominent academics in the corresponding fields of science.

The Journal is approved as a professional academic journal in political and philosophical science by the Ministry of Education and Science of Ukraine (decree of 14.04.2010).

ISSN 2415-881X (Print)

Certificate of registration: KB # 22690-12590IIP of 24.04.2017.

Editorial Address: “Politology Bulletin,” Taras Shevchenko National University of Kyiv, auditorium 308-A (Department of Political Science), 60 Volodymyrska str., 01601, Kyiv, Ukraine.

Phone: (+38044) 239 3383. Web: <http://zpv.knu.ua/>. Email: mykola.khylko@gmail.com.

Peer Review Policy

All the articles are reviewed through a double-blind peer-review procedure by the independent experts, appointed by the Editorial Board from a number of the well-known experts in the relevant scientific field. The final decision to publish or to decline the paper is made by the Editor-in-Chief, who is guided in his actions by the conclusions of the experts. When submitting the article, the author can request to exclude two scientists or two institutes from the list of possible experts.

Peer review procedure may take up to 4 weeks, depending on the workload of experts. The Editorial Board informs the author of the reviewers’ comments and of the decision to accept or to decline the paper.

If the decision is positive, the author makes the appropriate corrections and sends to the editorial board the final version of the paper. This amended version is signed by the author and by the experts to print, and no further changes are allowed. While approving the content of the issue, the Editorial Board takes into account the date of receipt of the final version of the paper.

Researchers, who want to take part in the peer review procedure of the Journal, should have a degree in the relevant scientific fields, the appropriate experience and high reputation in the academic world. Please send your resume to the Editorial Board.

Publication Ethics and Publication Malpractice Statement

“Politology Bulletin” Journal is guided by ethical standards, recommended by the Committee on Publication Ethics. We recommend reading the relevant rules at the COPE official website: <http://publicationethics.org>. We also recommend to get acquainted with the Publishing Ethics Resource Kit, recommended by the Elsevier: <http://www.elsevier.com/editors/perk>.

The Journal does not tolerate plagiarism; the authors submitting articles affirm that their manuscripts are original and have not been published previously. The Journal’s Editorial Board ensures that each manuscript is reviewed impartially, without regard to gender, race, nationality, religion, citizenship, etc. of the author.

Політологічний вісник, Випуск 83 (2019)

Веб-сайт журналу: <http://zpv.knu.ua/>

«Політологічний вісник» – фахове наукове видання Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Журнал публікує оригінальні, закінчені роботи за результатами досліджень у галузі політології, соціальної теорії, філософії політики, геополітики та глобальних систем сучасного розвитку. Також журнал друкує рецензії на книги у галузях політичної науки, що вийшли друком впродовж останніх двох років.

Аудиторія журналу включає науковців, викладачів, аспірантів, студентів, професіоналів, а також широке коло читачів, які цікавляться сучасними тенденціями розвитку політичних наук.

Формат журналу відповідає міжнародним стандартам. Усі статті проходять обов'язкову процедуру рецензування. До складу міжнародної редколегії видання входять відомі науковці в галузі політичних наук. Наукове видання затверджено як фахове з політичних та філософських наук наказом Міністерства освіти і науки України від 14.04.2010 р.

ISSN 2415-881X

Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 22690-12590ПР від 24.04.2017 р.

Адреса редакції: «Політологічний вісник», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, аудиторія 308-А (Кафедра політології), м. Київ, 01601, Україна
Тел.: (+38044) 239 3383. Web: <http://zpv.knu.ua/>. Email: mykola.khylyko@gmail.com.

Рекомендовано до друку вченою радою Філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 4 від 25 листопада 2019 р.).

Усі права застережено. Посилання на матеріали видання під час їх цитування обов'язкові.

Політологічний вісник : збірник наукових праць / голов. ред. В.Ф. Цвих; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: ТОВ «Вадекс», 2019. – Вип. 83. – 112 с.

Політика рецензування

Усі статті проходять процедуру «сліпого» рецензування незалежними експертами, яких призначає Редколегія з числа фахівців у відповідній науковій галузі. Остаточне рішення щодо публікації чи відхилення статті приймає головний редактор, який керується у своїх діях висновками рецензентів. Подаючи статтю, автори можуть попросити виключити із списку можливих рецензентів не більше двох вчених або двох вищих навчальних закладів. Процедура рецензування може тривати до 4 тижнів, залежно від завантаженості експертів.

Редакція інформує автора про зауваження експертів та рішення про прийняття матеріалу до друку або відмову в публікації. У разі позитивного рішення Редколегії, автор вносить відповідні правки та надсилає до редакції остаточний варіант матеріалу. Виправлений варіант рукопису підписується автором і рецензентами «До друку», і подальшим змінам не підлягає. При затвердженні змісту номеру журналу редколегія керується датою надходження останнього варіанту статті.

Науковці, які бажають долучитися до числа рецензентів журналу «Політологічний вісник», повинні мати науковий ступінь у відповідних галузях наук, належний досвід роботи та високу репутацію в академічному світі. Свої резюме можна надсилати на адресу редакції журналу.

Етика публікацій

Журнал «Політологічний вісник» керується етичними нормами, рекомендованими «Комітетом з етики публікацій» / Committee on Publication Ethics (COPE). Ознайомитися із правилами можна на сайті COPE: <http://publicationethics.org>. Окрім того, рекомендуємо ознайомитися із правилами етики публікацій, рекомендованими видавництвом «Elsevier» – Publishing Ethics Resource Kit: <http://www.elsevier.com/editors/perk>.

Автори відповідальні за оригінальність поданих ними рукописів, які не повинні містити плагіату і не повинні бути опубліковані раніше в інших виданнях. Редакція журналу гарантує, що кожен рукопис розглядається неупереджено, незалежно від статі автора, його раси, національності, віросповідання, громадянства тощо.

Politology Bulletin, Issue 83 (2019)

Journal homepage: <http://zpv.knu.ua/>

Editorial

Editor-in-Chief:

Volodymyr Tsvykh, D. Sc. in Politology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Deputy Editor-in-Chief:

Kyryliuk Fedir, D. Sc. in Philosophy, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Modrzejewski Arkadiusz, Dr. hab., Professor, University of Gdansk, Poland;

Editor:

Mykola Khylo, D. Sc. in Philosophy, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Executive Secretary:

Dmytro Tovmash, Ph.D in Philosophy, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Editorial Board:

Oleh Batrymenko, D. Sc. in Politology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Olga Brusylowska, D. Sc. in Politology, Professor, Odessa Mechnikov National University, Ukraine

Olha Keller, D. Sc. in History, Professor, Eberhard Karls University of Tübingen, Germany

Milan Luptak, PhD in Philosophy, Associate Professor, University of Economics, Prague, Czech Republic

Tetiana Liashenko, D. Sc. in Politology, Senior Researcher, Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, National Academy of Sciences of Ukraine

Yuriy Matsiyevsky D. Sc. in Politology, Professor, The National University of Ostroh Academy, Ukraine

Dmytro Nelipa, D. Sc. in Politology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Svitlana Storozhuk, D. Sc. in Philosophy, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Oleh Tkach, D. Sc. in Politology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Anastasiia Tormakhova Ph.D, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Oleh Tupytsia, D. Sc. in Politology, Professor, Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

Jaroslav Filip Czub, Dr. Sc. in Politology, Professor, University of Warsaw, Poland

Serhii Shevchenko, D. Sc. in Philosophy, Institute of Philosophy named after H.S. Scovoroda of National Academy of Science of Ukraine

Політологічний вісник, Випуск 83 (2019)

Веб-сайт журналу: <http://zpu.knu.ua/>

Редакція збірника

Головний редактор:

Цвих Володимир Федорович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Заступники головного редактора:

Кирилюк Федір Михайлович, доктор філософських наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Моджевський Аркадіуш, доктор наук, професор (відділення політичних наук), Гданський університет, Польща

Редактор:

Хилько Микола Іванович, доктор філософських наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Відповідальний секретар:

Товмаш Дмитро Анатолійович, кандидат філософських наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Редакційна колегія:

Батрименко Олег Володимирович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Брусиловська Ольга Іллівна, доктор політичних наук, професор, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

Келлер Ольга Борисівна, доктор історичних наук, професор, Тюбінгенський університет ім. Ебергарда Карла, Тюбінген, ФРН

Луптак Мілан, доктор філософії, доцент Вищої школи економіки, Прага, Чехія

Ляшенко Тетяна Михайлівна, доктор політичних наук, старший науковий співробітник, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, Україна

Мацієвський Юрій Володимирович, доктор політичних наук, професор, Національний університет «Острозька академія», Україна

Неліпа Дмитро Васильович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університету імені Тараса Шевченка, Україна

Сторожук Світлана Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Тормахова Анастасія Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Тупиця Олег Леонідович, доктор політичних наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Чуб Ярослав Філіп, доктор політичних наук, професор, Інститут європейських студій Варшавського університету, Варшава, Польща

Шевченко Сергій Леонідович, доктор філософських наук, Інститут філософії імені Г. С. Сковроди НАН України, Україна

Contents

Oleksandr Dzoban The genesis of ideas about the security issue: from antiquity to modern times	8
Sergiy Zaporozhets The state of providing information security of Ukraine in the military sphere in a hybrid war	16
Valentyn Krysachenko Russian genocide politics: objects, interests, strategy	26
Viktor Melnyk Czechian germans: the history of political self-destruction (1939–1945)	40
Volodymyr Hrubov, Serhii Danylenko The economic keynote of the modern wave of separatism in the European Union	51
Mykhailo Stepyko Identity as a phenomenon of the postmodern age	60
Hanna Sashchuk Daniel Dell about the «fluidity» of authorities in the age of postindustrialism	71
Svitlana Vnuchko Interaction of power and society within the framework of the association agreement between Ukraine and the EU and Eastern Partnership policy papers	79
Anatolij Bereza evolution and intititional support of the EU regulatory policy	86
Oleg Tkach New problems of democracy in Venesuela	93
Author Guidelines	102

Зміст

Дзьобань О. П. Генеза уявлень про проблему безпеки: від Античності до Нового Часу	8
Запорожець С. А. Стан забезпечення інформаційної безпеки України у воєнній сфері в умовах гібридної війни	16
Крисаченко В. С. Російська політика геноциду: об'єкти, інтереси, стратегія	26
Мельник В. М. Чеські німці: історія політичного самознищення (1939–1945 рр.)	40
Грубов В. М., Даниленко С. І. Економічна домінанта сучасної хвилі сепаратизму в країнах Європейського Союзу	51
Степико М. Т. Ідентичність як феномен епохи постмодерну	60
Сашук Г. М. Деніел Белл про «плинність» влади в епоху постіндустріалізму	71
Внучко С. М. Взаємодія влади та суспільства в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та програмних документів Східного Партнерства	79
Береза А. В. Еволюція та інституційне забезпечення регуляторної політики Євросоюзу	86
Ткач О. І. Нові виклики демократії у Венесуелі	93
Вимоги до публікацій	102

Oleksandr Dzoban

Doctor of science, professor, professor of the department of philosophy, Yaroslav Mudryi National law university (Kharkiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-2075-7508>
e-mail: a_dzeban@ukr.net

THE GENESIS OF IDEAS ABOUT THE SECURITY ISSUE: FROM ANTIQUITY TO MODERN TIMES

Abstract

Security problem has always been in the center for the study of representatives of various sectors of socio-humanitarian knowledge. Her understanding of the constantly addressed in his works, scholars, politicians, statesmen and public figures. In recent years the problem of security has become extremely popular and used so widely that it is often impossible to distinguish the essence and boundaries of the basic components of concepts and categories in this context. Therefore there is a need to specify the nature and content of philosophical understanding of security issues on the basis of the retrospective analysis of the heritage of the most typical representatives of philosophical thought in this direction.

The purpose of this article to specify the nature and content of philosophical understanding of security issues on the basis of the retrospective analysis of the heritage of the most typical representatives of philosophical thought in this direction.

The article was used the whole complex of philosophical, General scientific and specific methods of research that are inherent in modern science, in their interrelation and complementarity. A key method was comparative-critical analysis of various conceptualizations of the phenomenon of national security in historical and philosophical context. In addition, the methodological basis of research is based on General scientific methods of research of problems of safety in modern society, and especially empirical, comparative, analytical and descriptive.

In the heyday of ancient philosophy at the center of attention of thinkers was the idea of common security. The ancient Greeks were mainly linked security with the absence of war. In the era of late antiquity formed a negative attitude to the war in General as barbaric deeds, and the recognition of the usefulness of some of its types that contribute to «local security».

The middle Ages in ideological terms is characterized by the endorsement of the Christian religion that permeates all spheres of social life and consciousness, so the idea of a possible survival (salvation) was connected with God, and the perception of security is largely determined by religious ideology. Christianity did not approve of war and military service, seeing the worst sin is the deprivation of human life.

In the Renaissance people were viewed as the highest value, and all her problems were the focus of attention of the thinkers of that time that forced them to think over the problem of safe relations between States and to seek ways to improve them.

In philosophy of New time, an understanding of security as a necessary condition of human life. Starting with Hobbes, security has been regarded as derived from the joint efforts of society and government.

The conclusion is that in the modern age on the basis of previous work security subject was developed in the framework of the mechanistic worldview, in which nature and society would be synonymous with some of the mechanisms, «social machine». In this universe the existence of a risk is understood as a violation of purpose «social machine» (society) and security management a priori was given to the state the owner of the «social machine». This mechanistic methodology, however, allowed humanity to expand the boundaries of ideas about the world and forming in practice a more secure relationship of the individual with nature and society. It is clear that the priority in those days was considered the security of the state, exercised through the elimination and prevention of negative social and managerial phenomena.

Key words: safety; risk; social order; society; peace; war

Дзьобань Олександр Петрович

Доктор філософських наук, професор, кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-2075-7508>
e-mail: a_dzeban@ukr.net

ГЕНЕЗА УЯВЛЕНЬ ПРО ПРОБЛЕМУ БЕЗПЕКИ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО НОВОГО ЧАСУ

Резюме

Останніми роками проблема безпеки стала надзвичайно популярною й використовується настільки широко, що виникає необхідність конкретизувати сутність і зміст філософського розуміння проблеми безпеки на підставі ретроспективного аналізу спадщини найхарактерніших представників філософської думки у даному напрямку.

Мета статті — конкретизувати сутність і зміст філософського розуміння проблеми безпеки на підставі ретроспективного аналізу спадщини найхарактерніших представників філософської думки у даному напрямку.

У статті застосовувався весь комплекс філософських, загальнонаукових, та специфічних методів наукового дослідження, які притаманні сучасній науці. Ключовим методом став порівняльно-критичний аналіз різних концептуалізацій феномена національної безпеки в історико-філософському контексті. Крім того, методологічна основа дослідження базується на загальнонаукових методах досліджень проблеми безпеки у сучасному суспільстві, зокрема емпіричному, компаративістському, аналітичному та дескриптивному.

Показано, що в епоху античної філософії у центрі уваги мислителів знаходилася ідея загальної безпеки. Період Середньовіччя характеризується утвердженням християнської релігії, яка не схвалювала війну й військову службу, вбачаючи найважчий гріх в позбавленні людини життя. В епоху Відродження людина розглядалася як найвища цінність, що змусило мислителів задуматися над проблемою безпечних взаєностосунків між державами і шукати шляхи їх нормалізації. У філософії Нового часу з'явилося розуміння безпеки як необхідної умови людського життя. Починаючи з Т. Гоббса безпека стала розглядатися як похідна від спільних зусиль суспільства і влади. Робиться висновок, що в епоху Нового часу на підставі попередніх напрацювань безпекознавча проблематика розроблялась в рамках механістичної картини світу, яка дозволяла людству розширювати межі уявлень про світ і формувати на практиці більш безпечні взаємини індивіда з природою і соціумом.

Ключові слова: безпека; небезпека; суспільний порядок; суспільство; мир; війна

Вступ

Проблема безпеки завжди перебувала й досі знаходиться в центрі дослідження представників різних галузей соціально-гуманітарного знання. До її осмислення постійно зверталися у своїх роботах вчені, політики, державні та громадські діячі.

Осмилення небезпек, супроводжуючих життя людини, примушувало й примушує людей замислюватися про можливі варіанти порятунку — збереження тіла, душі, продовження власного життя та існування людського роду.

Уже в античні часи існували різні точки зору і погляди на забезпечення безпеки (держави, владних і найбільш заможних верств) як на важливу проблему соціальної дійсності. І це природно, оскільки в процесі розвитку соціумів змінювалися соціальні зв'язки, характер і зміст діяльності, засоби, форми і методи забезпечення безпеки.

Останніми роками проблема безпеки стала надзвичайно популярною й використовується настільки широко, що досить часто буває неможливим виділити сутність і межі застосування основних складових понять та категорій у даному контексті. Тому виникає необхідність конкретизувати сутність і зміст філософського розуміння проблеми безпеки на підставі ретроспективного аналізу спадщини найхарактерніших представників філософської думки у даному напрямку.

Методи дослідження

У статті застосовувався весь комплекс філософських, загальнонаукових, та специфічних методів наукового дослідження, які притаманні сучасній науці, у їх взаємозв'язку й взаємодоповнюваності. Ключовим методом став порівняльно-критичний аналіз різних концептуалізацій феномена національної безпеки в історико-філософському контексті. Крім того, методологічна основа дослідження базується на загальнонаукових методах досліджень проблеми безпеки у сучасному суспільстві, зокрема емпіричному, компаративістському, аналітичному та дескриптивному. Вони базуються на принципах системності та історичності, що дозволяє вивчати сучасні соціокультурні процеси та явища у динаміці та у зв'язку як з історичними умовами їх розвитку, так і з безпековою проблематикою.

Результати

У кожному конкретну історичну епоху формувалися характерні уявлення про безпеку, обумовлені сформованим на даному етапі розвитку світоглядом. Міфолого-язичницькі й релігійні вірування концентрували знання про безпеку, що зароджувались, і успішно виконували функції захисту, регулюючи життя суспільства, забезпечували безпеку й усталеність особистого й соціального буття. Закони безпечного життя визначалися надприродним — міфічними істотами, божественною генеалогією, єдиним Богом. Дотримання ритуалів гарантувало захищеність, спокій і забезпечувало статичну стійкість буття, а гарантом стабільності (безпеки) був природний — раціональний, вічний, божественний порядок речей, укорінений у свідомості давньої людини. В давнину люди відчували себе в безпеці тільки в єдності з природою, оскільки «жили за природою» й розвивали свій суб'єктивний розум в гармонії з об'єктивною реальністю [1].

З розвитком суспільства поступово здійснюється перехід від міфолого-язичницького й релігійного пояснення джерел нещастя, страждань, небезпек до їх філософсько-понятійного тлумачення [2, 3].

Ідеал безпечного життя, коли в міжнародних відносинах дотримувалися б загальновизнаних норм справедливості, сходиться до часів античності, коли існувало уявлення про золоте століття, про щасливий, безпечний і безтурботний стан людини [2]. Люди не знали ані горя, ані труднощів, родючі землі давали багаті урожаї. Найвиразніше це уявлення виражене давньогрецьким поетом Гесіодом та римським поетом Публієм Овідієм [4, 5].

Як зазначалось у попередніх авторських публікаціях [1–3], у період античної філософії безпека розглядалася як певний синонім боротьби за існування. Сама по собі боротьба примушувала людину постійно шукати й покращувати засоби захисту від природних, але негативних впливів навколишнього середовища, як від стихійних сил природи, так і від руйнівної діяльності інших людей. Але забезпечення безпеки співгромадян розглядалось як найважливіше завдання діяльності держави. Уже на етапі формування Середземноморської цивілізації осмислювалось

протириччя між особистістю, яка сама повинна була забезпечувати свою ж безпеку (тобто, виживати), і державною владою, яка стала для забезпечення безпеки повсюдно створювати спеціальні інститути (армію, суд, органи охорони правопорядку та т.п.).

Слід наголосити, що в епоху розквіту античної філософії у центрі уваги мислителів знаходилася ідея загальної безпеки. Проте, питання про безпеку розглядалося тільки як внутрішньоеллінська проблема (внутрішній мир), а зовнішній мир вважався короткою перервою між необхідними в соціальному сенсі війнами (Геракліт, Платон, Аристотель). Античні мислителі прагнули лише до усунення міжособних воєн. В ідеальній державі Платона немає внутрішніх воєнних сутичок, але віддаються почесні тому, хто відрізняється в «другому, найбільшому виді війни» — у війні з зовнішніми ворогами. Аналогічної точки зору почасти дотримувався й Аристотель. Схожа позиція характерна для кініків (Антисфен, Діоген Синопський, Кратет, Діон Хрисостом і Керекід), які вбачали основне джерело небезпек для людини у славі, у владі і в багатстві. Кініки вважали, що відмова від захоплення (не важливо, яким способом) чужої (власності, майна тощо) і лише турбота про «своє» благо на основі самообмеження є найважливішими умовами безпеки особистості. При цьому забезпечення безпеки, на їхню думку, залежить від повної самодостатності індивіда у соціумі. В умовах неможливості убезпечення зусиллями особистості і соціуму слід розумно поєднувати різні види безпеки.

В епоху пізньої античності актуальним було питання, як забезпечити щастя кожній людині.

Стародавні греки, в основному, пов'язували безпеку з відсутністю війни, разом з тим, вони вбачали в іноземцях ворогів і вважали їх і все, що їм належить, хорошою здобиччю, якщо тільки її можна було захопити. І греки, і римляни не могли визнавати ідею досягнення безпеки через вічний мир вже через своє ставлення до варварів. Так званий мир, що панував у величезній Римській імперії, був пов'язаний з поневоленням численних племен і народів. Він ґрунтувався на національному егоїзмі й воєнній силі і своїм подальшим падінням довів лише неспроможність ідеї «всесвітньої держави».

В епоху пізньої античності формується негативне ставлення до війни взагалі, як до варварської справи, і визнання корисності деяких її видів, що сприяють «локальній безпеці». Проти воєн і за утвердження стійкого миру й безпеки виступили відомі мислителі — Овідій, Тібулл, Вергілій, Горацій, Сенека й багато інших.

Але за золотим століттям слідували у порядку поступового регресу срібне, потім мідне і, нарешті, залізне століття, зіпсоване і жорстоке, гірше за всі інші. Такий соціокультурний регрес неминуче актуалізував потребу в осмисленні проблем безпечного життя. Вже у період елінізму в Стародавній Греції з'являється перший фантастичний роман подорожей Ямбула (II ст. до н. е.), що наводиться у книзі «Історична бібліотека Діодора Сицилійського». Там із захопленням зазначається, що далеко, за Африкою, за Мадагаскаром, є Острів Досконалості: він круглий, досконало в піфагорійському сенсі форми. Дари природи там рясні, жителі сильні і витривалі, не схильні до хвороб, центральної влади немає, і люди, об'єднавшись в родові общини, по черзі виконують нескладні обов'язки. Все спільне: земля і угіддя, житло і знаряддя, навіть дружини і діти. Панує вічний мир, безпека, і немає незадоволених ідеальними порядками.

У той же час, в кінці античної епохи світ охопила пристрасна релігійність, яка дедалі посилювалась. І в епоху середньовіччя люди знову почали звертатися за допомогою до надприродного. Вони шукали шляхи вирішення важких життєвих проблем у релігійній сфері. Період Середньовіччя в ідеологічному плані характеризується утвердженням християнської релігії, що пронизує всі сфери суспільного життя і свідомості, тому ідея можливого виживання (порятунку) була пов'язана з Богом, і уявлення про безпеку значною мірою визначались релігійним світоглядом. Квінт Тертулліан вважав, що людина повинна мати скромну християнську зовнішність і не надто покладатися на власні сили, оскільки мимоволі може втратити обережність. «Страх є основою порятунку, а самовпевненість заважає страху. Краще не довіряти своїй чесно-

ті: недовіра вселить у нас страх, страх зробить нас обережнішими, і завдяки цьому ми уникнемо небезпеки. Якщо ми покладемося на себе, то напевно не уникнемо падіння. Хто живе безтурботно й нічого не остерігається, той не може вважати, що він у безпеці. Але той, хто насторожі й найбільше побоюється, той по-справжньому може бути спокійним» [6, с. 350].

Від мрій про золоте, мирне століття мислителі переходять до раціонального обґрунтування і планів встановлення рівноправних, справедливих відносин між однорідними (як правило, християнськими) державами. Встановлення християнством загальнолюдської моральності, заперечення ним національних, обрядових і суспільних відмінностей дало потужний імпульс до висунення ідеї вічного миру. Як відомо, в період свого зародження християнство не схвалювало війну й військову службу, вбачаючи найважчий гріх в позбавленні людини життя. Відомий християнський теолог Августин Блаженний критикував Римську імперію, споживацьки орієнтовану пізньоантичну цивілізацію, виступав проти будь-якого насильства: від насильства над дитиною в школі до державного насильства. Він вважав, що насильство є наслідком гріховної зіпсованості людини, і тому воно варте презирства. Августин стверджував, що мир є вищим благом: ведучи війну, всякий добивається миру, а укладаючи мир, ніхто не бажає війни. Він поділяв Всесвіт на «Град земний» (людський, небезпечний) і «Град Божий» (умиротворений, цілком і повністю безпечний). Останній є, за його словами, ідеалом досконалості, де процвітає істинний мир [7, с. 87–88]. «Град земний», навпаки, є цілком гріховним і війна є його ідеалом. Проте, люди можуть заслужити бажаний мир, якщо підкоряться Божественному порядку: мир і безпеку знаходить той, хто обстоює спокій і упокорювання. Від Августина бере початок ідея «Миру Божого» (Pax Treuga Dei) — миру, безпеки й злагоди в межах християнських держав [8, с. 134].

Якісно новий етап формування елементів філософських концепцій безпеки пов'язаний з епохою Відродження, мислителі якої продовжили традицію філософського вивчення проблематики. Вони вважали, що практично безпека полягала в єднанні, рівноправності, спільній праці й рівномірному розподілі благ у соціумі. У центрі уваги передових мислителів цього періоду стояла людина, її звільнення з-під гніту церкви й соціальної несправедливості. Проблема осмислення умов безпечного гармонійного розвитку особистості привела гуманістів до постановки питання про усунення з життя людей найбільшого зла — війни. Народженню ідеї вічного миру, безперечно, сприяло перетворення війни у все більшу загрозу для народів Європи. Удосконалення зброї, створення масових армій і воєнних коаліцій, багаторічні війни, що продовжували роздирати європейські країни в ще ширших масштабах аніж раніше, змусили мислителів епохи Відродження задуматися над проблемою безпечних взаємостосунків між державами і шукати шляхи їх нормалізації.

В епоху Відродження мислителі розглядали людину як найвищу цінність, і всі її проблеми перебували в центрі уваги мислителів того часу. Цікавими є роздуми італійського гуманіста, прихильника філософії Епікура Лоренцо Валли про «особисте благо», яке філософ, на противагу християнському аскетизму й етиці стоїків, вважав мірилом моральності. На думку Валли, великі блага, тобто ті, які містять у собі великі вигоди, є більш прийнятними аніж менші блага, як менший збиток більшого. Визначити, що ж таке великі блага і що менші, важко саме тому, що змінюються часи, місця, особи тощо. Але головною умовою більшого блага Валла називає відсутність небезпек, загроз; головна умова більшого блага полягає у тому, щоб бути позбавленим нещастя, небезпек, турбот, труднощів, прагнучи до того, щоб бути улюбленим усіма, що є джерелом усіх насолод [9].

Флорентійський політичний мислитель, письменник, історик і військовий теоретик Нікколо Макіавеллі пов'язував практичну безпеку суспільства і людини з ефективністю влади, яка створює закони, зі зрозумілістю виконання своїх основних функцій так званими «силовими» структурами державної влади [10].

Відомим поборником ідеї миру й безпеки був також нідерландський вчений-гуманіст Еразм Роттердамський. Він постійно підкреслював прихильність до мирної традиції, що йде від Біблії. На його переконання, саме мир, а не насильство й війни, сприятиме досягненню безпечного стану життя, втіленню у життя всіх цінностей людської культури [11, с. 388].

Ідеї безпеки Еразма Роттердамського у філософському контексті розвивав німецький гуманіст і філософ, діяч радикально-бюргерського напрямку Реформації Себастьян Франк. Філософські погляди Франка на проблему безпеки можна охарактеризувати насамперед як пантеїстичні, такі, що представляють собою синтез різнорідних елементів, включають лютеранське вчення, середньовічний містицизм, елементи неоплатонізму, ідеї Відродження, гуманізму й раціоналізму, підкріплені висловлюваннями як отців церкви, так і нехристиянських філософів. Як релігійний філософ він вбачав запоруку безпечного існування в заміні зовнішнього авторитету внутрішнім «просвітництвом» під впливом Святого Духу. Дана ідея яскраво виражена в його головній філософсько-богословській думці про конфлікт, притаманний як кожній людині, так і історії в цілому. Цей конфлікт виникає між Внутрішнім Словом (Логосом, Богом Сином, вічним і невидимий Христом), яке є кінцевою реальністю, і зовнішнім словом (законом, плоттю, егоїзмом), що є лише видимістю [12, 13]. Ця думка простежується у всіх його численні працях з теології, історії, географії, космографії.

У філософії Нового часу з'явилася розуміння безпеки як необхідної умови людського життя. Наприклад, англійський філософ Томас Гоббс ототожнював суспільство і владу (державу), розуміючи останню не як божественний промисел, а як людське встановлення. Сенс влади (держави) він вбачав у заміні природного, тобто додоговірного стану «людина людині — вовк» принципами суспільного договору. Фактично, починаючи з Т. Гоббса безпека стала розглядатися як похідна від спільних зусиль суспільства і влади. Не випадково захист держави англійський філософ вважав орієнтиром розвитку безпечного існування соціуму [14, 15].

Саме на основі творів Т. Гоббса сформувалися погляди на проблему безпеки нідерландського філософа Бенедикта Спінози, який наполягав на тому, що основою безпеки є єднання душ, національна злагода. Спіноза обґрунтував положення про свободу як необхідну умову безпеки особистості й безпечного буття суспільства [16].

Аналогічні ідеї в дослідженні проблеми безпеки знаходимо і в англійського філософа Джона Локка, який сформулював досить новий підхід на основі аналізу деструктивних процесів і відповідного насильства у суспільстві. Локк помітив суперечливість розуміння насильства як ефективного інструменту досягнення безпеки. Головним завданням держави Локк вважав захист власності, особливо виділяючи економічну складову сфери безпеки [17].

Досліджувана проблема вивчалася англійським філософом Френсісом Беконом. Він ввів поняття «культура безпеки», вважаючи її основою уникнення небезпек і своєчасного реагування на зростання небезпеки громадянам і країні в цілому. Джерелом культури безпеки, на його думку, є законотворчість, військово-будівництво і централізація державної влади. Згодом у творчості Ф. Бекона сформувався новий підхід до розуміння забезпечення безпеки через засоби культури. Економіка, вважав Бекон, може бути підставою надійних гарантій безпечного буття нації [18].

Висновки

Узагальнюючи викладені вище міркування, зауважимо, що концептуальні ідеї безпеки сягають у сиву давнину. Уже в стародавньому світі спостерігається поступовий перехід від міфолого-язичницького й релігійного розуміння небезпек і безпеки до їх абстрактно-понятійного тлумачення. Філософи епохи античності створили передумови для осмислення проблеми безпеки мислителями середньовіччя, Відродження та Нового часу в рамках механістичної картини світу, в якій природа і суспільство як би були синонімічними деяким механізмам, «соціальної машини». У даному виді світобудови наявність небезпеки розбиралася як деяке порушення призначення «соціальної машини» (соціуму), а управління безпекою апіорі віддавалася державі — госпо-

дареві «соціальної машини». Така механістична методологія, проте, дозволяла людству розширювати межі уявлень про світ і формувати на практиці більш безпечні взаємини індивіда з природою і соціумом. Зрозуміло, що пріоритетним у ті часи вважалося забезпечення безпеки держави, здійснюване через усунення й недопущення негативних соціальних і управлінських явищ.

Подальший розвиток проблема практичного забезпечення безпеки отримала у працях мислителів епохи Просвітництва (Вольтер, Руссо, Д. Дідро, П. Гольбах).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дзьобань О., Мануйлов Є. Проблема безпеки у ранніх формах її усвідомлення. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. Науковий журнал. 2016. № 2 (106). С. 40–52.
2. Дзьобань О. П., Михайловський Р. А. Проблема безпеки: від античності до Ренесансу. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. 2016. Випуск 6 (15). С. 11–18.
3. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Білоусов Є. М., Калиновський Ю. Ю., Яковюк І. В. Національна безпека у філософсько-правовому дискурсі: монографія. Харків: б/в, 2019. 244 с.
4. Гесиод. Работы и дни. Античная литература. Греция. Антология. Ч. 1 / Сост. Н. А. Федоров, В. И. Мирошенкова. Москва: Высшая школа, 1989. С. 59–69.
5. Овидий. Метаморфозы. Пер. с лат. С. Шервинского. Москва: Художественная литература, 1977. 430 с.
6. Тертуллиан К. С. Ф. Избранные сочинения. Пер. с лат.; сост., общ. ред. А. А. Столярова. Москва: Прогресс: Культура, 1994. 443 с.
7. Герье В. Блаженный Августин. Москва, 1910. 348 с.
8. Августин Блаженный. О Граде Божьем. Санкт-Петербург: Алетейя; Киев: УЦИИМ-Пресс, 1998. 684 с.
9. Валла Л. Об истинном и ложном благе. О свободе воли. Пер. с лат. В. А. Андрушко и др.; отв. ред. А. Х. Горфункель; сост. и авт. вступ. ст. Н. В. Ревякина. Москва: Наука, 1989. 475 с.
10. Макиавелли Н. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. Киев: Издатель Корбуш, 2013. 640 с.
11. Роттердамский Э. Похвала глупости. Сост., вступ. ст., примеч. А. Л. Субботина. Москва: Советская Россия, 1991. 462 с.
12. Левен В. Г. Исторические взгляды Себастьяна Франка. Средние века. Вып. 6. Москва: Изд-во АН СССР, 1955. С. 234–256.
13. Левен В. Г. Философские воззрения Себастьяна Франка. Вопросы философии. 1958. № 10. С. 72–81.
14. Дзьобань О. П., Разметаєва Ю. С. Проблема індивідуальної та колективної безпеки у творчості Томаса Гоббса та Іммануїла Канта (філософсько-правовий аспект). Проблеми філософії права. Том III. № 1–2. Київ-Чернівці: Рута, 2005. С. 368–373.
15. Дзьобань О. П. Аксиологічний вимір проблеми безпеки (звертаючись до Томаса Гоббса). Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2010. Вип. 6. С. 3–13.
16. Спиноза Б. Етика; пер. с лат. Я. М. Боровский, Н. А. Иванцов. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2007. 350 с.
17. Локк Дж. Сочинения в 3 т: Т 2. / Пер. с англ.; ред. кол.: М. Б. Митин и др. Москва: Мысль 1985. 560 с.
18. Главные идеи философии Ф. Бэкона. Бэконовский замысел «Великого восстановления наук». Препятствия на пути к новой науке. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000005/st020.shtml> (дата звернення: 10.10.2019).

REFERENSES:

1. Dzoban O., Manuilov Ye. (2016). Problema bezpeky u rannikh formakh yii usvidomlennia. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Naukovyi zhurnal — Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics. Scientific journal*, 2 (106), 40–52 [In Ukrainian].
2. Dzoban O.P., Mykhailovskyi R.A. (2016). Problema bezpeky: vid antychnosti do Renesansu. *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury — Philosophy and political science in the context of contemporary culture*, Issue 6 (15), 11–18 [In Ukrainian].
3. Danylian O.H., Dzoban O.P., Bilousov Ye. M. et al. (2019). *Natsionalna bezpeka u filofsokopravovomu diskursi: monohrafiia*. Kharkiv [In Ukrainian].
4. Gesiod. (1989). *Raboty i dni. Antichnaya literatura. Gretsiiya. Antologiya — Antique literature. Greece. Anthology*. Vol. 1 / Sost. N.A.Fedorov, V.I.Miroshenkova. Moskva: Vysshaya shkola, 59–69 [In Russia].
5. Ovidiy. (1977). *Metamorfozyi*. Moskva: Hudozhestvennaya literatura. 430 [In Russia].
6. Tertullian K.S.F. (1994). *Izbrannyye sochineniya*. A.A.Stolyarov (Ed.). Moskva: Progress: Kultura. 443 [In Russia].
7. Gerye V. (1910). *Blazhennyiy Avgustin*. Moskva. 348 [In Russia].
8. Avgustin Blazhennyiy. (1998). *O Grade Bozhem. Sankt-Peterburg: Aleteyya; Kiev: UTsIIM-Press*. 684 [In Russia].
9. Valla L. (1989). *Ob istinnom i lozhnom blage. O svobode voli*. Moskva: Nauka. 475 [In Russia].
10. Makiavelli N. (2013). *Gosudar. Rassuzhdeniya o pervoy dekaide Tita Liviya*. Kiev: Izdatel Korbush. 640 [In Russia].
11. Rotterdamskiy E. (1991). *Pohvala gluposti*. Moskva: Sovetskaya Rossiya. 462 [In Russia].
12. Leven V.G. (1955). *Istoricheskie vzglyadyi Sebastyana Franka. Srednie veka — Middle Ages*, Issue. 6, 234–256 [In Russia].
13. Leven V.G. (1958). *Filosofskie vozzreniya Sebastyana Franka. Voprosy filosofii — Philosophy issues*, 10, 72–81 [In Russia].
14. Dzoban O.P., Razmiettaeva Yu. S. (2005). Problema indyvidualnoi ta kolektyvnoi bezpeky u tvorchosti Tomasa Hobbsa ta Immanuila Kanta (filosofsko-pravovyi aspekt). *Problemy filosofii prava — Problems of the philosophy of law*, Vol. III. Issue 1–2, 368–373 [In Ukrainian].
15. Dzoban O.P. (2010). *Aksiolohichniy vymir problemy bezpeky (zvertaiuchys do Tomasa Hobbsa)*. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia — Bulletin of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, Issue 6, 3–13 [In Ukrainian].
16. Spinoza B. (2007). *Etika*. Sankt-Peterburg: Azbuka-klassyka, 2007. 350 s.
17. Lokk Dzh. *Sochyneniya v 3 t: T 2. / Per. s anghl.; red kol.: M. B. Mytyn y dr.* Moskva: Mysl 1985. 560 s.
18. *Glavnyie idei filosofii F. Bekona. Bekonovskiyy zamyisel «Velikogo vosstanovleniyanauk»*. *Prepyatstviya na puti k novoy nauke*. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000005/st020.shtml>

Sergiy Zaporozhets

PhD in Political science, Natsionalnyi Universytet Oborony Ukrainy imeni Ivana Chernyakhovskoho
(Kiev, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-5080-4942>

e-mail: zaporozhets_serg@ukr.net

THE STATE OF PROVIDING INFORMATION SECURITY OF UKRAINE IN THE MILITARY SPHERE IN A HYBRID WAR

Abstract

The article is devoted to the study of the state of information security of Ukraine in the military sphere in the context of hybrid warfare, analysis of the role and place of information security of the state and the military sphere in conditions of hybrid warfare. The list of the main threats to the information security of the state in the military sphere is established. The recommendations for neutralization of hybrid threats and the organization of counteraction in solving the hybrid war against Ukraine are given: conducting a systematic analysis of the use of the means, forms and methods of information fighting in the military sphere, determining the directions of ensuring information security of the state in this sphere; improvement of legislation on coordination of activities of public authorities and bodies of military administration in solving problems of providing information security; improving the types and means of protection of information in the information and telecommunication networks involved in the management of troops and weapons from unauthorized access; improving the forms and methods of counteracting information and psychological operations aimed at weakening the state's defense capability; training of specialists in the field of information security in the military sphere.

Establishment of the system of providing information security of the state in the military sphere in the conditions of hybrid war should be carried out in accordance with the following basic principles: high degree of integration of the information system of the Armed Forces of Ukraine into the information security system of the state; the preventive-defensive nature of the activities of information-fighting structures aimed at counteracting the challenges, dangers and threats to the national security of the state in the military sphere in any form of their manifestation; a clear division of information security responsibilities between the Ministry of Defense of Ukraine and the General Staff of the Armed Forces of Ukraine.

It is revealed that one of the main tendencies in the development of the military-political situation in the world is the acceleration of the development of information technologies, increasing the capabilities of states to conduct information-psychological operations and operations in cyberspace, increasing the sensitivity of society to the death of civilians and the loss of military personnel in military configurations.

Key words: information security; hybrid war; military sphere; national security of the state; information threats

Запорожець Сергій Анатолійович

Кандидат політичних наук, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-5080-4942>
e-mail: zaporozhets_serg@ukr.net

СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ВОЄННІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Резюме

Стаття присвячена дослідженню стану забезпеченню інформаційної безпеки України у воєнній сфері в умовах гібридної війни, аналізу ролі та місця інформаційної безпеки держави та воєнної сфери в умовах гібридної війни. Актуальність теми даної наукової роботи полягає в тому, що наразі Україна перебуває у воєнному конфлікті з Росією, і виходячи з сучасних реалій активізується в цьому міждержавному протистоянні і невійськові заходи, зокрема політичні, економічні, інформаційні. В таких умовах стрімко зростає рівень та значно розширюється спектр інформаційних загроз в національній, міжнародній та воєнній безпеці. Методологічну основу представленої статті складають перш за все такі загальнонаукові принципи як об'єктивність, системність та міждисциплінарність. Реалізація дослідницької мети, яка була зазначена вище у цьому дослідженні, передбачала також застосування комплексу таких методів як порівняння, узагальнення, а також проблемного підходу. Як результат, було встановлено перелік основних загроз інформаційній безпеці держави у воєнній сфері і надано рекомендації щодо нейтралізації гібридних загроз і організації протидії при розв'язанні гібридної війни проти України.

Ключові слова: інформаційна безпека; гібридна війна; воєнна сфера; національна безпека держави; інформаційні загрози

Вступ

На даний час визначальним впливом на розвиток військово-політичної обстановки в світі є прагнення Російської Федерації не допустити втрати глобального лідерства, зберегти однополярний світ будь-якими засобами, включаючи військовим. Далеко не всі цивілізовані держави беззастережно сприймають спроби нав'язати всьому світу диктат окремої агресивної держави, що призводить до різкої активізації міждержавного протистояння, основу якого складають не-військові заходи: політичні, економічні, інформаційні. В таких умовах стрімко зростає рівень та значно розширюється спектр інформаційних загроз в національній, міжнародній та воєнній безпеці. Особлива небезпека цих загроз полягає в можливості призвести до катастрофічних наслідків у плані воєнної та національної безпеки держави, що може спричинити втрату суверенності країни.

У цих умовах увагу сучасних дослідників все частіше привертає феномен гібридної війни як прихованого конфлікту, що володіє складною внутрішньою структурою і протікає у вигляді інтегрованого військово-політичного, фінансово-економічного, інформаційного і соціально-культурного протистояння, що не має певного статусу. Сутність гібридної війни, як і будь-якої

іншої війни, полягає в перерозподілі ролей суб'єктів політичного процесу на глобальному або регіональному рівні. Однак здійснюється воно переважно невійськовими засобами, без окупації поваленої країни, руйнування її інфраструктури та масової загибелі населення. Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють домогтися переведення країни під зовнішнє управління при мінімальному рівні військового насильства, за рахунок концентрованого тиску в фінансово-економічних, інформаційно-психологічних сферах з використанням кіберзброї.

Розгляду питань забезпечення інформаційної безпеки України у воєнній сфері в умовах гібридної війни присвячені роботи вітчизняних вчених: М. Биченка, В. Горбуліна, Д. Дубова, Я. Жаркова, О. Литвененка, О. Левченка, Ю. Міхеєва, М. Ожевана, А. Рось, В. Шамаєва та інших. Проте зазначені дослідження та наукові праці містять лише фрагментарні наукові розробки у забезпеченні інформаційної безпеки України у воєнній сфері в умовах гібридної війни. Проблема обґрунтування стану забезпечення інформаційної безпеки України у воєнній сфері в умовах гібридної війни залишається мало дослідженою.

Мета статті — визначення необхідних інформаційних загроз та врахування їх під час забезпечення інформаційної безпеки України у воєнній сфері в умовах гібридної війни.

Методи дослідження

Методологічну основу представленої статті складають перш за все такі загальнонаукові принципи як об'єктивність, системність та міждисциплінарність. Реалізація дослідницької мети, яка була зазначена вище у цьому дослідженні, передбачала також застосування комплексу таких методів як порівняння, узагальнення, а також проблемного підходу.

Результати

Розвиток української держави в останні п'ять років пов'язаний з переосмисленням ролі інформаційної безпеки держави, пошуком і визначенням напрямків та механізмів захисту інформаційного простору. Захист інформаційного простору повинний стати одним із значущих завдань модернізації української державності, який зумовлює багато в чому зміст і динаміку внутрішньополітичних процесів в українському суспільстві, специфіку самоідентифікації України, що трансформується в світовому співтоваристві.

У загальному вигляді під загрозами інформаційній безпеці України у воєнній сфері мається на увазі сукупність дій іноземних держав (їх спілок), міжнародних терористичних організацій і кримінальних структур (угруповань), що створюють небезпеку порушень суверенітету, територіальної цілісності, зміни конституційного ладу, перешкоджають реалізації національних інтересів, сприяють розмиванню національних цінностей і руйнуванню основних підвалин способу життя, здійснюють негативний інформаційний та інформаційно-психологічний вплив та підривають рівень обороноздатності країни.

На даний час проблема забезпечення інформаційної безпеки України у воєнній сфері стоїть ще гостріше, оскільки значно зросла роль накопичення, обробки і поширення інформації, зокрема, у прийнятті стратегічних рішень, збільшилася кількість суб'єктів інформаційних відносин і споживачів інформації. Інформація грає все більшу роль в процесі життєдіяльності людини.

Формально інформаційна безпека — це стан захищеності основних сфер життєдіяльності по відношенню до небезпечних інформаційних впливів. Часто найнебезпечніші інформаційні впливи називають інформаційною зброєю. Інформаційна зброя — засоби знищення або розкрадання інформаційних масивів, добування з них необхідної інформації після подолання системи захисту, обмеження або заборони доступу до них законних користувачів; дезорганізація роботи технічних засобів, виведення з ладу телекомунікаційних мереж, комп'ютерних систем, всіх засобів високотехнологічного забезпечення життя суспільства і функціонування держави.

Аналіз накопиченого досвіду, а також досвіду роботи над Доктриною інформаційної безпеки України дозволяє запропонувати наступні визначення інформаційної безпеки: — такий стан озброєності знаннями особистості, суспільства і держави, при якому досягається захи-

щеність і реалізація їх життєво важливих інтересів і гармонійний розвиток незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх загроз;—такий стан інформаційного забезпечення завдань національної безпеки, при якому досягається, гармонійний розвиток потреб і використання інформації особистістю, суспільством і державою незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх загроз;—такий стан інформаційного середовища, при якому гарантується його розвиток і використання в інтересах особистості, суспільства і держави;—захищеність від різного роду зовнішніх і внутрішніх загроз систем формування і поширення інформаційних ресурсів, що забезпечує їхнє ефективне використання в інтересах особистості, суспільства і держави [6].

Значущість інформаційної безпеки як складової воєнної безпеки України пояснюється залежністю реалізації національних інтересів України у військовій сфері від інформаційних загроз. З аналізу основних загроз національним інтересам України у воєнній сфері випливає, що реалізаційною основою більшості цих загроз є інформаційні впливи. Наведемо показові приклади.

З-поміж різних загроз стабілізації воєнно-політичної обстановки та недопущенню збройних конфліктів в Україні розрізняються такі: висунення територіальних претензій до України; втручання у внутрішні справи України; нестабільність воєнно-політичної обстановки навколо України; активізація сепаратистських сил і підтримання їх ззовні; заяви та акції, що дискредитують внутрішню і зовнішню політику України; войовничість політичного керівництва сусідніх країн; загострення міжетнічних і міжконфесійних суперечностей; нестабільність соціально-політичної обстановки в деяких країнах Центральної Європи [4, с. 53].

Всі ці загрози тією чи іншою мірою реалізуються на інформаційному рівні, причому їх інформаційна складова досить вагома.

Основним знаряддям ведення війни є армія або іррегулярні збройні, воєнізовані формування, здатні вести безперервні і систематичні військові дії. Поряд зі збройною боротьбою, що становить специфічний зміст війни, в ній застосовуються також економічні, дипломатичні, науково-технічні, інформаційні, ідеологічні, психологічні засоби і методи нав'язування противнику своєї волі, ослаблення його військових можливостей і зміцнення власних позицій. Застосування технічних засобів (зброї) для фізичного придушення противника, підпорядкування його своїй волі—є визначальною ознакою сутності інформаційної війни. Цим інформаційна війна відрізняється від інших видів політичної боротьби та інших форм застосування зброї, а саме вторгнення, військового інциденту, військової блокади, загрози силою, спеціальної операції, в тому числі АТО.

Разом з тим в сучасних умовах війна не обов'язково повинна асоціюватися з початком військових дій—продовження політики може здійснюватися насильницьким шляхом не тільки військовими, а й невійськовими засобами.

Таким чином, центральною віссю війни є збройна боротьба, а все інше групується навколо неї і утворює складну гібридну систему, в рамках якої розвивається протистояння в різних сферах людської діяльності: соціально-економічної, адміністративно-політичної та соціально-культурної. Невизначеність процесів розвитку протистояння обумовлює хиткість контурів конфліктів сучасності, вимагає нових підходів до розробки і реалізації забезпечення інформаційної безпеки України у воєнній сфері в умовах гібридної війни та протидії і нейтралізації задумів противника.

Спроба об'єднати різноманітні визначення в одне привела до появи поняття «гібридна війна», яке в даний час досить часто використовується різними авторами, нерідко вкладають в нього різні смисли. Така строкатість визначень, з одного боку, надає терміну «гібридна війна» високу ступінь нестійкості і не дозволяє включити його в існуючу класифікацію воєн і конфліктів, а з іншого—робить його теоретично привабливим, тому що він може вмістити в себе велику кількість смислів. При цьому нічого принципово нового в понятті «гібридна війна» немає [1, с. 14].

Отже, гібридність—це властивість будь-якої війни, оскільки протиборчі сторони обов'язково прагнуть застосовувати всі наявні в їхньому розпорядженні сили, засоби та способи ведення бойових дій. Сьогодні поняття «гібридність» відображає суттєві зміни характеру сучасних воєн, які відрізняються різноплановістю, а військові дії в разі конфлікту з високотехнологічним супротивником будуть вестися як уже в звичних середовищах—на суші, в морі та повітрі, так і в нових сферах—космічній та кібернетичній. Також важлива характеристика сучасних воєн—багатовимірність, яка передбачає поєднання інформаційного, військового, фінансового, економічного і дипломатичного впливу на супротивника в реальному часі [2, с. 157]. У гібридній війні по-іншому проявляють себе фактори тертя і зносу війни, що вимагає їх врахування під час забезпечення інформаційної безпеки України у воєнній сфері.

Властивістю багатовимірності в повній мірі володіють гібридні військові конфлікти неklasичного характеру за участю в бойових діях збройних формувань недержавних суб'єктів, в числі яких міжнародний тероризм, приватні військові компанії, для яких характерна розмита національна і ідеологічна приналежність. Змінюється співвідношення військових і невійськових засобів дій, до яких вдаються сторони конфліктів. До невійськових засобів насильства в гібридній війні відносяться традиційна і публічна дипломатія, правові економічні, ідеолого-психологічні, інформаційні, гуманітарні, розвідувальні, технологічні та деякі інші інструменти впливу. Правильно обрана стратегія дозволяє досягти кумулятивного, системного ефекту від застосування сукупності всіх цих засобів. Важливу роль набувають психологічні заходи, спрямовані на забезпечення підтримки і співпраці з дружніми і нейтральними країнами.

Забезпечуючи інформаційну безпеку у воєнній сфері слід знати, що у гібридній війні до відкритого застосування сили нерідко переходять лише на етапі завершення конфлікту, використовуючи з цією метою існуючу нормативно-правову базу миротворчої діяльності та операцій з кризового урегулювання. Це важливий фактор, що вимагає якісних видозмінених показників, що визначають військові конфлікти нового покоління і їх стратегії.

По-перше, реалізується тенденція переходу від лінійної до нелінійної моделі війни, заснованої на застосуванні непрямих асиметричних дій, що дозволяє за рахунок досить обмеженого впливу домогтися істотних, нерідко стратегічних результатів.

По-друге, змінюються системоутворюючі елементи, що визначають зміст самої філософії війни як гуманітарної складової вчення про війну. В умовах, коли гібридна війна проти України перетворилася в повсякденний фактор існування нашої країни, успішне протистояння загрозам нового виду в вирішальною мірою залежатиме від здатності своєчасно сформулювати нове знання про війну і на цій основі визначити завдання забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері в цілому та стратегію будівництва Збройних Сил зокрема.

Стратегія гібридній війні Росії проти України націлена на виснаження нашої країни і передбачає широкий спектр дій, що включають використання військових і іррегулярних формувань одночасно з проведенням в рамках єдиного задуму і плану операцій по хаотизації економіки, сфери військової безпеки, соціально-культурної сфери, а також застосування кібератак. Держава-агресор таємно, без формального оголошення війни атакує структури державного управління, економіку, інформаційну та соціально-культурну сферу, сили правопорядку і ЗС України. Потім, на певному етапі розгортаються військові дії за участю місцевих бунтівників, найманців, приватних військових компаній, підтримуваних кадрами, зброєю і фінансами з-за кордону і деякими внутрішніми структурами: олігархами, злочинними, сепаратистськими і псевдорелігійними організаціями (за прикладом ОРДЛО).

Важлива складова цієї стратегії—цілеспрямована на воєнну сферу та безпеку нашої держави, щоб втягнути її в непомірні виснажливі військові витрати шляхом провокування локальних конфліктів в прикордонних районах і стратегічно важливих регіонах, проведення у кордонів масштабних військових навчань за провокаційним сценаріями, розгортання дестабілізуючих

систем зброї, використання можливостей «п'ятої колони» і агентурних мереж. Час дії стратегії змору — багато років.

Руйнівний імпульс операціям гібридної війни надає поєднання стратегій розтрощення і змору, що дозволяє формувати своєрідний руйнівний тандем для цілеспрямованого використання властивостей глобальної критичності сучасного світу з метою підризу фундаментальних основ існуючого світопорядку, дестабілізації окремих країн, примушування їх до капітуляції і підпорядкування країні-агресору. В основі поєднання стратегій розтрощення і змору лежать механізми поетапного посилення і експлуатації критичності в цілях хаотизації обстановки в країні на яку агресор намагається вплинути [7, с. 76].

Операції гібридної війни розглядаються в найширшому контексті, що охоплює внутрішню і зовнішню політику, фінанси та економіку країни, інформаційно-комунікаційну сферу, моральний дух армії і населення та інші фактори, що впливають на здатність нації до спротиву. Крім того, на кожному етапі гібридного військового конфлікту успішна стратегія призводить лише до попереднього результату, який може бути зведений до нуля через дипломатичні втручання більших держав.

Впливаючи на інформаційну безпеку держави у гібридного військового конфлікту є три різних виміру, обумовлені фактором його багатовимірності, а також тимчасовим і просторовим факторами. Багатовимірність передбачає поєднання інформаційного, військового, фінансового, економічного і дипломатичного впливу на супротивника в реальному масштабі часу. Часовий фактор пов'язаний з тривалістю впливу на противника при реалізації стратегії виснаження, а просторовий — з одночасним охопленням стратегією всієї території держави. Дані вимірювання, в свою чергу, визначають розмах і зміст заходів щодо протистояння гібридної війни.

Відповідно до даної особливості провідна роль в гібридної війни відводиться інформаційно-психологічному та економічному впливу на противника. Застосування непрямих асиметричних дій і способів ведення війни дозволяє позбавити протистояння сторону фактичного суверенітету без захоплення території держави військовою силою. На відміну від війни класичного типу в гібридної війни немає лінії фронту. Звідси випливає, що необхідно, зокрема, передбачити в оборонній стратегії перехід від форми прикриття простору воєнної, військово-політичної, економічної сфери держави до функціонального контролю над найважливішими стратегічно елементами кожної сфери.

Відсутні в гібридної війни і сторони конфлікту, які в традиційній війні є його носіями. Військові дії не оголошуються, сторони конфлікту не визначені, в той час як в міжнародно-правових документах вважається, що конфлікт як фаза протиріччя можливий лише тоді, коли його сторони представлені суб'єктами. Де їх немає — не може бути й конфлікту.

Поєднання глобалізаційних змін і інформаційно-комунікаційної революції уможливило помітний якісний перехід в гібридній війні на етапі визначення мети, коли держава-агресор утримується від масованого військово-силового впливу на противника і вдається до гнучкого поєднання економічних, інформаційно-психологічних, дипломатичних, кібернетичних і інших заходів. Ставка робиться на оволодіння стратегічною ініціативою в ході проведення комплексних операцій з економічного та інформаційно-психологічного знищення противника, спрямованих на придушення його волі і підпорядкування зовнішнім керуючим імпульсам за рахунок хаотизації обстановки і дезорганізації системи державного і військового управління [8, с. 102].

Вищі інтереси, пов'язані з війною, зберігаються і припускають наявність рішучої мети — розгром противника шляхом нанесення йому поразки на всіх фронтах: ідеологічному, економічному, військовому, дипломатичному. Боротьба на кожному з фронтів — це організоване насильство для примусу до відповідних політичних, військових, економічних, ідеологічних та інших поступок. Наявність декількох фронтів гібридної війни вимагає забезпечення можливості оперативного зосередження критично важливих зусиль і ресурсів на найбільш загрозли-

вому напрямку. Сьогодні найбільш активні фронти гібридної війни проти України — інформаційний, економічний та військовий тиск.

Розвиток сучасного військового тренда призводить до розширення локальних і регіональних конфліктів, для яких характерна зміна форм вирішення міждержавних протиріч. Війна між державами з масштабним застосуванням насильства стає хаосом, на зміну їй йдуть «нові війни», в основу яких покладено принципово інший тип організованого насильства, що представляє собою поєднання військових (бойових) дій, організованої злочинності, терористичних атак і масованого впливу в сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Поряд з традиційними середовищами протистояння формуються нові: кіберпростір, космос і все більш витончена боротьба в воєнній сфері.

Кіберпростір — дуже специфічна сфера діяльності і середовище, яке має відносно автономний характер, має великий вплив на розвиток економіки, політичного життя, культури, техносфери, військової справи. Завдання підвищеної складності в даній сфері — виявлення джерела загрози і кібератак, усунення ефекту анонімності. Кіберпростір перетворюється на каталізатор нового спектру загроз і підвищеного ступеня стратегічної невизначеності. У кіберсередовищі найбільш рельєфно проявляється дія закону переходу кількісних змін у якісні. Саме тут спостерігаються практично революційні темпи розвитку боротьби, зумовлені запровадженням передових інформаційно-комунікаційних технологій і загальноосвітніми тенденціями використання можливостей, що відкриваються для атак проти кібервразливих критично важливих об'єктів інфраструктури. Це пов'язано, зокрема, з масштабним переходом на цифрові системи управління виробничими і технологічними процесами на атомних електростанціях і деяких інших високотехнологічних підприємствах, а також з розширенням підключення офісних і промислових корпоративних комп'ютерних мереж до інтернету.

Комплексний характер гібридних загроз ускладнює виявлення їх джерела, яке, як правило, є анонімним. Невідомість джерела гібридних загроз і невизначеність часу і місця їх прояву в ході гібридної війни сприяють розбіжностям зусиль розвідки, відволікають сили і засоби на другорядні напрямки, призводять до втрати часу на вироблення заходів протидії і, як наслідок, до зростання збитків.

Таким чином, розробка і реалізація забезпечення інформаційної безпеки України у воєнній сфері в умовах гібридної війни повинна включати наступні етапи:

перший — чітке формулювання сенсу і цілей війни;

другий — виявлення слабких і уразливих сторін у сферах забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки держави;

третій — формування комплексу гібридних загроз з урахуванням місцевої специфіки для впливу на об'єкт зі сторони агресора;

четвертий — вироблення чіткого планування на основі конкретного врахування національних сил і засобів, призначених для впливу на вузькі і вразливі місця в політико-адміністративній, фінансово-економічній та воєнній сферах;

п'ятий — протистояти послідовному руйнівному впливу на ключові сфери управління державою з зосередженням основних зусиль на найбільш критичних факторах, що забезпечують військову безпеку держави (економіка, фінанси, моральний дух армії і населення);

шостий — запобігати розгортання неоголошених військових дій, в ході яких країна-агресор атакує державні структури і регулярну армію за допомогою місцевих сепаратистів, підтримуваних зброєю і фінансами з-за кордону. Важливе місце відводиться діям «п'ятої колони», яка використовується для дестабілізації обстановки в державі та підриві конституційного ладу.

Щоб не допустити раптовості застосування проти України сучасних підривних технологій, особливу увагу слід приділити розкриттю комплексу заходів, реалізованих агресором при підготовці і веденні гібридної війни. Для цього розвідку необхідно організувати з урахуванням наступних основних особливостей гібридної війни: — гібридна війна не оголошується, військо-

ві дії протягом тривалого часу можуть не проводитися, відсутні фронт і тил, а операції охоплюють всю територію України; — держава-агресор протягом певного часу не розкриває себе, не проводить масштабних мобілізаційних заходів, прагне вести війну чужими руками, використовує найманців, приватні військові компанії, активізує дії внутрішніх іррегулярних формувань, «п'ятої колони» і агентів впливу; — формально відсутній єдиний керівний центр гібридної війни, загальна цільова установка по руйнуванню нашої держави розробляється і узгоджується на рівні урядових органів, керівництва транснаціональних корпорацій, фінансово-банківських структур, окремих впливових осіб; — плани дій по дестабілізації адміністративно-політичної, соціально-економічної і воєнної сфер може передбачати створення на території України розподілених мережевих структур з високим ступенем самостійності і здатністю до самосинхронізації. Заздалегідь відпрацьованими канали їх фінансового, матеріально-технічного, інформаційного, кадрового забезпечення, створеними складами зброї, боєприпасів, засобів зв'язку, місцями для підготовки бойовиків; — використання сил спеціальних операцій проти стратегічно важливих об'єктів, для викрадень і вбивств політичних лідерів та надання підтримки іррегулярним формуванням; — регулярні збройні сили агресора починають діяти на заключних етапах гібридної війни під приводом «гуманітарної інтервенції», проведення операції з примусу до миру. Отримання мандата ООН для цього бажано, але не обов'язково.

Підчас гібридної війни за єдиним загальним задумом і планом виконується комплекс операцій, що представляє комбінацію військових і невійськових, таємних і відкритих дій, операції по дезінформації та пропаганди. Здійснюються підготовка і розгортання іррегулярних збройних формувань, сил спеціальних операцій, а іноді і регулярних збройних сил. Задум кожної операції тісно пов'язаний із загальним задумом війни і являє собою рішення, виражене в найбільш загальних рисах і включає мету і шляхи його досягнення.

Операції гібридної війни можуть містити витончені кібератаки, економічний та політичний тиск і використання вразливих місць противника. Багато з подібних тактик не нові, проте останнім часом вони придбали небачену раніше швидкість, масштаб та інтенсивність впливу на обстановку в цілях її хаотизації. В умовах, що склалися сенс гібридної війни Росії проти України полягає в ліквідації української державності, фрагментації країни та перекладі окремих її частин під зовнішнє управління. Мета гібридної війни полягає у використанні технологій керованого хаосу для руйнування адміністративно-політичної, фінансово-економічної та воєнної сфер управління громадської діяльності людей з подальшим встановленням повного контролю держави-агресора над територією і населенням. Загрозлива реальність гібридної агресії проти нашої країни потребує життя невідкладних заходів протидії.

Забезпечення інформаційної безпеки України у воєнній сфері в умовах гібридної війни може бути оборонним або наступальним та служити основою загального плану впровадження заходів протидії противнику або атакуючого впливу на нього з урахуванням мінливих політичних ситуацій і обстановки. Забезпечення повинно базуватися на даних всіх видів розвідки. Поряд з розкриттям загального задуму гібридної війни і її конкретних операцій завдання розвідки полягає в добуванні відомостей про приховані підривні елементи, які діють в мережі, що складається з ізольованих осередків на всій території країни. У цьому контексті в регіонах може бути корисним створення розвідувально-ударних груп з власними каналами оперативного, надійного і прихованого зв'язку.

Головну увагу слід приділяти розкриттю наступних дій противника по: — пошуку джерел сталого фінансування протестного руху, а потім збройних формувань як з боку зовнішніх зацікавлених сил, так і з використанням внутрішніх можливостей; — виявлення екстремістських громадських груп і політичних об'єднань, здатних брати участь в запланованих акціях ненавистницького, а потім і силового характеру, аж до громадянської війни; — визначенню практичних гасел, максимально наближених до реальних вимог екстремістських громадських груп, дії яких в результаті можуть використовуватися для підриву легітимності і зламу існуючої

влади; — підготовці лідерів, здатних очолити політичний протест, який має кінцевою метою державний переворот; — навчання в спеціалізованих таборах польових командирів і бойовиків для силових акцій, організація мобілізаційних пунктів за кордоном і маршрутів перекидань найманців; — підтримки екстремістських елементів в опозиції і здійснення експансії в регіони, перш за все за рахунок координованого використання контрольованих опозицією електронних вітчизняних і зарубіжних ЗМІ; — важливе місце відводиться завоюванню підтримки з боку міжнародних організацій та міжнародної громадськості; — організації мережевих структур управління підризними діями, постачання, зв'язку та моніторингу обстановки.

Висновки

Розробка і застосування Росією стратегій гібридної війни, тестування її в ряді пострадянських країн містить пряму загрозу національній безпеці Україні. Більш того, гібридна війна проти України сьогодні набула конкретних рис. Гібридна війна, нав'язана Україні сусідньою державою, фактично перетворилася на засіб міждержавного протистояння, а розмах операцій і руйнівні ефекти впливу на всі життєво важливі сфери держави дозволяють використовувати загрозу нарощування дестабілізуючих операцій як засіб стратегічного стримування, тиску і залякування. Інформаційно-психологічні операції націлені на розвал і фрагментацію країни, підризнатності до опору, дискредитацію лідерів, внесення розколу в ряди союзників і партнерів.

Отже, держава з метою забезпечення інформаційної безпеки України у воєнній сфері в умовах гібридної війни має вживати таких заходів: проведення систематичного аналізу застосування засобів, форм та способів інформаційної боротьби у воєнній сфері, визначення напрямів забезпечення інформаційної безпеки держави у цій сфері; удосконалення законодавства з питань координації діяльності органів державної влади та органів військового управління під час вирішення завдань забезпечення інформаційної безпеки; удосконалення видів і засобів захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних мережах, що задіяні в управлінні військами і зброєю, від несанкціонованого доступу; удосконалення форм і способів протидії інформаційно-психологічним операціям, спрямованим на послаблення обороноздатності держави; підготовка спеціалістів з питань інформаційної безпеки у воєнній сфері.

Створення системи забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері в умовах гібридної війни має здійснюватися відповідно до наступних основних принципів: високий ступінь інтегрованості системи інформаційної боротьби Збройних Сил України в систему забезпечення інформаційної безпеки держави; превентивно-оборонний характер діяльності структур інформаційної боротьби, спрямованої на протидію викликам, небезпекам та загрозам національній безпеці держави у воєнній сфері у будь-якій формі їх прояву; чіткий розподіл повноважень з питань інформаційної безпеки між Міністерством оборони України і Генеральним штабом Збройних Сил України; чітке розмежування завдань і функцій органів військового управління (структурних підрозділів, військових частин), які залучаються до виконання завдань щодо забезпечення інформаційної безпеки національних інтересів у воєнній сфері та органів військового управління (структурних підрозділів, військових частин), які залучаються до забезпечення інформаційної безпеки підготовки та застосування Збройних Сил [5, с. 54–55].

Однією з основних тенденцій розвитку воєнно-політичної ситуації у світі є прискорення розвитку інформаційних технологій, збільшення спроможностей держав щодо проведення інформаційно-психологічних операцій та операцій в кіберпросторі, посилення чутливості суспільства до загибелі мирного населення та втрат особового складу військових формувань у воєнних конфліктах.

Україна не зможе змагатися з Росією військовою силою. Саме тому сучасна ситуація настійно вимагає від України та її союзників спільних зусиль щодо прогнозування можливого використання нових підризних технологій і планування відповідних заходів в рамках єдиної протидії гібридної війни зі сторони агресора. В умовах, що склалися успішне вирішення комплексу задач по забезпеченню національної безпеки української держави і її союзників має бути

досягнуто за рахунок консолідації суспільства, зміцнення національної оборони, вибудовування всебічних зв'язків з союзниками і партнерами, підтримки конструктивних організацій за забезпечення міжнародної безпеки та рішучої протидії спробам деструктивного впливу в сфері міжнародних відносин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бартош А. А. «Трение» и «износ» гибридной войны. Военная Мысль. 2018. № 1. С. 5–13
2. Быченко Н. Н. Основы информационной борьбы: учебник / Н. Н. Быченко, Т. М. Дзюба, А. А. Рось, В. В. Витковский. К.: НУОУ, 2014. 265 с.
3. Быченко Н. Н., Дзюба Т. М., Рось А. А., Витковский В. В., Вищун В. В. Информационная безопасность государства в военной сфере. К.: НУОУ, 2012. 264 с.
4. Быченко Н. Н., Савченко В. А., Дзюба Т. М. Основы обеспечения информационной безопасности государства в военной сфере. К.: НУОУ, 2017. 244 с.
5. Горбулін В. П., Литвиненко О. В. Національна безпека: український вимір. К.: Інтертехнологія. 2008. 104 с.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>
7. Панарин И. Н., Панарина П. Г. Информационная война и мир. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. 204 с.
8. Новиков В. К. «Дранг нах Osten» — сценарии информационных войн в действии. М.: Горячая линия — Телеком, 2016. 180 с.
9. Малюк А. А. Информационная безопасность: концептуальные и методологические основы защиты информации. М.: «Горячая линия» — Телеком, 2004. 280 с.

REFERENCES:

1. Bartosh A. (2018). «Trenie» i «iznos» gibridnoy voyni, Voennaya Myisl, №1. pp. 5–13.
2. Byichenok N. (2014). Osnovyi informatsionnoy borbyi: uchebnik, Kyiv, NUOU, 265 p.
3. Byichenok N. (2012). Informatsionnaya bezopasnost gosudarstva v voennoy sfere, Kyiv, NUOU, 264 p.
4. Byichenok N.N., Savchenko V.A. & Dzyuba T.M. (2017). Osnovyi obespecheniya informatsionnoy bezopasnosti gosudarstva v voennoy sfere, Kyiv, NUOU, 244 p.
5. Horbulin V.P. (2008). Natsionalna bezpeka: ukrainskyi vymir, Kyiv, Intertekhnolohiia, 104 p.
6. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku «Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>
7. Panarin I. N., Panarina P. G. Informatsionnaya voyna i mir. M.: OLMA-PRESS, 2003. 204 s.
8. Novikov V. K. «Drang nah Osten» — stsenarii informatsionnyih voyn v deystvii. M.: Goryachaya liniya — Telekom, 2016. 180 s.
9. Malyuk A. A. Informatsionnaya bezopasnost: kontseptualnyie i metodologicheskie osnovyi zaschityi informatsii. M.: «Goryachaya liniya» — Telekom, 2004. 280 s.

Valentyn Krysachenko

Doctor of science, professor, Honored Worker of Science and People of Ukraine, Head of the Department of Research Institutes of Ukrainian Studies MES (Ministry of Education and Science)

Of Ukraine (Kiev, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-4965-2750>

e-mail: krysachenkovs@gmail.com

RUSSIAN GENOCIDE POLITICS: OBJECTS, INTERESTS, STRATEGY

Abstract

The article deals with the analysis of Russia's politics towards other nations, which can be classified as genocide politics. A consistent and purposeful strategy is being followed to capture the territorial, resource and cultural heritage of Veliky Novgorod and Ukraine. In both cases, actions, which were brought to the autochthonous population, was classified as genocide by UN documents. These actions were occurred more than once and were carried out against the Slovenes in the XV-XVII centuries, and against the Ukrainians—in the XVI-XXI. The purpose of Russia is to enhance its geopolitical and civilizational status, by means of violence and appropriation, by objects—of any ethnic group, which hinder its imperial ambitions.

The scientific search was conducted by the methods of historical reconstruction, political analysis and demographic approaches. The historical reconstruction avoids the one-sided, distorted interpretation of the events of the past, and uses all existing completeness of actual material to restore the true course of events. The methods of political analysis relate, first of all, to the definition of the role and importance of administrative decisions in determining the strategic priorities of state development. Demographic approaches allow us to see the historical dynamics of changes in the quantity of a particular ethnic group, including the possibility of detecting negative fluctuating factors in this process.

It has been demonstrated that the ethno-cultural community, known as the «Russian people», fulfil the criteria that Lev Gumilev proposed to define as «bizarre ethnicities» that parasitize on someone else's resource—both human and natural. That is why the fate of the conquered land and its inhabitants-autochthonous interests them only from the consumer point of view. The negative consequences for the subjugated side are obvious: humanity is doomed to extinction or either depreciation, and the natural environment to systematic degradation and irreversible changes. It is easy to be convinced by remembering the unhappy history—not life, but animal life—hundreds of people in Russia, their disappearance and extinction, and the acquisition—by those, who survive—humiliating status of «small» nations of Siberia, the Far East and the North. However, the invader himself is defeated in the strategic perspective, because constant parasitism discourage any stimulus for his own socio-economic evolution.

It is summarized that the strategic priority in Moscow's politics towards the true creators and heirs of the heritage of ancient Russia was and will always be the practice of genocide—the systematic and consistent destruction of Slovenes and Ukrainians. These actions were performed to capture the territorial, resource and cultural achievements of these nations with their complete destruction or degradation (of surviving remains), elimination of their identities. These actions are completely fall under the description of the genocide definiton in UN documents as actions which are intended to destroy a particular ethnic group. The current hybrid war, implemented by the Russian Federation against Ukraine, is a manifestation and continuation of its centuries-old strategy against Ukrainian nation in order to deprive them of their physical and civilizational existence.

Key words: genocide; Russia's people; violence; depreciation; imperial ambitions

Крисаченко Валентин Семенович

Доктор філософських наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-4965-2750>
e-mail: krysachenkovs@gmail.com

РОСІЙСЬКА ПОЛІТИКА ГЕНОЦИДУ: ОБ'ЄКТИ, ІНТЕРЕСИ, СТРАТЕГІЯ

Резюме

Стаття присвячена аналізу політики Росії стосовно інших народів, яку можна кваліфікувати як політику геноциду. Простежується послідовна і цілеспрямована стратегія щодо захоплення територіальної, ресурсної та культурної спадщини Великого Новгороду та України. В обох випадках автохтонне населення піддавалося діям, які документами ООН кваліфікуються як геноцид. Ці дії носили не поодинокий характер, а здійснювались проти словенів у XV-XVII ст., а проти українців — у XVI-XXI ст. Метою Росії є підвищення свого геополітичного та цивілізаційного статусу, засобами — насильство і привласнення, об'єктами — будь-які етноси, котрі стоять на заваді задоволенню її імперських амбіцій.

Ключові слова: геноцид; російський народ; насильство; манкуртизація; привласнення; імперські амбіції

Вступ

Гірке запитання і одвічна проблема: чому позиція Росії щодо України в стратегічних ви- мірах є неодмінно негативною? Відповіді можна отримати, зрозумівши саму сутність такого геополітичного феномену, як Росія, яка пнеється вирішувати долю всіх і вся, та з'ясувавши по- ходження і ество російського народу.

Термін «етногенез» походить від грецьких слів «етнос» — народ, і «генеза» — походження, і означає сукупність історичних явищ і процесів, пов'язаних з формуванням сталих людських об'єднань із спільними ознаками в побуті, мові, культурі, ментальності. Інакше кажучи, дає від- повідь на питання «хто ми, і чий ми діти?». Російський етногенез являє собою яскравий приклад денационалізації підкорених народів, поглинання та, у випадку непокори, повного або частково- го знищення того чи іншого етносу. Подібна політика є стратегічною складовою всієї діяльності Російської імперії (незалежно від назви цієї держави), метою якої є тотальне загарбання і ви- користання ресурсів підлеглих країн та народів, з привласненням при цьому їхньої культурної та інтелектуальної спадщини. Зазіхання Москви на історичну спадщину давньої Русі утверджу- вались політикою геноциду щодо її творців і правочинців — автохтонного населення Великого Новгороду і власне Русі-України.

Методи дослідження

Науковий пошук здійснювався із залученням методів історичної реконструкції, політично- го аналізу та демографічних підходів. Історична реконструкція дозволяє уникнути однобічного, викривленого тлумачення подій минулого, і використати всю існуючу повноту фактичного ма-

теріалу для відновлення істинного перебігу подій. Методи політичного аналізу пов'язані, насамперед, з визначенням ролі і значення управлінських рішень щодо визначення стратегічних пріоритетів розвитку держави. Демографічні підходи дозволяють простежити історичну динаміку зміни чисельності того чи іншого етносу, включно з можливостями виявлення негативних флуктуаційних чинників цього процесу.

Результати

Найпершу ґрунтовну концепцію походження наших предків виклав печерський чернець Нестор у «Повісті минулих літ». Мислитель виокремив родоплеменну множину людності давньої Русі-України і відобразив місце кожного з давніх етносів на «генеалогічному дереві» людства. Слов'яни (поляни, деревляни, дреговичі, полочани, словени) залюднювали простори басейнів Дніпра, Двіни, Десни, Сейму, Сули та Полоті, жили навкруг озера Ільмень. А на землях, де згодом постало Московське царство, сиділи «інші народи, які данину дають Русі: чудь, весь, меря, мурома, черемиси, мордва, перм, печера, ям, литва, зимогола, корсь, нарова, ліб». І літописець наголошує: «Ці мають свою мову, від коліна Яфетового, бо живуть у північних краях» [1, с. 7]. От саме «ці» і є прямими предками московитів [2; 3].

Нагадаємо, що Нестор-літописець жив у другій половині XI—на початку XII ст., і довів свою хронологію до 1113 р. Перша ж літописна згадка про Москву відноситься до 1147 р., а бл. 1156 р., за князювання Юрія Долгорукого, на цьому місці було збудовано нову фортецю. З новою владою ці землі отримали державну ідеологію—християнство візантійського зразка, викладене, до того ж, незрозумілою для місцевого населення староболгарською мовою, військову потугу, цивільне управління, церковні структури тощо. І це був своєрідний культурний поштовх, який і справив потужний вплив на політичне життя місцевих земель. Втім, християнізація відбулася переважно на рівні княжого двору, війська, міського люду тощо. Абсолютна ж більшість населення зберегла свій первісний родоплеменний устрій та світогляд. І коли настали важкі часи монгольської навали, княжі міста-залоги були практично зітерті з лиця землі, а їхні захисники героїчно загинули. Місцеве ж населення, не відаючи, що таке народоправство, зокрема вічеве самоуправління, практично без спротиву призвичаїлось до життя в новій деспотичній державі.

А чи відбувалися на території Московщини етногенетичні процеси в класичному розумінні цього слова? Так, безперечно. І саме ці локальні зміни в подальшому суттєво вплинули на психоантропологічну своєрідність власне росіян. Перші гено-культурні ін'єкції започаткували монголи ще в часи свого великого виходу зі своїх степів на Захід. Для управління підкорених земель, двадцять тисяч монголів улусу Джучі були розподілені по трьох ордах—Золотій, Білій та Синій [4, с. 17]. До однієї з них, а саме Золотої або Великої, де правили нащадки Батия, і увірдовив Московський улус, і саме він отримав левову пайку з «демографічного дарунку» завойовника.

Потужний струмінь монгольської крові дістався Московщині і на початку XIV ст. З 1312 р. хан Узбек захопив ординський престол і оголосив іслам державною релігією [5, с. 71]. Супротивників нової віри жорстоко карали, зокрема, стратили сімдесят царевичів Чингізидів. Активний спротив тривав до 1315 р., а незгодні, які вціліли, кинулись рятуватись втечею, і основний потік переселенців був спрямований у північно-західному напрямку, у верхів'я Волги та Оки, на тодішню важкодоступну (бо—не степова) периферію Орди. Саме вцілілі монгольські воїни хана Узбека, на думку відомого історика та географа Льва Гумільова, «стали ядром московських ратей, які разгромили Мамаю на Куликовому полі, а потім зупинили натиск Литви» [4, с. 17]. А, отже, в цій битві змагалися між собою, по суті справи, два монгольських війська: християнізоване, під проводом князя Дмитрія (Донського), і ісламізоване, під кермуванням хана Мамаю. Втім, монгольські «переселенці» стали московитам в добрій нагоді ще і до Куликовської битви. Очевидно, саме з цією прибулою військовою потугою, залучивши також татарське військо з Волги, князь Іван Калита в 1327 р. жорстоко придушив антихан-

ські заворушення в Тверському князівстві і в наступному році отримав від хана Узбека ярлик на велике княжіння Володимирське [6, с. 97].

Як відомо, перебуваючи в Орді, увесь свій власний політичний устрій північні князівства почали перелаштовувати на східний лад і повністю досягли цього. Відбулася етнополітична і соціальна трансформація колишньої периферії київської держави, і вона була фундаментальною: «Ці зміни у відношеннях поступово відобразились в новій концепції держави і суспільства. Старі вільні політичні інститути були замінені владою великого князя. Вільне суспільство поступово трансформувалось в ряд соціальних класів, зобов'язаних служити державі. Новий порядок набув певних рис вже в післямонгольський період, однак його зародки знаходяться в тих змінах, які були привнесені монголами на Русь в результаті їх правління» [5, с. 84]. І новий московський улус розпочав вперту боротьбу—ні, не за звільнення, а за паритетність, і, зрештою, за верховенство в Золотій Орді. І, після перемог над Казанським (1552), Астраханським (1556), Сибірським (1578–84) і Кримським (1774–83) ханствами, він таки досяг поставленої мети, поширивши свою владу на всю її територію. Відтепер колишня імперія Чингіз-хана називатиметься Московським царством.

Чи не найласішою здобиччю для себе Москва бачила «Господина Великого Новгороду» — потужну середньовічну державу, з могутніми традиціями народоправства та великою культурою. І був ще один привід, чи не найголовніший, а саме: потреба легітимізувати свою «руськість» і підтвердити своє право на духовно-культурну та політичну спадщину давньої Русі. До Києва ще дотягнутися не було моці, а Новгород тут, майже «поряд», до того ж, внутрішньо розтривожений і ослаблений.

Великий Новгород — одвічна слов'янська земля. На думку науковців (Ю. Шевельов, В. Сєдов, М. Брайчевський, Ю. Павленко, Л. Залізняк та ін.), на новгородських землях з часом сформувалася своєрідна етнічна спільнота, «четвертий» східнослов'янський етнос, зі своїми виразними ментальними та мовними особливостями, волелюбний та демократичний. Йдеться про новгородсько-псковський народ, світоглядна визначеність якого напрочуд виразно простежується в збереженому поморському фольклорі, — піснях, переказах, билинах тощо. Видатний дослідник берестяних новгородських грамот, цих унікальних автентичних лексико-культурних артефактів минулого, акад. В. Л. Янін, наголошував на культурно-мовній особистості словенів, зазначаючи: «Новгородський діалект глибоко закорінений у місцевій минувшині і відрізняється від інших східнослов'янських діалектів, що вказує на особливий шлях слов'янського заселення руського Північного Заходу» та існуючу відмінність між новгород-псковським та середньодніпровським слов'янством [7, с. 22]. І духовну спадщину цього народу московити, не змигнувши оком, поклали у свою «культурну корзину». Але для цього спочатку треба було знищити самого носія цих цінностей — новгородських словенів. І Москва ретельно взялася за справу...

На початку червня 1471 р. військо Івана III увірвалося на новгородську землю. У його складі, крім московської рати, була і татарська кіннота хана Дар'яна. Опір новгородців був придушений, 12 тис. воїнів загинуло, а 1 тис. потрапила в полон і була страчена. Вольності були скасовані, віче знищено. А вічевий дзвін — символ свободи — вивезений до Москви [5, с. 92–93]. Новий руйнівний напад на Новгород розпочався наприкінці листопада 1478 р.: столичне місто було спалене, а мешканці — винищені, включно із дітьми та старими людьми. Вся боярська знать числом 150 осіб була страчена, а їхнє майно — конфісковане. І всі ці роки свавільний та безжалісний окупаційний режим провадив злочинну «комбінацію» із своєрідним «етнозаміщенням» населення. Після 1475 р. вісім тисяч заможних сімей було переселено до Московії, а їхні землі заселила така ж кількість московитів. В 1478 р. 50 найбагатших купецьких родин було перевезено до Володимира. До 1480 р. в Московію, в район, який згодом став відомий як Нижній Новгород, примусили виїхати ще майже 10 тис. сімей середнього класу, з відповідним зворотнім залюдненням завойовниками їхніх земель і володінь.

Г. В. Вернадський зазначав, що «після арешту і страти новгородських бояр в 1480–1484 рр. становий хребет боярського опору був зламаний. Іван III і його радники звернули увагу на середні класи Новгороду. В 1487 р. п'ятдесят багатих торгівців були вивезені до Владіміра. В наступному році намісник великого князя в Новгороді, відкривши змову серед міських людей, наказав одразу стратити деяких її зверхників. Потім близько 7000 міських людей було доставлено в Москву, деяких тут стратили. А більшість була поселена в Нижньому Новгороді, Владімірі, Ростові та інших містах волзько-окського регіону». А далі — класична операція заміщення населення: «Щоб замінити їх, московські «боярські сини» і торгівці були відправлені в Новгород і осіли там» [8, с. 72]. До 1500 р. було конфісковано практично всі церковні землі Новгороду і роздані «служилим» займам. В. Г. Вернадський так узагальнив це приєднання Новгороду: «Внаслідок усіх цих заходів прибрали вищу страту новгородського суспільства, а майже увесь середній клас розселили. Простолюдини залишились без зверхників і політичних свобод, а церкву підпорядкували московському контролю. Це був політичний кінець Великому Новгороду» [8, с. 72]. В іншому місці цей знаний історик-емігрант, син академіка В. І. Вернадського, зазначав: «Великий князь Іван III двома послідовними ударами 1470 і 1478 годов с корнем вырвал новгородскую аристократию, оторвал ее от родной почвы, лишив земель и капиталов и переселил в Московскую Русь, где этот могучий социальный слой, руководивший всей государственной и общественной жизнью новгородской общины, обессилел и растворился в общей массе великорусского населения» [8, с. 125–126].

Але Новгородська земля щосили боролася проти загарбників, і це тривало ще майже ціле століття. Цар Іван Грозний нацьковує на них опричників — цю спеціальну структуру, створену для забезпечення власної безпеки та виконання будь-якої монаршої волі: «Він змусив їх страшними клятвами ні з ким не знатися і коритися виключно йому» [6, с. 143]. В. Г. Вернадський вважав, що число опричників досягала 8 тис. осіб, а «нікого з бояр в опричнину не брали без відречення від свого класу і без особливої обіцянки відданості... в опричну гвардію було дозволено вступати деяким простолюдином незначного походження, а також німецьким військовопозолоненим з Прибалтики та іншим німецьким шукачам пригод» (Вернадський Г. В., 1997б, с. 107). Нова багатотисячна когорта «людей скверных и всякими злостями исполненных» (князь Курбський) своїми методами і ставленням до людей чимось нагадувала пізнішу ЧК-НКВД, і діяла як каральні загони: спустошення, вбивства, гвалтування, грабунки. Опричники мали і відповідну «уніформу» та розпізнавальні знаки: чорний одяг, чорні коні, до сідла приторочені мітли і собачі голови — символи їхньої влади і діяльності. І саме цим песиголовцям в 1570 р. Іван Грозний віддав на розтерзання Новгород: протягом двох років повсюди тривали масові вбивства та грабіж, масове вигнання новгородців з їхніх предківських земель, нищення та спалення міст, містечок і сіл, церков і монастирів. А на спустошених новгородських землях знову з'явилися тисячі «боярських дітей» та «служилих» московських людей.

Згідно сучасних міжнародних політико-правових норм, всі означені дії однієї держави щодо іншої тлумачаться як агресія, а дії агресора щодо корінного населення окупованої країни по його винищенню, розселенню за межами батьківщини, денаціоналізацією тощо кваліфікуються не інакше, як геноцид (докладніше — далі в підсумках). Серед культурної спадщини новгородців особливе місце займала їхня мова, яку окупанти, зітерши зі світу її носіїв, не моргнувши оком поіменували власним «майном», законною військовою здобиччю.

До речі, ще в XVI ст. тамтешні мудреці самі намагалися з'ясувати, якою ж мовою все-таки спілкуються між собою московські люди. З'ясувалось, що церковнослов'янська (адаптована староболгарська) мовна комунікація була притаманна практично всій дворянській, служилій і церковній спільноті Московського царства. Не випадково, відомий богослов-полеміст Максим Грек (пом. 1556 р.), навколо якого в Чудовому монастирі збиралися тогочасні освічені люди, говорив, що «по книжней речі у нас и обща речь». Інакше кажучи, практично вся нехолопська частина суспільства спілкувалася в одній лексико-смісловій системі. Вся, але не переважна

частина, бо ж вся інша людність продовжувала спілкуватися на мові своїх предків. Цю обставину влучно підмітив послідовник Максима Грека, новгородський чернець Зіновій Отенський, що жив у середині XVI ст. І ось як він характеризував автохтонне населення Московщини: «Безсловеснейши свиней суть, токмо змиино шептание имуть, ... грамотических не ведяху словес» [9, с. 206]. Тобто, простий люд — неосвічений та іномовний, і це угро-фінське мовне «шептание» до сих пір зовсім оточує Москву, щоправда, від колишнього мовного океану залишилися окремі, ледь тліючі та згасаючі мовні «острівці»: вепси, воль, іжорці, манси, ненці, саами, ханти, удмурти, мордва, башкири, чуваші, перм'яки і т. д.

Завжди головною манною і поживою для ненаситного північного двоголового стерв'ятника був і залишається златоглавий Київ, і хижі пазурі цього грифона і до сих пір методично рвуть і шматують серце, тіло, і душу України. Перелік наруг безмірний, і він особливо цинічний в плані «послідовності» дій Москви щодо виконання свого стратегічного задуму: повністю зірвати з мапи світу Україну, покласти край існуванню самого українського народу.

Після Переяславської угоди 1654 р., яку Москва ніколи і не збиралася виконувати, розпочалася активна «інтервенція» людського ресурсу з Росії в Україну. В столиці та полкових містах з'явилися військові гарнізони, градоправителі, чиновники тощо. Звичною практикою стали репресії проти неугодної старшини та церковних ієрархів, включно зі стратами чи їхнім засланням на чужину. Вповні справжнісіньке своє хижє нутро колишні «союзники» явили під час спроби українців скинути з себе чужоземне ярмо в часи гетьмана Івана Мазепи. Розпочалося втілення в життя «новгородського методу» впокорення непокірних та створення власної злочинної «ойкумени», з масовими репресіями щодо українців, і, навзаєм, заселенням захоплених земель покірим Росії служилим людом.

Нечуваними звірствами і тотальними погромами «уславила» російська армія своє вторгнення в Україну. Ще задовго до Полтавської баталії, Петро I наказав знищити гетьманську столицю — Батурин, в якому залишалася 23-тисячна залога. 2 листопада 1708 р. Меншиков, за допомогою зрадників, захопив місто, і все населення, включно з немовлятами, було вигублено. Бо таким був наказ царя: «Батурин... другим на приклад сжечь» [10]. Такого ж жахливого спустошення зазнала і Запорозька Січ, після того як кошовий отаман Кость Гордієнко з товариством стали під прапор свободи. Історик Дмитро Яворницький відтворив злочинний шлях каральної експедиції, яка після себе залишала безлюдну пустелю. Спочатку, 16 квітня напали на містечко Келеберду, спалили його, а захисників разом з цивільним населенням перекололи багнетами. Наступною була Переволочна, біля переправи через Дніпро, «тисячу чоловік перебили на місці, частину людей попалили в хатах і хлівах». «Лють росіян була такою великою, — продовжує історик, — що вони знищили всіх жінок, дітей і старих, спалили всі млини на ріках, усі будівлі в містечку, всі судна...» [11, с. 281].

Мужньо оборонялася сама столиця Січі (Кам'яний Затон на о. Базавлук), але, зраджена полковником Гнатом Галаганом, 14 травня 1709 р. була захоплена і жорстоко сплюндрована. Історик Микола Костомаров наступним чином відтворив цю подію: «Яковлев приказал знатнейших из пленников заковать, а прочих казнить на месте «по достоинству». Запорожцы впоследствии говорили, что казни эти сопровождалась страшною свирепостью. Все пушки, военные принадлежности и войсковые клейноты были описаны и взяты. Яковлев, исполняя царский указ, сжег все курени и всякое строение в Сече, «чтоб оное изменичье гнездо весьма искоренить», а Галаган в ревности к исполнению царской воли, не остановился только на этом, но отправился в погоню за разбежавшимися запорожцами, ловил их и отдавал на расправу войсковому русскому начальству» [12, с. 292]. Дмитро Яворницький також зазначав, що були спалені всі курені та будівлі, зруйновані навколишні зимівники, знищено Січову церкву, козацький флот та військовий арсенал. Історик наводить спогади одного з очевидців цієї нечуваної жорстокості: «Учинилось у нас в Сиче то, что по Галагановой и московской присяге товариству нашему головы лупили, шею на плахах рубили, вешали и инья тиранские смерти задавали, и делали то,

чого и в поганстве, за древних мучителей, не водилось: мертвых из гробов многих не только из товариства, но и чернецов откапывали, головы им отсекали, шкуры лупили и вешали». 156 старшин і козаків показово стратили і на шибеницях на плотах пустили вниз Дніпром на острах всім іншим [11, с. 284].

А далі тривала систематична і напружена «робота» по повному знищенню не лише центру, але й усїєї Запорозької Січі, відповідно, з усїєю її людністю, зітерти з народної пам'яті сам спомин про неї. З цією метою на українських землях інтенсивно почали зводити наглядові фортеці, а населення підлягало «заміщенню» неукраїнцями. В 1731 р. Київський генерал-губернатор граф Вейсбах, виконуючи монаршу волю, розпочав будувати на землях Січі т. зв. «Українську лінію». Було споруджено 18 фортець, зокрема, Переволочна, Лівенська, Белявська, св. Параскеви, Крилов, Новомиргород, Новоархангельськ, св. Єлизавети та ін. З 1751 р. на українських землях Правобережжя з'являється нова адміністративно-територіальна дивина під назвою «Нова Сербія». Під сербські поселення виділили землі від ріки Кагарлика до ріки Тури, від ріки Березівка до Омельника, на яких було сформовано піхотний та гусарський полки для «нагляду» за запорожцями. В 1753 р. створюється інший «балканський анклав» — т. зв. «Слов'яносербія», на це раз вже на Лівобережжі, між Сіверським Дінцем, річками Лозовою, Луганню та Бахмутом. Всі нові «расеяне» мали платню, інші привілеї, а місцеве українське населення розпорядженням Сенату мало бути виселене. А тим, кому вдалося залишитись, було наказано «к лучшей выгоде сербов служить». «Так російський уряд, — наголошує Н. Полонська-Василенко, — визначив роллю української людности супроти привілейованих чужинців: обслуговувати їх, задовольняти помешканнями, постачати їм все потрібне. Українці могли залишатися як джури, ремісники і т. п. Все це мало наслідком масовий вплив українського населення на Запоріжжя, на Дін, навіть на Правобережну Україну» [13, с. 113]. Того ж 1753 р. було сформовано ще один полк — Новослобідський, переважно з волохів та росіян-старообрядців, «просунутий» ще на 20 км в бік Січі південніше Нової Сербії. А з 1770 р. розпочалося спорудження фортець т. зв. «Дніпровської лінії», з тим, щоб повністю взяти Січ у нещадні імперські лещата. «Вся історія Нової Січі, — підсумовує Н. Полонська-Василенко, — є історія пляномірного захоплення запорозьких земель. Запорозьці боронили свої права, покликаючись на грамоти, противники діяли так, ніби мали перед собою порожні землі; новосербське начальство видавало листи на заселення слобод на Великому Інгулі, на Самоткані, Домоткані — на запорозьких землях» [13, с. 135]. Зневага до народу в російській владі завжди супроводжувалась і крайнім лицемірством щодо взятих на себе зобов'язань: жага наживи і злочинства визначали домінанту політики держави, в якій домовленості з іншими сторонами сприймалася ними як хитра лазівка задля власної вигоди.

Після зруйнування Січі в 1775 р. відбулося практично повне розпорошення козацтва: частина помандрувала за Дунай і спробувала там повністю відродити власний устрій та лад, частина була приписана російським урядом до скарбових селян. З початком російсько-турецької війни князь Потьомкін організував «Військо вірних чорноморських козаків» (12 тис.), але це була суто військова структура, блідою тінню колишнього козацтва. З 1790 р. вони осіли між Дністром і Південним Бугом, а в 1792 р. їм було визначено для осідку землі в гирлі ріки Кубань, та простір від ріки Кубань і до Азовського моря. Новостворене «Кубанське військо» мало охороняти імперію з півдня, насамперед, від завзятих та воявничих кавказців. Козацтво намагалось зберегти власну ідентичність, і, по прибутті останніх колон, було зібрано від імені всіх 40 куренів Раду, на якій ухвалили «Порядок загальної користі». Увесь стрій і смисл цього унікального документу — розбудова на новій землі справжньої старожитньої України. Подальша історія, особливо в радянські часи, засвідчила всю марність таких спроб на чужій землі, в тоталітарній державі.

А тим часом питомі козацькі землі продовжували заселяти прибульцями, на це раз — з обширів Кримського ханства. Вихід до Чорного моря завжди був для імперії дуже жаданим,

свідченням чому були постійні російсько-турецькі війни. Після війни 1768–74 рр. Туреччина вже не могла втримати ханство у своєму підданстві, а Росія — ще не змогла його повністю підкорити: Кримське ханство формально стало незалежним. Настала хистка рівновага між сторонами, і Росія вирішила завдати удару по економічному потенціалу Криму, а саме — змусила покинути його всіх християн (греків, вірмен та ін.), стараннями яких трималося ремесло, торгівля, виноробство, судноплавство тощо. А переселяли їх, звісно, на землі Запорозької Січі. В 1778 р. перед переселенням граф П. О. Рум'янцев повідомляв Катерині II, що «вывод християн почеться завоюванням знатної провинції». Безпосередньо керував виселенням полководець Суворов, який у своїх рапортах від 16 вересня Потьомкіну і 18 вересня 1778 р. Рум'янцеву доповідав: «Вывод крымских християн кончен. Обоого пола оправились в Азовскую губернию 31 098 душ» [14, с. 81]. І весь трагізм ситуації полягав в тому, що в своїй абсолютній більшості кримські християни не бажали переселятися, а «визволителі», як тільки перевели колони з людьми за Перекоп, практично залишили їх в степу без притулку, і без припасів, що призвело до голодної смерті майже третини переселенців. Вцілілі християни осіли в районі сучасних Бердянська та Маріуполя.

Зміна етнічного складу населення України, витіснення корінного населення з її території, вигублення українців як нації завжди було пріоритетом російської політики, про що переконливо і беззастережно свідчить статистика. Це той випадок, коли суха мова цифр перевершує та переважає будь-які заявлені та брехливі гасла про «дружбу народів», «старшого» і «молодшого» братів, будь-яку іншу нісенітницю про «віковічну дружбу двох народів».

Звернемось, наприклад, до таких документів, як «ревізії», тобто кількісного опису стану справ в Росії, які докладно проаналізував відомий етнолог Володимир Скляр. Так, за ревізією 1719 р. чисельність росіян в Україні (в сучасних межах) складала не більше 40 тис. осіб, ревізія 1858 р. фіксує вже 339 тис., а перепис 1897 р. — 2 млн. 80 тис. росіян. Якщо врахувати, що в 1719 р. українців проживало 4 млн. 911 тис. осіб, то співвідношення в парі «українці — росіяни» складало приблизно 1:120 (!). З часом, співвідношення стрімко змінювалося на користь «пришельців»: 1858 р 1:38, 1897 р. — 1:10. Тобто, за неповних два століття чисельність росіян в Україні зросла в 52 (!) рази [15, с. 70].

XX ст. явило світові найзлочинніші дії стосовно українців з боку Росії. Після жовтневого перевороту владу захопили безумні людиноненависники, у яких проти супротивників був лише один аргумент — насильство. За словами Збігнева Бжезинського, «готовність використовувати терор проти реальних чи уявних опонентів, включаючи і свідоме використання Леніним поняття колективної провини як виправдання широкомасштабних переслідувань цілих соціальних прошарків населення, зробило організоване насильство головним способом розв'язання спочатку політичних, а потім економічних і, зрештою, соціальних і культурних проблем» [16, с. 258].

В українського народу була одна-єдина «провина», і полягала вона в тому, що ми — існуємо. Існуємо як горда, волелюбна нація, з багатоміліардною історією, із знаними демократичними традиціями та культурними здобутками, з багатою і щедрою рідною землею. Все це потрібно було у нас відібрати, нас — знищити, а себе, росіян — нашим жертвеним коштом — уславити. Нас переслідували цілеспрямовано, завжди і скрізь, змушуючи або до повної покори та манкуртизації, знищували фізично, або розпорозували на «етнічні атоми» в таборах на безкрайніх євразійських просторах «единой и неделимой». За радянських часів заміщення українського населення російським також було одним із стратегічних пріоритетів внутрішньої політики Кремля. Великодержавний тиск проявлявся у цілеспрямованій дискримінації цілих страт та верств населення — селян, інтелігенції, митців, військових, держслужбовців та ін., знищувались питомі духовні цінності та їх предметне втілення — храми, пам'ятники, музеї, книгозбірні, освітні заклади тощо. Вкрай страхітливого прояву геноцид українського народу набув у формі голодоморів — свідомого, цілеспрямованого і насильницького доведення конкретного етносу до вимирання шляхом позбавлення людей найнеобхідніших засобів для виживання.

Три голодомори — 1921–22, 1932–33 і 1947 рр. — забрали життя близько 15 млн. українців, що призвело до непоправних втрат як в генетичному, так і культурному здоров'ї нації, і мали на меті зламати волю українського народу до спротиву та боротьби за свободу. Із спогадів У. Черчіля відомо, наприклад, що якось Сталін особисто перед ним вихвалявся, що лише в 30-і роки він «ліквідував 10 млн. селян»; ця страшна цифра підтверджена і авторитетними західними і вітчизняними дослідниками [17; 18; 19; 20] та ін. А італійський консул Сергіо Гранденіго, який був у Харкові (українській столиці) свідком тих жахливих подій, говорив про 15 млн. знищених голодомором, і це, на його заувагу, ще була не межа [19, с. 86]. До речі, саме цей дипломат дуже зірко підмітив цинічну мету кремлівського злочину: «Теперішня катастрофа спричинить колонізацію України переважно російським населенням. Можливо, в дуже близькому майбутньому не доведеться більше говорити ні про Україну, ні про український народ, а, отже, не буде й української проблеми, оскільки Україна стане фактично частиною Росії» [19, с. 231].

Про етнічну цілеспрямованість сталінського терору саме проти українців свідчить і та обставина, що об'єктом його пильної «уваги» були всі stratи населення, включаючи і інтелігенцію як виразника духовних цінностей народу. Ще у 1929 р. був організований судовий процес у справі т. зв. СВУ (Спілки визволення України) який став приводом для багатотисячних репресій щодо свідомих українців — учасників попередніх визвольних змагань, вчених, митців. А в 1932 р. відповідними постановами була ліквідована Українська Автокефальна православна церква, всі наукові, управлінські та освітні українські організації поза межами України, на етнічних українських територіях (Кубань, Дон, Курщина, Зелений клин та ін.). Протягом листопада 1932—січня 1933 рр. в Україні було ліквідовано понад 390 «антирадянських, контрреволюційно-повстанських, шовіністичних» організацій, заарештовано бл. 40 тис. осіб, десятки тисяч виселено за межі республіки. З української Кубані в цей час у північні райони країни вислано 51600 осіб, а заарештовано і кинуте до в'язниць понад 100 тис. осіб [19, с. 152]. За період 1932–37 рр. було репресовано 71 українського письменника, а загальна кількість репресованих українців за цей період перевищила 650 тис. осіб [19, с. 31].

Натомість, на знелюднені (на думку Кремля) голодом українські чорноземи центральна влада цілеспрямовано планувала вселити російське населення. У жахливий 1933 р., 31 серпня, ухвалюється Постанова РНК «Про переселення на Кубань, Терек і Україну». Вимагалось до початку 1934 р. організувати переїзд на Кубань 10 тис. родин, а на Україну — 15–20 тис. родин [19, с. 275]. 22 жовтня того ж року з'являється Постанова ЦКВКП (б) «Про переселення на Україну 21 тис. колгоспників» переважно з російського Нечорнозем'я [19, с. 281–283].

А імперська «машина» не збавляла обертів щодо гноблення українців, і знаходила для цього будь-які приводи, хоча для свого лиходійства це їй було без потреби. Ще в 1930 р. з України було виселено 70 тис. селянських родин (350 тис. осіб) і відправлено у північні області Росії. Після вересневого 1939 р. братання двох диктаторів, до 1941 р. майже 200 тис. західноукраїнців було депортовано до Сибіру і в райони Крайньої Півночі; а в перші тижні нападу Німеччини на СРСР в галицьких тюрмах було вимордовано ще приблизно 150–200 тис. бранців [21, с. 144]. Свою чорну справу нові опричники продовжили одразу після відходу лінії фронту за межі України. Лише в 1944–1955 рр. було заарештовано та відправлено в табори 103 тис. 828 «бандерівців», виселено до Сибіру на животіння 65 тис. 906 сімей (203 тис. 662 особи) [15, с. 71]. Не відставали від Кремля і їхні виученики з Варшави: 29 березня 1947 р. на засіданні політбюро Польської партії робітничої було вирішено провести операцію «Вісла». В ухвалі зазначалось: «Основною метою переселення переселенців за акцією «Вісла» є їх асиміляція в новому польському середовищі. Докласти зусиль, щоб цієї мети було досягнуто. Не вживати до цих переселенців назви «українець»» [22, с. 384]. За даними Генштабу Війська Польського в період акції «Вісла» було виселено 140 575 українців, яких розпоростили на нових поселеннях з метою унеможливити контакти між ними; реальна ж численність виселеного населення перевищувала 150 тис. осіб. Найактивніша ж частина населення не потрапила навіть до цих «списків»: під час проведення

масових обшуків та облав, було знищено 1837 членів УПА, а ще 2444 активістів було заарештовано і кинуто до в'язниць [22, с. 383].

Понад те, кремлівський безумець, у своїй маніакальній величі, планував повністю деукраїнізувати Україну [23], використовуючи для цього як привід перебування населення під окупацією. 22 червня 1944 р. з'явився наказ № 0078/42 «Про ліквідацію саботажу на Україні і про контроль над командирами і червоногвардійцями, мобілізованими із звільнених областей України», підписаний наркомом внутрішніх справ Л. Берією і заступником наркома оборони Г. Жуковим. В наказі йшлося про те, що українці, мовляв, вороже ставляться до Червоної Армії та радянських органів влади, саботують відновлення колгоспів, приховують зерно та худобу. А тому «повелеаємо»: «1. Виселити в окремі краї Союзу РСР всіх українців, які жили під владою німецьких окупантів» [21, с. 151]. Першочергово планувалось відправити українців, які працювали і служили в німців, а потім і всіх інших, які знайомі з життям під час німецької окупації. А робити це слід після жнив, після того, як буде зібрано врожай і здано державі.

Ці та інші мерзенні пункти наказу не були виконані, очевидно, лише через те, що аж занадто імперія залежала від українських «врожайів», і не лише на полях, але і в фабриках, заводах, шахтах тощо. Тобто, реалізація цього злочинного задуму загальмувалася через загрозу економічного колапсу в державі у випадку депортації всіх українців. У свій час Микита Хрущов у доповіді на XX з'їзді КПСС спробував навіть пояснити причини невиконання наказу: «Українці уникнули цієї долі через те, що їх надто багато і не було куди вислати» [19, с. 10]. Та лукавив генсек, лукавив—Москва територій привласнила неміряно, але рабська праця в «житниці Європи» потрібна була тут і тепер, для того, щоб кремлівські «закрома» не спорожніли. Тому й загальне одночасне переселення не відбулося. Влада швидко збагнула неминучість такого сценарію, оскільки після злочинної депортації у травні того ж 1944 р. кримських татар, економічне життя на півострові практично повністю згасло [24]. А щоб ті українці, які залишилися при своїх домівках, не жили, а животіли, постановою «Про заходи для ліквідації порушень сільськогосподарської артілі в колгоспах» (Москва, вересень 1946 р.) обмежили розмір присадибної ділянки до 0,25 га.

Натомість, почали діяти «тихою сапою»: українців виряджали за межі України під будь-яким приводом—військова служба, «стройки комунізму», підняття цілини, БАМ тощо, використовуючи при цьому і примус, і бажання молоді будь-яким чином вирватися з кріпацького, «безпаспортного» колгоспного життя, і навіть матеріальний інтерес. Росіян же заохочували переїжджати в теплі українські краї високими посадами та винагородами, привілеями та особливим статусом стосовно «аборигенів», потребою їх просвітлення та окультурення. Так, лише за сім років (1959–66) межі України, переважно за «оргнабором», залишило 2,5 млн. осіб, а до 1989 р.—ще майже 3 млн. [15, с. 73–76]. А кількість росіян з 1959 по 1989 рр. зросла з 7,0 до 11,4 млн. осіб, тобто, на 4,4 млн., і сталося це, головню, за рахунок переселенців (Там само). І ця новітня орда продовжує розповзатись і нині: за п'ять років окупації Криму там вже з'явилося близько півмільйона «визволителів» з Росії...

Що ж за спільнота витворилася на цій території, яка постійно жадає вершити долю країн та народів?

Росіяни не є етносом в класичному розумінні цього слова, не є і політичною нацією. Як відомо, етносом називають групу людей, які свідомі свого спільного походження та інтересів і цінностей, вірувань, звичаїв, мають своєрідні архетипи поведінки та мислення. Політичною ж нацією можна вважати спільноту, яка, по-перше, створила державу як інструмент самозахисту та саморозвитку, і, по-друге, досягла в ній повноти народовладдя як механізму виявлення та реалізації волі і інтересів всіх громадян цієї держави. На сьогоднішній день зрілі політичні нації сформувалися в західному світі, вперто і наполегливо робить поступові кроки на цьому шляху і Україна.

Але ж російська спільнота існує вже багато століть, причому саме її існування є постійною загрозою для навколишнього світу. Отже, повинен існувати ще якийсь чинник, окрім примусу, який тримає її вкупі. І така детермінація дійсно є — це спільна стратегія, смисли і мета їхньої організованої діяльності. І полягає ця стратегія в загарбаннях, грабунках, привласненні, наживі на чужому горі, — з одного боку, і забезпеченні власного процвітання за чужий рахунок, — з іншого. Це та живильна сила, яка є джерелом і засобом для існування подібної спільноти. І для того, щоб стати її часткою, етнічне походження не має ніякого значення. Це і є «етногенез» по-московськи. Треба просто забути про мораль, записатися «старшим братом», увійти без запитання і дозволу в чужий дім, все «отобрати и поделить», здійснити наругу над ближніми, і осісти тут назавжди, незважаючи на прокльони, страждання і горе навсібіч.

Яким же чином можна кваліфікувати подібні дії стосовно інших народів з погляду сучасних міжнародних політико-правових норм? Відповідь очевидна: мова йде про послідовну, цілеспрямовану, державну політику геноциду, яка була і залишається стратегічним засобом Росії щодо утвердження власних геополітичних інтересів. Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції від 11 грудня 1946 р. оголосила, що геноцид є злочином, який порушує норми міжнародного права і проти якого необхідно вживати запобіжних заходів і карати з його вчинення. Зокрема, ст. II передбачає:

«Під геноцидом слід розуміти такі дії, що чиняться з наміром знищити, цілком або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову або релігійну групу, як таку:

- a) вбивство членів такої групи;
- b) заподіяння серйозних тілесних пошкоджень або розумового розладу членам такої групи;
- c) навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на цілковите або часткове фізичне винищення її;
- d) заходи, розраховані на запобігання дітородінню у середовищі такої групи;
- e) насильна передача дітей з однієї групи людей в іншу» [25, с. 63–64].

Дії московської держави проти новгородських словенів у XV–XVII ст., так само, як і її політика щодо українців у XVI–XXI ст. повністю підпадають під кваліфікацію Генеральної Асамблеї ООН політики геноциду. В обох випадках мало місце масове і неодноразове, заздалегідь заплановане, вбивство членів цих етносів. При цьому загарбники застосовували найрізноманітніші засоби насильства і покарання, починаючи від масових страт, і закінчуючи постійними тортурами і приниженнями в спеціально призначених для цього ізолятах. Свідомо і цілеспрямовано створювались умови проживання, несумісні з життєвими потребами людини, з відсутністю елементарних засобів для існування. Діти піддавались знищенню і тортурам, так само, як і дорослі, з практикуванням масового відбору дітей від їхніх родин. Все це здійснювалось і здійснюється з метою повного фізичного винищення народів з перейманням і привласненням їхніх територіальних матеріальних і цивілізаційних надбань.

28 листопада 2006 р. Верховна Рада України ухвалила закон «Про Голодомор 1922–1923 років в Україні», яким визнала голодомор геноцидом українського народу. Станом на 2019 р. Голодомор 1932–1933 років геноцидом українського народу офіційно визнали 18 країн світу, серед яких Австралія, Ватикан, Грузія, Канада, Колумбія, Мексика, Польща, Португалія, Угорщина та інші. 11 грудня 2018 р. аналогічну ухвалу прийняв Сенат США. Водночас, існують незаперечні докази того, що практика геноциду щодо непокірних народів була звичною стратегією політики Росії і в інші періоди її історії. Переконливим підтвердженням систематичності та цілеспрямованості таких злочинів слугують незаперечні факти геноциду населення давнього Великого Новгороду та України, починаючи від Переяславської угоди і до наших днів.

Висновки

Етнокультурна спільнота, відома як «російський народ», повністю відповідає критеріям, які Лев Гумільов, син уславлених поетів Ніколая Гумільова і Анни Ахматової, сам сталінський

табірник, запропонував визначати, як «хімерні етноси». Це — негармонійне поєднання певної множини елементарних етносів, які мають різний світоглядний устрій, практику природокористування, моральні цінності тощо. Такий «гібрид» живиться чужим ресурсом — і людським, і природним. А тому доля захопленої землі та її мешканців-автохтонів його цікавить лише із споживацької точки зору. Негативні наслідки для підкореної сторони очевидні: людність приречена або на вимирання, або на манкуртизацію, природне ж довкілля — на системну деградацію та незворотні зміни. В цьому неважко переконатися, згадавши нещасну історію — не життя, а животіння — сотень народів на території Росії, їхнє вимирання та зникнення, і набуття — тими, що вціліли, — принизливого статусу «малих» народів Сибіру, Далекого Сходу та Півночі. Втім, і сам загарбник зазнає в стратегічній перспективі поразки, оскільки постійне паразитування відбиває будь-який стимул для власної суспільно-економічної еволюції.

Стратегічним пріоритетом в політиці Москви щодо дійсних творців і спадкоємців спадщини давньої Русі була і є практика геноциду — систематичного і послідовного знищення словенів і українців. Це — цілеспрямовані дії по захопленню територіальних, ресурсних та культурних здобутків цих народів з повним їх винищенням чи деградацією (вцілілих решток), ліквідацією їхньої ідентичності. Вони, такі дії, цілковито відповідають визначенню геноциду в документах ООН як дії, які мають на меті знищити певну етнічну групу. Нинішня гібридна війна, яку РФ провадить проти України, є проявом і продовженням її багатомісячної стратегії щодо українського народу з метою позбавлення його фізичного та цивілізаційного існування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Літопис Руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. К.: Дніпро, 1989. XVI+591 с.
2. Білінський В. Б. Москва Ординська (XIII-XVI століття): Історичне дослідження. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2011. 304 с.
3. Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість: Видання п'яте. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2005. 412 с.
4. Гумилев Л., Панченко А. Чтобы свеча не погасла: Диалог. Л.: Сов. Писатель, 1990. 128 с.
5. Вернадский Г. В. Русская история. Учебник. М.: «Аграф», 1997. 544 с.
6. Пушкарев С. Г. Обзор русской истории. М.: Наука, 1991. 390 с.
7. Янин В. Л. Значение открытия берестяных грамот для изучения отечественной истории. Берестяные грамоты как исторический источник // Электр. ресурс: gramoty.ru/bundles/birchbarkdocuments/pdf/janin01.pdf.
8. Вернадский Г. В. Россия в средние века / Пер. с англ. Тверь: ЛЕАН, Москва: АГРАФ, 1997. 352 с.
9. Успенский Б. А. Языковая ситуация и языковое сознание в Московской Руси: восприятие церковнославянского и русского языка. Византия и Русь / Сост. Т. Б. Князевская. М.: Наука, 1989. С. 206–227.
10. Кирик Л. Заграва над Батурином (300 років знищення гетьманської столиці). Українознавство-2008. Календар-щорічник. К.: Українська Видавнича Спілка, 2007. С. 128–137.
11. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. У трьох томах. Т. III. Львів: Світ, 1992. 456 с.
12. Костомаров Н. И. Мазепа. М.: Республика, 1992. 335 с.
13. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 р. 2-е вид. К.: Либідь 1993. 608 с.
14. Гедьо А. В. Переселення греків з Криму до Приазов'я у 1778 р. Український історичний журнал, 2001. № 1. С. 73–84.

15. Скляр В. М. Етнічний склад населення України 1959–1989 рр.: етномовні наслідки російщення. К.: «Просвіта», 2008. 392 с.
16. Бжезинский З. Большой провал. Агония коммунизма. Квинтэссенция: Филос. Альманах / Сост. В. И. Мудрагей, В. И. Усанов. М.: Политиздат, 1990. С. 256–277.
17. Голод в Україні 1946–1947. Документи і матеріали / Відп. ред. В. А. Смолій. Київ—Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1996. 376 с.
18. Конквест Р. Жива скорботи: Радянська колективізація і голодомор / Пер. з англ. К.: Либідь, 1993. 384 с.
19. «Секретно. Не для печати» / Голова редакційної колегії Іванченко-Іванова Р. П. К.: КиМУ, 2008. 418 с.
20. 33-й: голод: Народна Книга-Меморіал / Упорядн. Л. Б. Коваленко, В. А. Маняк. К.: Рад. письменник, 1991. 584 с.
21. Мороз О. Г., Злупко С. М. Українське селянство першої половини ХХ ст. (Трагедія і героїзм). Львів: Універсум, 1997. 165 с.
22. Сергійчук В. І. Трагедія українців Польщі. Тернопіль: Книжково-журнальне-видавництво «Тернопіль», 1997. 440 с.
23. Винниченко І. Українці Берестейщини, Підляшшя й Холмщини в першій половині ХХ століття: Хроніка подій. К., 1997. 288 с.
24. Тищенко Ю., Піховшек В. Повернення кримських татар. Хроніка подій. К.: УНЦПД, 1999. 344 с.
25. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю. К. Качуренко. 2-е вид. К.: Юрінформ, 1992. 199 с.

REFERENCES:

1. Litopys Rus'kyj / Per. z davn'orus. L. Ye. Makhnovtsia; Vidp. red. O. V. Myshanych. K.: Dnipro, 1989. KhVI+591 s. — Russkiy Codex, 1989, 512 pages [In Ukrainian]
2. Bilins'kyj V. B. Moskva Ordyns'ka (KhIII-KhVI stolittia): Istorychne doslidzhennia. K.: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihiy, 2011. 304 s. — Historical research, Olena Telihiy publishing house, 2011, 304 pages [In Ukrainian]
3. Shtepa P. Moskovstvo: joho pokhodzhennia, zmist, formy j istorychna tiahlist': Vydannia p'iate. Drohobych: Vydavnycha firma «Vidrodzhennia», 2005. 412 s. — Stepa P. Moscow: Its Origin, Content, Forms, and Historical Weight: The Fifth Edition 2005, 412 pages [In Ukrainian]
4. Humylev L., Panchenko A. Chtoby svecha ne pohasla: Dialoh. L.: Sov. Pysatel', 1990. 128 s. — Gumilev L., Panchenko A. To keep the candle out: Dialogue. 1990, 128 pages [In Russian]
5. Vernadskij H. V. Russkaia ystoriya. Uchebnyk. M.: «Ahraf», 1997. 544 s. — G. V. Vernadsky Russian history. Tutorial. 1997. 544 pages [In Russian]
6. Pushkarev S. H. Obzor russkoj ystoriyy. M.: Nauka, 1991. 390 s. — Pushkarev S. G. An overview of Russian history. 1991. 390 pages [In Russian]
7. Yanyn V. L. Znachenie otkrytiya berestianskikh hramot dlia yzucheniya otechestvennoj ystoriyy. Berestianie hramoty kak ystorycheskij ystochnyk // Elektr. resurs: gramoty. ru/bundles/birchbarkdotsuments/pdf/ianin01.pdf.
8. Vernadskij H. V. Rossyia v srednie veka / Per. s anhl. Tver': LEAN, Moskva: AHRAF, 1997. 352 s. — Vernadsky G. V. Russia in the Middle Ages. 1997. 352 pages [In Russian]
9. Uspenskiy B. A. Yazykovaia sytuatsiia y iazykovoe soznanie v Moskovskoj Rusy: vospriiatie tserkovnoslavianskoho y russkoho iazyka. Vyzantyya y Rus' / Sost. T. B. Kniazevskaia. M.: Nauka, 1989. S. 206–227. — Byzantium and Russia [In Russian]
10. Kyryk L. Zahrava nad Baturynom (300 rokov znyschennia het'mans'koi stolytsi). Ukrainoznavstvo-2008. Kalendar-schorichnyk. K.: Ukrain's'ka Vydavnycha Spilka, 2007. S. 128–137. — Kyryk L. Zagrava over Baturin (300 years of destruction of the hetman's capital) [In Russian]

11. Yavornyts'kyj D.I. Istoriiia zaporiz'kykh kozakiv. U tr'okh tomakh. T. III. L'viv: Svit, 1992. 456 s.—Yavornitsky DI History of Zaporizhzhya Cossacks. In three volumes. 1992. 456 pages. [In Russian]
12. Kostomarov N.Y. Mazepa. M.: Respublyka, 1992. 335 s. [In Ukrainian]
13. Polons'ka-Vasylenko N. Istoriiia Ukrainy: U 2 t. T. 2. Vid seredyny KhVII stolittia do 1923 r. 2-e vyd. K.: Lybid' 1993. 608 s. [In Ukrainian]
14. Hed'o A.V. Pereseleattia hrekiv z Krymu do Priazov'ia u 1778 r. Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal, 2001. № 1. S. 73–84. [In Ukrainian]
15. Skliar V.M. Etnichnyj sklad naselennia Ukrainy 1959–1989 rr.: etnomovni naslidky rosijschennia. K.: «Prosvita», 2008. 392 s. [In Ukrainian]
16. Bzhezynskyj Z. Bol'shoj proval. Ahoniyia kommunisty. Kvyntessentsyia: Fylos. Al'manakh / Sost. V. Y. Mudrahej, V. Y. Usanov. M.: Polytyzdat, 1990. S. 256–277. [In Ukrainian]
17. Holod v Ukraini 1946–1947. Dokumenty i materialy / Vidp. red. V.A. Smolij. Kyiv—N'iu-Jork: Vydavnytstvo M. P. Kots', 1996. 376 s. [In Ukrainian]
18. Konkvest R. Zhnyva skorboty: Radians'ka kolektyvizatsiia i holodomor / Per. z anhl. K.: Lybid', 1993. 384 s. [In Ukrainian]
19. «Sekretno. Ne dlia pechaty» /Holova redaktsijnoi kolehii Ivanchenko-Ivanova R.P. K.: KyMU, 2008. 418 s. [In Ukrainian]
20. 33-j: holod: Narodna Knyha-Memorial / Uporiadn. L.B. Kovalenko, V.A. Maniak. K.: Rad. pys'mennyk, 1991. 584 s. [In Ukrainian]
21. Moroz O.H., Zlupko S.M. Ukrains'ke selianstvo pershoi polovyny KhKh st. (Trahediia i heroizm). L'viv: Universum, 1997. 165 s. [In Ukrainian]
22. Serhijchuk V.I. Trahediia ukrainsiv Pol'schi. Ternopil': Knyzhkovo-zhurnal'ne-vidavnytstvo «Ternopil'», 1997. 440 s. [In Ukrainian]
23. Vynnychenko I. Ukraintsi Berestejschyny, Pidliashshia j Kholmschyny v pershij polovyni XX st: Khronika podij. K., 1997. 288 s.
24. Tyshhenko Ju., Pikhovshek V. Povernennja krymsjkykh tatar. Khronika podij. K.: UNCPD, 1999. 344 s.
25. Prava ljudy. Mizhnarodni doghovory Ukrajiny, deklaraciji, dokumenty / Uporjad. Ju. K. Kachurenko. 2-e vyd. K.: Jurinform, 1992. 199 s.

Viktor Melnyk

Assistant Professor of the Department of Political Science, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0001-5640-0351>
e-mail: melnyk1996ethnology@gmail.com

CZECHIAN GERMANS: THE HISTORY OF POLITICAL SELF-DESTRUCTION (1939–1945)

Abstract

Objective of the study: to classify and identify the main causes of the process of political self-destruction of the German ethnic minority in the territory of Czechoslovakia; to propose, substantiate and introduce into scientific circulation the concept of political self-destruction of the German community in the territory of the Protectorate of Bohemia and Moravia, which existed under the suzerainty of the Third Reich from March 15, 1939 to May 13, 1945.

Methodology: Therefore, the journalistic and literary works of the Protectorate of Bohemia and Moravia were analyzed, as well as legal documents and diplomatic protocols adopted following the Yalta Conference (February 4—February 11, 1945), the Potsdam Conference (July 17—August 2, 1945). With the help of the traditional complex of historical and legal methods (text study, comparative analysis, legal analogy), were analyzed the content and external forms of legal succession of the Protectorate of Bohemia and Moravia in relation to the First Czechoslovak Republic (October 28, 1918—September 30, 1938) and the Second Czechoslovak Republic (September 30, 1938—March 15, 1939). Structural and functional method allowed to isolate the main reasons for the successful cultural and socio-economic coexistence of Germans and Czechs in the territory of the Protectorate of Bohemia and Moravia under the auspices of the Third Reich in 1939–1945. The socio-psychological approach, in turn, determined the political-political characterization of the rise of interethnic hostility of the Czechs to the Germans. The article argues that the cause of the massacres of Germans by Czech fighters (actions with clear signs of genocide) during 1945–1950 was the transfer of the so-called «guilt for Soviet occupation» by the Czech collective consciousness to the Germans. With the help of English and Soviet propaganda, a negative image of the Germans in the mass media was simultaneously formed.

Results and conclusions: The history of the Czechoslovak Republic of 1918–1939 is a prime example of the confrontation between spatial and ethno-linguistic political ideologues. On the one hand, there were Sudeten and Bohemian Germans, supported by the strong movement of the Nazis. On the other hand, the concept of Central European Slavic integration, known as «Czechoslovakism». The struggle between these two ideologues often falls out of sight of contemporary political scientists (political scientists) and historians. This article does not fill the gap, but aims to demonstrate the Czech-German ethno-political conflict of the mid-twentieth century in the form of a logical sequence of events that led to the collapse of both Pan-Germanism and Czechoslovakism. The bloody war between the Slavs and the Germans in the center of Europe ended with the victory of «third power»—ideology of communism.

Key words: Czechoslovakia; Nazi; Protectorate of Bohemia and Moravia; Ethnopolitical Conflict; Austria; Germany; National Front; Yalta Agreements; Deportation of Population

Мельник Віктор Мирославович

Асистент кафедри політології філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-5640-0351>
e-mail: melnyk1996ethnology@gmail.com

ЧЕСЬКІ НІМЦІ: ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОГО САМОЗНИЩЕННЯ (1939–1945 рр.)**Резюме**

Мета дослідження: класифікувати та визначити найголовніші причини процесу політичного самознищення німецької етнічної меншини на теренах Чехословаччини; запропонувати, обґрунтувати та ввести в науковий обіг концепцію політичного самознищення німецької громади на теренах Протекторату Богемії та Моравії, що існував під сюзеренітетом Третього Рейху з 15 березня 1939 р. до 13 травня 1945 р.

Методи: в центрі авторської уваги постійно знаходився метод нарративного вивчення текстів. Відтак, проаналізовано публіцистичні та літературні твори часів існування Протекторату Богемії та Моравії, а також юридичні документи і дипломатичні протоколи, ухвалені за підсумками Ялтинської конференції (4 лютого—11 лютого 1945 р.), Потсдамської конференції (17 липня—2 серпня 1945 р.). За допомогою традиційного комплексу історико-юридичних методів (вивчення тексту, компаративний аналіз, правова аналогія) було встановлено зміст і зовнішні форми юридичного правонаступництва Протекторату Богемії та Моравії відносно Першої Чехословацької республіки (28 жовтня 1918 р.—30 вересня 1938 р.) і Другої Чехословацької республіки (30 вересня 1938 р.—15 березня 1939 р.). Структурно-функціональний метод дозволив виокремити головні причини успішного культурного та соціально-економічного співжиття німців і чехів на теренах Протекторату Богемії та Моравії під егідою Третього Рейху в 1939–1945 рр., а також наростання подальшого етнополітичного конфлікту німців і чехів (1945–1950 рр.). Соціально-психологічний підхід, у свою чергу, зумовив політологічну характеристику підйому міжетнічної ворожнечі чехів до німців. В статті стверджується, що причиною масових вбивств німців чеськими бойовиками (дій з явними ознаками геноциду) протягом 1945–1950 рр. стало перекладення так званої «вини за радянську окупацію» чеською колективною свідомістю на німців. За допомогою англійської та радянської пропаганди паралельно формувалася негативний образ німців у засобах масової інформатики.

Результати і висновки: Історія Чехословацької республіки 1918–1939 рр. є яскравим прикладом протистояння просторових і етнолінгвістичних політичних ідеологем. З одного боку, знаходились судетські та богемські німці, підтримані міцним рухом нацистів. З іншого боку, концепція центральноєвропейської слов'янської інтеграції, відома як «чехословакізм». Боротьба цих двох ідеологем часто випадає з поля зору сучасних політичних науковців (політологів) та істориків. Ця стаття не заповнює існуючого пробілу, але покликана продемонструвати чесько-німецький етнополітичний конфлікт середини ХХ ст. у вигляді логічної послідовності подій, що призвела до краху, як пангерманізму, так і «чехословакізму». Кривава війна слов'ян та німців у центрі Європи завершилась перемогою «третьої сили» — комунізму.

Ключові слова: Чехословаччина; нацисти; Протекторат Богемії та Моравії; Поняття етнополітичного конфлікту; Австрія; Німеччина; Національний Фронт; Ялтинська угода; Депортація німців

Introduction

Czechoslovakia, first of all, became the victim of its own domestic political project of united Republican identity creation, which, according to the first president of Czechoslovakia, T. Masaryk would completely replace the existing national identity, and subsequently would reintegrate separate ethnic groups into the single Czech nationality. Czechoslovakia during 1938–1939 showed complete failure to preserve its statehood through the mechanisms of political mobilization of the people. The rapid growth of Czechization in 1930 was directly proportional to the growth of ratings of centrifugal political forces in Slovakia, Carpathian Ukraine and Sudetenland. Prague always declared federalistic nature of the Czechoslovak state that was completely borrowed from the organizational system of state power of the Austro-Hungarian Empire of model 1867–1918. However, the attitude of Czech public servants and average Czechs to Slovaks and Ukrainians, in fact, as to third-class people (Germans were considered to be the second) became a solid basis for the March tragedy in 1939 when any Slovak or Ukrainian did not even think to go out in defense of the republic. Thus, the occupation of Bohemia, Silesia and Moravia by German Wehrmacht on March 15, 1939, proclamation of independence of the Republic of Slovakia and Carpathian Ukraine, Hungarian aggression against them was already a complex of consequences of domestic political suicide of Prague.

Interrelations between Czechs and Germans during the years 1939–1944 on the territory of the «Protectorate» was fairly neutral, in many cases friendly [1, s. 657]. Germans did not touch Czech religious, cultural and educational organizations. German administration in 1939–1940 held constant propaganda campaigns «unity of Germans and Czechs». In many respects, the appointment of Baron Constantin von Neurath to the post of first Reich protector of Bohemia and Moravia as of March 21, 1939 contributed to that policy (during 1932–1938 Neurath was the Minister of Foreign Affairs of Germany).

Germans made a rather serious step: formal preservation of Czech statehood in the period of 1939–1945 [2, p. 41]. That statehood differed from the Czechoslovak state that it was exactly Czech. Germans continued to establish a serious population percentage of the protectorate (15 to 25%), but the bodies of Bohemian-Moravian self-government, local executive bodies and the government were completed mostly by the Czech intellectuals [1; 2; 14]. Thus, the post of «state president» of the protectorate, with the permission of A. Hitler was held by the President of post-Munich Czechoslovakia (from 1938), lawyer Emil Hácha (1872–1945). Already on March 16, 1939 the post of «Head of government» of the protectorate was introduced, which was taken over last month by the Prime Minister of Czechoslovakia Rudolf Beran (1887–1954) and in April he transferred his duties to manage the government to General Alois Eliáš (1890–1942) [7, p. 178].

Research methods

With the help of the traditional complex of historical and legal methods (text study, comparative analysis, legal analogy), were analyzed the content and external forms of legal succession of the Protectorate of Bohemia and Moravia in relation to the First Czechoslovak Republic (October 28, 1918—September 30, 1938) and the Second Czechoslovak Republic (September 30, 1938—March 15, 1939). Structural and functional method allowed to isolate the main reasons for the successful cultural and socio-economic coexistence of Germans and Czechs in the territory of the Protectorate of Bohemia and Moravia under the auspices of the Third Reich in 1939–1945. The main reason for the successful pseudo-state formation of the Protectorate of Bohemia and Moravia was recognized by the economic component—the elimination of unemployment and screaming social inequality (by the German occupation administration), which systematically covered all structural elements of Czechoslovak society during the existence of an independent Czechoslovak Republic (1918–1939). The socio-psychological approach, in turn, determined the political-political characterization of the rise of interethnic hostility of the Czechs to the Germans. The article argues that the cause of the massacres of Germans by Czech fighters (actions with clear signs of genocide) during 1945–1950 was the transfer of the so-called «guilt for Soviet occupation» by the Czech collective consciousness to the Germans.

Results and discussion

The first major event of the German military administration in Prague was free-of-charge distribution of products to all the unemployed. After that, von Neurath started a widespread «employment policy», the purpose of which was to eliminate unemployment crisis that captured Czechoslovakia after the economic collapse in late 1938 (the number of unemployed in February 1939 reached 100 thousand people only in the Czech Republic). This economic collapse was connected with the transfer of Reich to Sudetenland. The latter concentrated about 40% of all industry of the country [2].

The elimination of unemployment by Germans in Bohemia and Moravia was done in two ways: first—reindustrialization of the entire territory of former Czech provinces, development of the most powerful tank factories on the basis of Czech military-industrial complex, and various armed industries. The second way is departure of Czech unemployed people and large number of volunteers to work in Germany. 200 000 Czechs left the Protectorate of Bohemia and Moravia to work in Germany by the end of 1941. The use of Czech industry and human resources for the needs of Reich was well-studied by German historian D. Brandes. He noted the growth of Czech industry by 1941 and its rapid decline by 1944 [2, s. 42]. The decline in industrial production volume and capacity of the Czech military-industrial complex during 1942–1943, in his opinion, was the result of liquidation of prewar labor law by Reich protector, emigration of most skilled Czech workers to Germany (in 1943 there were already 350 000 such persons) and total export of industrial and food products from Bohemia-Moravia to Germany. As a result there was price increase and equivalent increase of social discontent in the protectorate [13, p. 130].

However, the resistance movement before 1945 did not seriously spread outside some circles of Czech intellectuals, students and political elite detached from the leadership of the protectorate. Important, to our mind, fact is that immediately after an attempt to liquidate R. Heydrich, 65 thousandth public demonstration of Czech-German solidarity gathered in Prague on June 2. Certainly, that public demonstration was organized by the German protector administration. However, the volume of people, the mood that covered Old Town Square in Prague on June 2, 1942, certified that the Czechs sincerely did not want to deploy violence in the country [2, s. 43].

At the beginning of 1942 (January 19), after the arrest of his predecessor, accused of collaboration with the Anglo-American secret services, the Protectorate government was headed by well-known Prague lawyer Jaroslav Krejčí. The government formed by him worked until January 19, 1945 and did a lot in order to avoid the deployment of anti-German resistance movement in the country [10, p. 256]. Quite the contrary: on May 29, 1942 in Prague Krejčí opened Supervisory control to educate the youth in Bohemia and Moravia. That body was engaged in ideological, educational and paramilitary upbringing of children aged 10 to 18 years. Overall, as of 1943, almost 25% of the adult population of the Protectorate was members of the following allowed by the Ministry of Justice political organizations: «Aryan working front», «Main lead of Protectorate fascists», «Anti-Jewish League», «Czech Union of fighters», «Party of green swastika», «National Aryan cultural unity», «National Committee of action», «Executive Committee of fascist veterans», «Protection Body», «National Socialist Movement of workers», «Union of Aryan militia in Czech Republic», «Czech Aryan movement» [14, s. 488]. Huge work with National Socialist propaganda on the existing in the protectorate plants and factories of military-industrial complex was held by the «National central workers' trade union of Bohemia and Moravia». Under the aegis of the Ministry of Education and national enlightenment during 1943–1944 general Czech organization «Labour School» especially intensified its activity, which was engaged in establishing evening secondary and part-time higher education among workers. Similar work among the peasants was done by government «Association of agriculture and forestry», the members of which, as of December 1, 1942 were 300 thousand people! Association was engaged in scientific, educational, ideological work, focused mainly on medium landowners, but also provided all agricultural workers with everything necessary for their work. At least 15% of the adult population of the occupied Czech Republic was also members in the range

of allowed by the Germans political organizations: «National Brotherhood» (established on April 6, 1939 based on the «Fascist national community»), «Czech National Socialist Camp», block «Aryan Guard—Czech fascists» [8]. The example of military assistance to the German Reich was given by the son of the Minister of Education and national enlightenment of the Protectorate of Bohemia and Moravia, Emanuel Moravec—Igor Moravec, who fought as a volunteer in the 3rd division of SS «Totenkopf» and for bravery shown at the Eastern Front, he received the Iron Cross [1; 8; 14]. During 1941–1945, more than 20 000 Czech volunteers fought on the side of the Wehrmacht and SS. Much more serious examples of Czech military assistance to Germans appeared at the end of 1944. At that time there were created the first national units of Czechs: Czech police regiment of SS «Brisken» (time of creation: December 1944—February 1945) and the Czech Volunteer troop SS «Saint Wenceslas» (fought on the side of the Germans during the Prague Uprising on May 5–9, 1945). Police Regiment «Brisken» in February 1945 was included in the composition of the 31st Volunteer Grenadier Division of SS, which was before called «Bohemia and Moravia». This was due to a large number of Czech volunteers and Czech volksdeutsche in its composition. In February–March 1945 on the Slovak–Hungarian border, as part of the 6th SS tank army, 37th SS Volunteer Cavalry Division «Lyuttsov» was formed, much of its officers was recruited from former officers of the Czechoslovak army. This division was also completed mainly by Czech and Hungarian volunteers [8].

Thus, during March 1939—May 1945 the Czech population, including younger generation, especially Czech youth was under constant educational-ideological influence of National Socialism. On the territory of the protectorate it was officially allowed to promote and develop the concept of «Czech fascism». This trend in its ideological genesis presented something average between German National Socialism and Italian fascism. Due to received unlimited access to youth and working audiences, Czech fascist propaganda received strong social support. Czech propaganda relied on real cases of German Reich protector administration, which during 1939–1941 was able to completely solve the problem of unemployment on the territory of Bohemia and Moravia [2].

Czech fascism was very well developed in 1939–1945 and successfully evolved ideologically [14]. The idea of Czech exclusivity, even under the conditions of its incorporation into the «great Germanic culture», did not differ from the existing idea of the German exclusivity. German official propaganda called Czechs as separate Germanic people which underwent slavonization. Czech fascists considered themselves to be Slavic ethnic group, which underwent cultural germanization. The last argument can be logically explained by centuries-long stay of Bohemia and Moravia as a part of the Holy Roman Empire and then as a part of the Austro-Hungarian Empire [7]. Czech culture during the historical process underwent unimaginable in its scope and ethnopsychological consequences Germanic influences in all spheres. Czech intellectuals, following the traditions of «postaustralian countries» of Europe, were proud of this during the first Czechoslovak Republic [3]. Czech fascism within protectorate era spread this idea already on a massive scale [2]. However, the main accent in education of young people was made not on the Germanic nature or heritage of the Czechs as on the Czech exclusivity in Europe, due to the presence of German culture. In our view, in particular this fact became a prerequisite of the attitude that Czechs showed with regard to indigenous German population in 1945–1950.

Already on April 4, 1945 in Kosice, Slovakia, under the control of Soviet troops, the government of «National front» was formed, which consisted of the Czech and Slovak communists, Slovak Socialists, Czech Social Democrats and representatives of all major exile (in exile) Czechoslovak organizations that sought state power (Melnyk, 2015). Thus, after long negotiations in Moscow, new Kosice government was headed by former President of Czechoslovakia (1935–1938)—Edward Benes (1884–1948). Prior to that, Benes headed in London the so-called «Czechoslovak government in exile», the Prime Minister of which from July 21 to April 5, 1945 was his close associate, the Catholic priest John Shramek. During 1941–1942, the emigration government of Benes–Shramek managed to achieve full recognition of its organization by the single legitimate government in Czechoslovakia. A major

diplomatic success of «Londoners» was the cancellation of all the terms and conditions of Munich agreement by Britain, the USA, France (Immigration government) and the USSR. All countries of anti-Hitler coalition officially declared the recognition of rights of former Czechoslovakia to restore its state body within the borders of 1937. Thus, the Allies believed Sudetenland area to be a part of future Czechoslovakia already since 1942. Benes managed to establish good cooperation between all volunteer Czechoslovak which fought against the Germans in the British and Soviet troops. However, the greatest success, which strengthened the status of Benes as Head of all anti-German Czech organizations, was the signing of «Agreement of friendship and alliance» between the emigration government and the USSR [21].

This agreement was preceded by a long debate over the so-called «German question». For the first time, on a serious level the Czech political refugees talked about the need to evict the Germans already in 1941. C. Sumlyennyi on this occasion said: «It was in London when the Czech government in exile, for the first time formulated plans for mass deportation of ethnic Germans after the war. Hubert Ripka, the closest advisor to President Edvard Benes, dreamed about the mass expulsion of Germans already in 1941, reflecting in the newspaper Cechoslovak—an official body of the Czech government in exile—«organized application of the principle of ethnic migration» [13, p. 131]. He wrote there: «Without any certainty that it would be possible to convince the British of the need to implement plans for the deportation of three millionth German population, the Czech government in exile just in case began similar negotiations with the Soviet leadership» [13].

Only in March 1943, Benes had a meeting with Oleg Bogomolov (Soviet ambassador), at which he presented a detailed plan of the London government [21]. According to that plan, it was offered to emigrate 3.5 million of «pure» Germans and volksdeutsche proposed to Bavaria and Saxony for a year or two after the liberation of Czechoslovakia by the allies. The Soviet leaders hesitated to give a response by June 1943, when during Benes's trip to the United States, the American, British and Soviet Ministries of Foreign Affairs agreed «plan of Benes» [13, p. 132].

In November 1944 Benes memorandum was prepared for representatives of the allied states, which represented a detailed picture of future ethnic cleansing against the German population of Czechoslovakia. According to that memorandum, a large-scale deportation had to start immediately after the liberation of Czechoslovakia on all lands where the overall percentage of ethnic Czechs made up less than 67%. «Intensive» eviction with the infliction of maximum property, moral and physical damage would end when the Germans percentage was reduced to 10–15%. Then there should be the organized expulsion phase of the rest of the German population. During the year, the territory of Bohemia and Moravia would be free from Germans at all, while on the territory of Sudetenland complete expulsion of all Germans was offered to carry out within two years. Implementation of ethnic cleansing relied primarily upon the 1st Czechoslovak Army Corps of General Ludwig Svoboda, military personnel of which was characterized by anti-German sentiments [11, p. 320].

Government subordination to the Army Corps of L. Svoboda made L. Benes's hands free in case of anti-german ethnic cleansing. In fact, the actions of the Army Corps did not stop by the Soviet command. A number of serious punitive operations against Carpathian and Bratislava Germans expanded in mid-April 1945. SS-actions on resettlement of Czechs from the border areas were good propaganda material for Benes's government «National Front» in Kosice. The corresponding ideological work was conducted among soldiers of 60thousandth Army Corps of General Svoboda. Thus, in his speech in Pilsen, President Benes said: «Our government, realizing what the betrayal of Germans and Hungarians meant for us in 1938, decided to clean the Republic from treacherous elements. This is a big problem. We can not solve it entirely on our own, we have to agree it with the Soviet Union, Britain and the United States. However, I have no doubt that the relevant agreement will be reached between us» [13, p. 130; 21].

On May 17, 1945, the Czechoslovak troops occupied the town of Landskron (in modern Czech Republic—Lanshkroun), where «people's tribunal» worked for three days, according to the sentences

of which 121 people were shot. Already on May 19, 1945 in Prague the so-called «Benes decrees» began to be published, which created a legal framework for the resettlement of the German population from Czechoslovakia to the American and Soviet zones of occupation. Here is the chronicle of these decrees: May 19—decree on invalidity of property transferred to the Germans, Hungarians, Czech and Slovak collaborators during the occupation; May 21—decree on the confiscation of agricultural property in the given category of population and their distribution among Czechs; June 19—decree on the implementation of national justice with regard to Nazi criminals and Czechoslovak collaborators by extraordinary People's Courts; July 20—decree on the settlement of confiscated lands from the German population by Slavic farmers; August 2—decree on deprivation of Czechoslovak citizenship for all persons of German and Hungarian nationality; October 25—decree on the confiscation of all property owned by the German and Hungarian nationality, as enemy property [16, p. 231].

Legalization of eviction and robbery of Germans already happened according to the footsteps of mass actions committed by Czechs against the German population. So, at night from May 30 to May 31, 1945 all indigenous German population in the town of Brno (German name—Brune) and in ten nearby settlements was expelled from their homes and under escort (mostly walking) was sent towards the Austrian border. In total, from 27 to 30 thousand Germans took part in the «Brune march of death». Czechs deported the entire German population from the town of Brno. Characteristically, that at first the Soviet administration of Moravian-Austrian border refused to pass huge columns of deported population. As a result, former residents of Brno were placed in a concentration camp near Porlice (now—Pohofelice). Within three weeks the Czechoslovak army and paramilitary formations mocked at Brune Germans until the Soviet administration did not save them and transported to Austria. In total, during this action 5200 people were tortured by Czechs [20].

Beginning from May 10, 1945, a number of discriminatory measures had been introduced regarding Germans, such as those organized with regard to Jews. Thus, Germans had to wear a bandage on their hands depicting swastika or sew the letter «G»—«German»; all bikes, cars, motorcycles and any means of transport, which belonged to persons of German nationality, were subject to confiscation; it was forbidden for Germans to visit public places and restaurants; Germans were regularly subjects to mandatory registration at district bodies of internal affairs and were deprived of the right to move within the country; for the use of radio and telephone Germans were subject to death; Germans were given some hours to visit shops; talks in German in the streets were punishable by a death sentence; Germans were deprived of the right to walk in the streets on the sidewalks [16, p. 231].

From June 3 to June 7, 1945 Czechs held a meeting of «people's tribunals» in the town of Postelberg (Postoloprty). For 4 days, about 1 thousand of Germans were shot and tortured there [18, s. 67]. June-August 1945, on the territories of former Protectorate and Sudetenland were bloody summer months. Czechoslovak internal affairs bodies in their reports called anti-German terror as «spontaneous actions of retaliation». Thus, according to the Czech calculations 24 people were tortured in Doupov, 32 in Totsov and 68 in Podborany. During the deportation of Germans from Khomutov at least 150 people were killed. German researchers multiplied these official figures at least by ten [18, s. 67]. During May 31—June 15, 1945 in Saaz (Zatec) nearly 2.000 Germans were tortured, shot, in many cases burned alive. Soldiers of the 1st Czechoslovak Division of General Spaniel were involved in killing of Germans as well as in the tribunal in Postelberg. Furthermore, a large number of local Czechs was among the killers, including recent members of fascist organizations (Stoldt, 2009, p. 67) [18, s. 67]. At least thousands Germans died during the expulsion of the entire German population from Jägerndorf (now—Krnov) on the territory of Saxony. On June 30, 1945, 23 civilians were shot in Vekelsdorf, while in Taus (modern Domažlice) Czechoslovak military men, with the participation of local Czechs, tortured from 200 to 500 Germans [20].

Especially for the German population of Ostrava there was a concentration camp (so called «Hanke camp»), in which its Czech administration destroyed up to 500 people. Czech official data on killings

in Ostrava, mention 231 tortured Germans [20, p. 217]. Former Postelberg also had a concentration camp.

In late August 1945, Czechs managed to forcibly evict more than 900.000 Germans to Austria and Bavaria. This caused quite a negative reaction, both on the part of the USA and the Soviet occupation administration. The process of deportation of many people without provision of meals with growing epidemics led to the emergence of humanitarian disaster on the border of Austria and the Czech Republic. Soviet and American commands expressed its strong protest to the Czech side, demanding to conduct deportation «in a humane way» [9]. Official Prague, in its turn, produced a note of protest to the Allies. The Czech side emphasized that «righteous anger» of the Czech population would not end until the last German left the territory of the Czechoslovak Republic. It was offered to continue resettlement of 2.6 million Germans [20, p. 217]. Since September 1945, the deportation was carried out according to the following calculation: 1.75 million people had to be moved under the American occupation control, and nearly 800.000 Germans—under Soviet. In autumn 1945, the Germans began to leave the territory of their everlasting residence and at their free accord. It was impossible to live on the territory of the Czech Republic under the conditions of total discrimination, regular explosions of violence and terror by the Czechoslovak paramilitary formations.

On August 2, 1945, in Article XIII by the decision agreed at the Potsdam Conference was determined the requirement for new Eastern European states to carry out necessary deportation of the German population by «humane, organized, ordered methods» [13, p. 132].

The structure of the second stage of Germans deportation from the Czech Republic—organized, was determined according to the following scheme: registration of all Germans by district detectives of the Ministry of Interior, movement of the registered Germans to a special concentration camp near the respective district center, filtration testing of Germans for presence of Nazis and workers student or protective local authorities of the executive branch. Procedure of filtering of the German population was carrying out for a long time, with multiple testing of the same persons at district and regional levels. The population which was recognized as «civil» was transferred to the points of departure [4, s. 88].

First supply train with Germans, who managed to pass all filtration procedures arrived on January 25, 1946 to the territory occupied by American troops. So, a group of 5 thousand people arrived to Furth from the territory of Bohemia. 4500–5000 Germans at least per day were brought to Bavarian railway station by supply trains since January 25, 1946. Thus, at least 140 thousand people came to Bavaria per month. According to calculations of the Scientific Commission of Germany: «During the first three months of expulsion in 1946 about half a million of Sudeten Germans was transferred to the west—as much as live in such big city as Essen or Dortmund. Trains with exiles went to the west throughout spring, summer and autumn. At first four trains (1200 people in each) a day, then six trains daily, then again four trains—the entire nation in supply trains. In 1946, at the railway station in the American occupation area, from Czechoslovakia 1111 trains arrived with 1 183 370 Germans. In the same year, the Soviet occupation area of Czechoslovakia sent 750 000 Germans. Tens of thousands of them after a short stay went to the territories occupied by Western states» [13, p. 131].

Conclusions

So, considering the process of deportation of the German population from Czechoslovakia, we can definitely state the expulsion of at least 3 million indigenous Germans and murder during this event of not less than 150 thousand of people. Here is the confirmation of our thesis expressed at the beginning of the study, about the necessity to interpret this page of the German-Czech history as a full-scale genocide, organized at the initiative of new Czechoslovak government, especially against indigenous German population. This genocide also has clear signs of ethnocide and is characterized by using all personnel Czechoslovak armed forces and former Czech protectorate era fascist organizations.

Germans by themselves created political and psychological conditions for this action. Their policy was always directed at supporting Czech fascism. And now, at the decisive moment in spring of 1945, fascist movements and ideas that were imposed on the Czech society for six years, became

a catalyst for radicalization of anti-Kraut public sentiments. Paradoxically, six-year fascization of Bohemia and Moravia led to incredible success of Czechoslovak Benes government in structures of which the greatest impact belonged to Communists. Czech fascism and Czech social democracy at the time of final defeat of Third Reich were united ideologically. They identified a common enemy and this saved Czechoslovakia from imminent civil war, signs of which at least a decade smoldered in Western Ukraine, Western Byelorussia, Baltic countries, Poland and Yugoslavia. In fact, the Czech fascism got amnesty, it was forgotten, its outreach potential was immediately used to unite Czechs and Slovaks, nationalists and communists, pro-Western and pro-Soviet leaders around a new national idea—expulsion of Germans.

Preservation of social unity in Czechoslovakia during 1945–1950 years is due, in our opinion, only to Benes ideologeme: «The Germans are guilty». It is undoubtedly fair globally. However, it is not always fair contextually, especially when it comes to such matters as occupation of Czechoslovakia (1939), peaceful coexistence of administration of the Protectorate of Bohemia and Moravia with the Czech society, uninterrupted and qualitative work of the Czech economy for military needs of Germany throughout the war. So, many Germans lived in the protectorate. However, most of them remained always on the side of Czechs. In our view, this should not be forgotten. Guilt of the Germans is not only in spread of ideas of Czech exclusivity through popularizing of fascism. Provocative in nature plans of Himmler and Heydrich for «final solution of the Czech matter» played a significant role. To call them irrelevant in terms of running war on two fronts by the Germans means to say nothing. The same thesis «irrelevance», describes, in our view, the whole plan «Ost». Heydrich's speech delivered in the territory of the Protectorate, discussed plans by him regarding expulsion of the Czechs, special Himmler's views regarding Bohemia and Moravia were competently «replicated» by agitators of government «National Front». Czechs believed that the war would not come to their territory, Czechs helped Germans much, especially economically, Czechs did not oppose Germans either in 1939 (in case of availability of such possibility) or during all six years of the Protectorate. Now they felt «cheated» because: a) Germans did not win the war; b) war with all its cruelty came to the lands of Bohemia and Moravia; c) their economy and labor force worked for needs of Reich so attitude of Allies towards them could be different; d) new Czechoslovakia transformed into the country with dominant ideology of communism. Distribution of information about plans of SS offices regarding Czechs together with bright, though not numerous, examples of the Czechs' deportations in 1940–1943 only cemented collective structure of consciousness of Czechs «image of the enemy». All this resulted in mass terror against civilian Germans who lived for centuries side by side with Czechs of Moravia, Bohemia, Silesia. Cruelty of Czechoslovak authorities against Germans was compensated already in 1949 by the position of Bavaria. In 1955, after restoration of independence, «indigenous inhabitants» the Sudeten Germans were also recognized in Austria. Similarly, in 1950 the issue was resolved in Western Germany.

1950—a final year of «German matter solving in Central and Eastern Europe». Further censuses on the territory of Czechoslovakia give us a clear picture of consequences of deportation in 1945–1950 for the German minority. Since the census in 1960 (about 1%), percentage of Germans in the Czech Republic was constantly decreasing. Thus, already in 2011 it did not exceed 0.2% (13,577 people) [5, p. 7].

REFERENCES:

1. Brandes D. (2000). *Cesi pod nemeckym protektoratem: okupacni politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Praha: Prostor. 658 s.
2. Brandes D. (1969). *Die Tschechen unter deutschem Protektorat. Teil 1: Besatzungspolitik, Kollaboration und Widerstand im Protektorat Böhmen und Mähren bis Heydrichs Tod (1939–1942)*. Munich und Vienna: R. Oldenbourg. 372 s.
3. Bobrakov-Timoshkin A. (2008). *Project «Czechoslovakia»: conflict of ideologies in the First Czech Republic (1918–1938)*. Moscow: New Literary Publishing. 224 p.

4. Borak M. (1997). Internacni tabor «Hanke» v Moravske Ostrave v roce 1945. Ostrava: Prispěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. No 18. s. 88–124
5. Census of 2011 in the Czech Republic: new experience, Note of Statistical administration of the Czech Republic (2012). Paris: European economic committee of the UN, May 1, 2012. 10 pp.
6. Countries of Central and South-Eastern Europe during the World War II: Military-historical reference book. (1972). Moscow: Military Publishing House. 304 pp.
7. Gebhart J., Kuklik J. (2006). Velke dejiny zemi Koruny ceske (XV—1939–1945). Praha: Litomysl. 700 s.
8. Gregorovic M. (1995). Kapitoly o ceskem fascismu. Fascismus jako meritko politicke dezorientace. Legenda a skutecnost. Praha: Lidove noviny. 186 s.
9. Gostoni Peter (2013). Bloody Danube. Military actions in South-Eastern Europe. 1944–1945. Moscow: Central Publishing House. 442 pp.
10. Janeckova Eva (2012). Proces s protektoratni vladou. Praha: Libri. 256 s.
11. Kretinin S. V. (2000). Sudeten Germans: nation without Motherland (1918–1945). Voronezh: Publishing house of Voronezh State University. 320 pp.
12. Lopukhov B. R. (1992). German and Italian fascism on the way toward the war. Europe between peace and war 1918–1939. Moscow: Science. pp. 20–56.
13. Melnyk Viktor (2014). Philosophy of Yalta agreements in the near-term ethno-political prospect (example of Eastern Europe). Virtus. Scientific Journal. №1. pp. 129–133
14. Pasak T., Kvacek R., Nakonecny M. (1999). Cesky fasismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945. Praha: Prah. 486 s.
15. Political report to the Chief of Political administration of First Ukrainian Guard Front Major General Yashechkin: (1945) «On attitude of the Czechoslovak population to Germans», <http://voprosik.net/genocid-nemcev-v-chexii/>
16. Stanek Tomas (1996). Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. statne nespolehliveho obyvatelstva v ceskych zemich (mimo tabory a veznice) v kvetnu—srpnu 1945. Praha: Institut pro stredoevropskou kulturu a politiku. 232 p.
17. Stercho Petro (1965). Carpathian-Ukrainian state: Before the history of liberation struggle of the Ukrainian Carpathians in 1919–1939. Toronto: Naras Schenchenko Scientific Fellowship. XXXI—288 pp.
18. Stoldt Hans-Ulrich (2009). Mord in Fasanengarten. Der Spiegel. Nr. 36. S. 67.
19. Toth Andrej, Novotny Lukas, Stehlik Michal (2012). Narodnostni mensiny v Ceskoslovensku 1918–1938: Od statu narodniho ke statu narodnostnimu? Praha: Universita Karlova v Praze, Filozoficka fakulta. 722 s.
20. Turnwald Wilhelm (1951). Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen. Munchen: Selbstverlag. 590 s.
21. Zbynek Z., Klimek A. (1997). The Life of Edvard Benes 1884–1948: Czechoslovakia in Peace and War. Oxford: Oxford University Press. 308 pp.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Brandes D. Cesi pod nemeckym protektoratom: okupacni politika, kolaborace a odboj 1939–1945. Praha: Prostor, 2000. 658 s.
2. Brandes D. Die Tschechen unter deutschem Protektorat. Teil 1: Besatzungspolitik, Kollaboration und Widerstand im Protektorat Böhmen und Mähren bis Heydrichs Tod (1939–1942). Munich und Vienna: R. Oldenbourg, 1969. 372 s.
3. Бобраков-Тимошкин А. Проект «Чехословакия»: конфликт идеологий в Первой Чехословацкой Республике (1918–1938). Москва: Новое литературное обозрение, 2008. 224 с.

4. Borak M. Internacni tabor «Hanke» v Moravske Ostrave v roce 1945». Ostrava: Prispěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. 1997. No 18. s. 88–124
5. Census of 2011 in the Czech Republic: new experience, Note of Statistical administration of the Czech Republic. Paris: European economical committee of the UN, May 1, 2012. 10 pp.
6. Страны Центральной и Юго-Восточной Европы во Второй мировой войне. Военно-исторический справочник. Под ред. М. И. Семиряги. Москва: Воениздат, 1972. 304 с.
7. Gebhart J., Kuklik J. Velke dejiny zemi Koruny ceske (XV—1939–1945). Praha: Litomysl, 2006. 700 s.
8. Gregorovic M. Kapitoly o ceskem fascismu. Fascismus jako meritko politicke dezorientace. Legenda a skutecnost. Praha: Lidove noviny, 1995. 186 s.
9. Гостони Петер. Кровавый Дунай. Боевые действия в Юго-Восточной Европе. 1944–1945. Москва: Центрполиграф, 2013. 442 с.
10. Janeskova Eva. Proces s protektoratni vladou. Praha: Libri, 2012. 256 s.
11. Кретинин С. В. Судетские немцы в 1918–1945 гг.: Народ без родины. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2000. 320 с.
12. Лопухов Б. Р. Немецкий и итальянский фашизм на пути к войне. Европа между миром и войной, 1918–1939. Москва: Наука, 1992. С. 20–56.
13. Мельник В. М. Философия Ялтинских договоренностей в ближайшей этнополитической перспективе (пример Восточной Европы). Virtus: Scientific Journal. December, 2014. №1. С. 129–133.
14. Pasak T., Kvacek R., Nakonecny M. Cesky fasismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945. Praha: Prah, 1999. 486 s.
15. Political report to the Chief of Political administration of First Ukrainian Guard Front Major General Yashechkin: (1945) «On attitude of the Czechoslovak population to Germans», <http://voprosik.net/genocid-nemcev-v-chexii/>
16. Stanek Tomas. Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. statne nespolehliveho obyvatelstva v ceskych zemich (mimo tabory a veznice) v kvetnu—srpnu 1945. Praha: Institut pro stredoevropskou kulturu a politiku, 1996. 232 p.
17. Стерчо Петро. Карпато-українська держава. До історії визвольної боротьби Карпатських українців у 1919–1939 рр. Торонто: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1965. XXXI+288 с.
18. Stoldt Hans-Ulrich. Mord in Fasanengarten. Der Spiegel, 2009. Nr. 36. S. 67.
19. Toth Andrej, Novotny Lukas, Stehlik Michal (2012). Narodnostni mensiny v Ceskoslovensku 1918–1938: Od statu narodniho ke statu narodnostnimu? Praha: Universita Karlova v Praze, Filozoficka fakulta. 722 s.
20. Turnwald Wilhelm (1951). Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen. Munchen: Selbstverlag. 590 s.
21. Zbynek Z., Klimek A. (1997). The Life of Edvard Benes 1884–1948: Czechoslovakia in Peace and War. Oxford: Oxford University Press. 308 pp.

Volodymyr Hrubov

Doctor of Political Sciences, Professor Leading Researcher, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-3048-3280>
e-mail: grubovvm@gmail.com

Serhii Danylenko

Doctor of Political Sciences, Professor Head of the Department, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0003-3873-2525>
e-mail: s_danylenko@ukr.net

THE ECONOMIC KEYNOTE OF THE MODERN WAVE OF SEPARATISM IN THE EUROPEAN UNION

Abstract

Separatism has long been present in Western Europe as a political and social phenomenon. In the 21st century, it is the most manifest in the most affluent and successful countries in the European Union, including the United Kingdom, Spain, Italy, Germany, and Belgium. The paradox of this phenomenon is that the political aspect of the issue, which represents the confrontation between the newly emerged elite of «disobedient territories» and the central authorities, is closely intertwined with the economic factor of regional inequality, which has historically been present in those countries.

The objective of the article is, therefore, to elucidate the economic factor in the separatist sentiments in the countries of Old Europe and the role of regional political elites in the formation of separatist sentiments.

The methodology used in the course of research includes a number of scientific methods. The historical method helped reveal the features of separatist sentiments in specific EU countries and the internal and external factors that have transformed these sentiments into a commonplace public stance. The comparative method allowed clarifying the peculiarities of separatist movements in particular countries and the intentions of the political discourse in the political and legal field which they produce in order to support the view that secession is more beneficial to all than remaining within the ineffective state system. Finally, the dialectical method made it possible to identify political contradictions between governments and regions within their common history with delicate and contestable moments that secessionists seek to use in their struggle for independence.

The manifestation of separatism and secessionist policies by opposition forces has been analysed in Spain, Germany, and the United Kingdom.

It is noted that in the United Kingdom, where the rich province of Britain seeks to keep its political influence over the poorer provinces, separatist sentiments in Catalonia (Spain), Bavaria (Germany), South Tyrol (Italy), in Flanders and Wallonia (Belgium) are more akin to whims of human rationality, seeking for even more material possessions for already economically successful provinces with broad autonomy.

Based upon the analysis conducted, the following findings have been arrived at. First, European separatism is not a one-dimensional phenomenon and includes economic as well as political, ethnic and national motives. Second, European separatism varies from country to country: in the UK, it is categorical for long-term purposes and historically caused by the negative effects of colonization policies by the British in other provinces; in Spain, it is nationally and culturally specific, based on identity and history; and in Germany, it is «soft» in form and restrained in manifestation, with autonomy and federalization not destroying the state.

Key words: separatism; secession; Balkanization of Europe; state of autonomies; economic man

Грубов Володимир Михайлович

Доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-3048-3280>
e-mail: grubovvm@gmail.com

Даниленко Сергій Іванович

Доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних медіакомунікацій і комунікативних технологій Інституту міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-3873-2525>
e-mail: s_danylenko@ukr.net

ЕКОНОМІЧНА ДОМІНАНТА СУЧАСНОЇ ХВИЛІ СЕПАРАТИЗМУ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Резюме

Констатується, що як політичне і соціальне явище сепаратизм в країнах Західної Європи присутній давно. У ХХІ столітті найбільш відчутно він заявив про себе в успішних країнах Європейського Союзу. Йдеться про такі країни як Велика Британія, Іспанія, Італія, Німеччина та Бельгія. Парадокс цього феномену полягає у тому, що політичний аспект питання, який уособлює протистояння новоявленої еліти «неслухняних територій» з центральною владою, тісно переплетений з економічним чинником регіональної нерівності, яка у цих країнах присутня історично.

Метою статті є уточнення економічного чинника у сепаратистських настроях в країнах старої Європи та ролі регіональної політичної еліти у формуванні сепаратистських настроїв у масовій свідомості.

У процесі підготовки статі були використані наступні наукові методи: історичний — для розкриття особливостей сепаратистських настроїв в окремих країнах ЄС та внутрішніх і зовнішніх чинників, які ці настрої перетворили у сталу думку великої кількості людей; компаративний — для уточнення країнознавчих особливостей діяльності сепаратистських рухів та інтенцій політичного дискурсу у політико-правовому полі, який вони продукують з метою підтримки думки, що сецесія — це більше благо для всіх, ніж залишатися у полі неефективної державної влади; діалектичний — для виявлення політичних суперечностей між центральною владою і регіонами у межах спільної історії, яка має складні і суперечливі сторінки, які прихильники сецесії прагнуть використати у своїй боротьбі за незалежність.

Розкриті особливості прояву сепаратизму й політики сецесії з боку опозиційних сил в таких країнах як Іспанія, Німеччина та Велика Британія. Зроблено висновок, що на відмінну від Великої Британії, де багата провінція Британія прагне утримати у полі свого політичного впливу більш бідніші провінції, сепаратистські настрої у Каталонії (Іспанія), у Баварії (Німеччина),

у Південному Тіролі (Італія), у Фландрії і Валлонії (Бельгія) виглядають як примхи людської раціональності, яка прагне все більшої кількості матеріальних благ і без того економічно успішних провінцій, які мають широку автономію.

Висновки. По-перше, європейській сепаратизм не є одномірним явищем. В ньому присутні як політичні й етнонаціональні, так і економічні мотиви. По-друге, європейській сепаратизм має свої регіональні (національні) особливості: у Великій Британії він категоричний у довгострокових цілях й історично обумовлений негативними наслідками політики колонізації британцями інших провінцій. В Іспанії він має національно-культурну специфіку, яка базується на ідентичності й власній історії. У Німеччині він м'який за формою і стриманий за способом позиціонування у внутрішній політиці, коли автономізація і федералізація не руйнують цілісність держави.

Ключові слова: сепаратизм; сецесія; балканізація Європи; держава автономій; економічна людина

Introduction

As a political and social phenomenon, separatism has long been present in Western Europe. In the 21st century, it was the most manifest in the most affluent and successful European Union member states, including the United Kingdom, Spain, Italy, Germany and Belgium. The paradox of this phenomenon is that the political aspect of the issue, which represents the confrontation between the newly emerged elite of «disobedient territories» and the central authorities, is closely intertwined with the economic factor of regional inequality, which has historically been present in those countries.

From the standpoint of political viability of the state as a system that accumulates internal and external resources to maintain itself and function for the common good of all citizens, modern European separatism is a counterproductive side effect of human rationality that lays bare the selfishness of large cultural and ethnic groups and elites supported by them, which seek secession from states.

A number of factors have contributed to the politicization of growing economic problems and, accordingly, a surge in regional separatist sentiments in the countries in question. First and foremost, it is the financial and economic crisis of 2008, which significantly affected the performance of national economies, the socio-economic status of particular territories, and the wellbeing of citizens. Secondly, it is a wave of untrammelled migration from North Africa and the Middle East resulting from the Arab Spring and the Syrian war, which led to a wave of confrontation between the local population and immigrants. Thirdly, it is the sanctions confrontation between the United States and Russia, and Russia and the EU, brought about by the countermeasures of the united West against Moscow as the violator of international law and the aggressor State, which affected their trading operations. Ultimately, the synthesis of these factors was most acutely felt by, first, young people, up to half of whom are unemployed, as is the case in Spain and France; second, people associated with large industrial production (since the result is job cuts); and, third, the socially challenged population, i. e. pensioners, people in need of social care, etc.

With due regard being paid to those factors of separatism, one should also keep in mind the psychology of the economic man, or Homo Economicus, as a phenomenon of Western culture in general and the culture of consumption in particular. The economic man, who makes up the largest group of population, has also experienced a substantial plunge in living standards. The social status of the «middle class» and the economic man's belief in progress through unlimited economic consumption and accumulation of wealth pushes them towards increasing social activism and solidarity with poorer population in terms of protecting their rights. This social setup entrenches in the minds of the people the points of classical political economy stating that the nature of social relations is determined by power relations and the amount of profit received. On the one hand, this affects the redistribution of the added value of the final product, which remains largely in the hands of the wealthy population; and on the other hand, the concept of an «information society» economy dissolves not only any opposition

in society but also opposition movements. In this regard, the researcher David Lyon posits that major contradictions in society are even less prone to manifestations than inequality and conflicts. In the context of information technology, he says, today's opposition movements define themselves in terms of lack of information about the relation between the common good and cheap services. This line of state information policy only foments the secessionist sentiments of the political opposition in «particularly difficult» regions, seeking to mobilise the middle class in pursuit of an independent state.

The varying nature of separatism in EU member states has been studied by J. Humphrey, T. Wang, K. Severin, J. Bill, J. Cocklay, J. Mark-Harri, etc., and by such researchers from the post-Soviet countries as O. Slobotchikov, V. Kiselev, A. Avramenko, I. Luppov, etc. While recognising the contributions of those authors in addressing the problem of separatism in the EU, two circumstances need to be pointed out. First, there is insufficient analysis of the risks to European unity of a new factor called Brexit, which seeks to release one state from the custody of EU bureaucracy and bring back its national sovereignty. And, second, the growing economic problems in the EU run the risk of undermining the unity of autonomous states, which is falling prey to political forces that strive for secession and the creation of new national entities.

Therefore, the purpose of this article is to elucidate the economic factor in the separatist sentiments in the countries of Old Europe and the role of regional political elites in the formation of separatist sentiments.

Research methods

In the course of the research, a number of scientific methods were used. The historical method helped reveal the features of separatist sentiments in specific EU countries and the internal and external factors that have transformed these sentiments into a commonplace public stance. The comparative method allowed clarifying the peculiarities of separatist movements in particular countries and the intentions of the political discourse in the political and legal field which they produce in order to support the view that secession is more beneficial to all than remaining within the ineffective state system. Finally, the dialectical method made it possible to identify political contradictions between governments and regions within their common history with delicate and contestable moments that secessionists seek to use in their struggle for independence.

Results and discussion

Today's engine of European separatism and regional secessionism within the borders of the countries in question is the economic interests of certain ethnic and cultural communities that, as a rule, have long enjoyed broad autonomy. The promotion of such ideas among the general public is made possible through the democratic mechanism of political struggle and competition of ideas for the establishment of real, and not illusionary, social justice. This path to the acquisition of statehood by «disobedient territories» in Europe has already begun, the starting point being the extension of regional autonomy and a step-by-step increase in political and economic rights of the regions. Regional elites match this way of secessionism against ethnic separatism (Northern Ireland, Corsica, the Basque Country), which is conflict-prone. Radicals are being replaced by left-centre and centre-right forces, which rely on public sentiment and seek to translate them into reality. In the rhetoric of recognized representatives of the national elite and politicians in office, this is becoming the mainstream strategy of political struggle and the European way of the establishment of new states.

The Spanish province of Catalonia is the most characteristic phenomenon of modern European and national regionalism, which has every chance to obtain its statehood in the near future, this breaking the vicious circle of international law—namely «the right of peoples to self-determination and the right of the state to sovereignty and territorial integrity». On 1 October 2017, a referendum was held in Catalonia, with 90 percent of its participants (and the turnout of 42.3 percent) voting in favour of the region's independence. The referendum was initiated by the Catalan National Assembly

(Assemblea Nacional Catalana, ANC), which considers itself to be the alternative parliament of Catalonia and the sole representative of the will of most Catalans. The political ambitions of Catalans were hindered by neither their wide autonomy within Spain nor the presence of their regional brand abroad through national diplomatic missions [1; 2]. In order to preserve the integrity of the country, the Spanish government, as well as the European Commission, understandably declared the referendum unlawful.

Experts argue that Catalan separatism is rooted in not ethnic but regional national and cultural specificities, based on the economic component. Today, the Catalan identity is embodied in language, the place of residence, and the love of homeland. It is not inherited on a national basis, but is constructed in the system of social relations of a large community that pursues a common goal. Today, it is economic independence from Madrid.

Catalonia is the richest and most economically developed province of Spain. According to official data, its economy makes up almost 20 percent of the country's GDP. It also accounts for 25.5 percent of Spain's industrial output, 25.6 percent of its exports, and 28.6 percent of its imports. Catalonia is the largest contributor to Spain's budget. However, it receives 16bn euro less in state subsidies than it turns in in taxes to the state. This allowed the proponents of secession to shape a strong public opinion of the Catalans maintaining the poorer regions of Spain and Catalonia being a pillar of the economic well-being of the whole country. On the other hand, separatist sentiments in Catalonia were instigated by Madrid itself. In 2010, following a decision by the Constitutional Court of Spain, the Spanish authorities challenged a 2006 treaty with the Government of Catalonia, which gave the province broad powers in the economic and administrative areas.

The separatist rhetoric of Catalan politicians was further reinforced by the new European regional policy, adopted in 1995, which enabled particular national territories within the EU to forge closer economic ties and earn substantial income from such cooperation, further boosting Catalonia's coffers. Within this concept, European identity politics and regionalism were rendered true in the Four Motors for Europe project, which included Catalonia (Spain), Baden-Württemberg (Germany), Lombardy (Italy) and the Rhône-Alpes (France).

Since 2018, the Parliament of Catalonia, dominated by pro-secessionist sentiments—the liberal Junts per Catalunya («Together for Catalonia»), the Republican Left of Catalonia, and the far-left Popular Unity Candidacy party—set in motion a new plan to bring independence to Catalonia. They began by returning to power Carles Puigdemont, who had ruled the province until November 2017 and was dismissed by the Spanish authorities for separatism.

Against the backdrop of the events in Catalonia, the Balkanization of Spain is further precipitated by other political parties such as the Basque Nationalist Party, Anova–Nationalist Brotherhood in Galicia, the Valencian Nationalist Bloc, the Aragonese Land and the Aragonese Party, and the Andalusian Party [1].

Similarities to Catalonia's separatist tendencies can be found in the relations between London, on the one hand, and Ulster (Northern Ireland) and Edinburgh (Scotland), on the other; between Bonn and Bavaria; between Rome and South Tyrol; between Brussels and Flanders and Wallonia. With the exception of the UK, those territories are also the most prosperous, with broad autonomy and sporadic secessionist proclivities.

Unlike Catalonia in Spain, the German state of Bavaria takes a «softer» stand on the issue of secession from Germany. While opposing the German authorities, the Bavarians seek not secession but rather wider powers at the local level and broader representation of their views on the national agenda via including local politicians in the federal government bodies. This stand combines the German understanding of the unity of the nation—as per the Humboldtian concept of service to the country by every German—with an awareness of everyone's individual contribution to the country's economy. In terms of GDP, Bavaria outperforms 19 EU countries, giving way only to North Rhine-Westphalia within the German borders. Bavarian industry is famous worldwide, housing such global

brands as BMW, Siemens, Audi, Krauss-Maffei AG, etc. It makes 220bn euros of products every year. Accordingly, Bavaria is understandably attractive in terms of living standards among German states.

Since 2008, however, the Bavarians have been concerned about a number of problems that substantially affect their well-being. Opinion polls have revealed that the issue that has most concerned the Bavarians—and the Germans as a whole—is untrammelled emigration, the subsequent spike in violence in German society, and an increase in social welfare payments for emigrants from Europe, the Middle East, and North Africa—which ostensibly robs the Germans of their money. BBC Capital notes in this regard that the number of people in the country who consider this issue to be key in the country's public policy has risen to 70 percent since the summer of 2018, sending a stern signal for the German authorities.

Consequently, in the October 2018 Bavarian state election, the Christian Social Union (CSU) party, which forms the ruling coalition with Angela Merkel's Christian Democratic Union (CDU), took only 37 percent of the votes, a 10-percent slide from 2013. As a result, they lost an absolute majority in the federal parliament of Bavaria, the Landtag, with Alternative for Germany (AfD) and Free Voters ushering into power with 10 percent and 11.5 percent of the votes, respectively.

Today, Alternative for Germany (AfD) is considered among the German political elites to be a far-right political party and a bellwether of the sentiments of young and senior German voters—those most susceptible to new challenges being faced by Germany. Accordingly, AfD's political rhetoric is shaped by the topics of «emigration», «crime» and «deteriorating living standards» of the commonplace German. The leaders of AfD and Free Voters parties say that the authorities should spend more time on improving the health care system, investing in education, and ensuring that youth are provided for old age—instead of coping with emigrants.

The overall European picture of the conflict between the rich and poor regions as a source of separatism is contrasted by the recent history of the United Kingdom. Here, quite the opposite is taking place, with the richer province trying to keep the poorer ones—namely Northern Ireland, Scotland and Wales—within its orbit. The irony is that the said provinces seek more economic and political freedom from London, with a view to becoming independent states within a united Europe, i. e. the European Union—at a time when the UK itself is trying to break away from the cumbersome and red-tape-plagued EU.

Irish separatism is rooted in the military and political sphere, given the 1921 war between Ireland and Great Britain and the breaking away of the northern part of Ireland as a result, as well as the economic one. Another point is the history of «coexistence» of Britain and Northern Ireland. Ironic though it may be, but it is Karl Marx who broke the ground in studying the problem in question. In his work, *Capital*, Marx described the very process of the advent of separatism in the «disobedient» province. The key to understanding Irish separatism was London's overtly colonial policy towards this territory over the past 400 years. In hindsight, the tragic history of Great Britain was reflected in the unlearned lessons of the 19th century, which carried over into the 20th and, later on, into the 21st century. In a passage on the economy of Ireland, Marx describes the nature of Ireland's capitalising agricultural sector in the 1840s—1860s. Over just less than 25 years, the famine of 1846, which took one million lives, and the mass emigration to the United States, brought the Irish population down to 5.5mln people from 8.2mln. Today British politicians name this the genocide of the Irish people, and London its mastermind. On the other hand, the evolution in Irish agriculture, based on forcing the indigenous population out of the land, coupled with increasing hardships for workers, falling wages and a growing number of vagabonds. Drawing upon official statistics, Marx paints a gloomy picture of the critical condition of Irish farmers and villagers. «In fact the misery of Ireland is again the topic of the day in England», Marx notes [3, p. 490]. Marx calls this period in the history of Northern Ireland the «blood-letting» to the Irish people. Modern Irish are sure to remember that, and their response has been the confrontation between Ulster and London, with its manifestations in political separatism and its extreme form, Irish terrorism.

Alas, Marx's economic insights into the problems of Ireland are no less salient for Northern Ireland today. This province of the United Kingdom is the poorest, with its economy focused on agriculture and raw material processing.

The current level of separatism in Northern Ireland, Scotland and Wales is closely associated with the politics of Brexit, set in motion three years ago by London following the national referendum. In the framework of the EU, Brexit as the British version of political and economic separatism proved to be a moot point not only among the politicians, which led to Boris Johnson succeeding Theresa May as Prime Minister in July 2019. Furthermore, it also strained the relations between the UK authorities and the provinces in an unexpected turn of events. For example, the politicians were rather displeased at learning that the protest sentiments of young people in the years 2017—2019, represented by two main religious denominations of Ulster, were fanned by the desire to remain in the European single economic area, the latter being the only condition for youth's self-affirmation and self-realization within a market society. The fear of losing the EU's standard of living compels young people to go out and choose other politicians and different politics. These sentiments set the crucial bar for both Catholic and Protestant (i. e., Unionist) youth. In fact, this means even more: Young people want to stay in Ireland, an EU member, which is impossible without addressing the status of Northern Ireland.

The topic of Brexit, on the other hand, has destroyed the precarious peace between the Democratic Unionist Party and the Sinn Fein Party in the Northern Ireland Assembly, which has never assembled since January 2017. As a result, London is seeking to tear Ulster away from the EU through customs checks on the border with Ireland, something that the EU cannot countenance since it wishes to keep Northern Ireland within the EU economic area because of its border with Ireland. Of course, London's position is deemed unacceptable to Sinn Fein's leadership. And the point here is not so much the political ambitions of Michelle O'Neill, the party's leader, but the economic weakness of Ulster, which is already integrated into the EU's economic system and is significantly subsidised by it. This also sends a worrying signal to Dublin, which, in addition to the outbreak of violence in the neighbouring territories and disorder on its border with Northern Ireland, does not expect anything good to happen.

The EU leadership has seen three manifest dangers in the consequences of Brexit for London. The first is the rising tide of violence and terror in Northern Ireland. The second is the revival of separatism in other parts of the United Kingdom. And the third is the enormous financial and economic losses incurred—an estimated 40 to 60bn euros—by the United Kingdom as a consequence of breaking financial and economic ties.

As per the first issue, London has been reminded of terrorism by a new paramilitary force, the so-called New IRA (NIRA). This organisation adheres to the ideology of Irish republicanism and advocates the union of Northern Ireland with the Republic of Ireland. Among Irish Republicans, the New IRA is considered to be a dissident offshoot. This political peculiarity of the organization was reflected by its activities. In February 2017 and January 2019, NIRA militants claimed responsibility for bombings in London. In a letter to the local publication Derry Journal, they claimed to continue attacking UK officials and those cooperating with them. In March 2019, Scotland Yard reported that NIRA had sent out explosive devices to Heathrow and London Airports, London Waterloo, and Glasgow University. In April 2019, NIRA representatives claimed responsibility for the assassination of an editor of the US publication *Mediagazer* in Londonderry, caught in the crosshairs between Protestants and the police during a nationalist rally commemorating the 1916 uprising in Dublin. Although NIRA does not explicitly link the start of its terrorist activity with Brexit, its very existence in British politics has laid the groundwork for its revival.

Likewise, the second issue mentioned above relates to the history of the United Kingdom and, again, its territorial integrity amidst Brexit. The governments of Scotland and Wales, which enjoy devolved status within the UK, have been dissatisfied with the union with England for a long time and have long been «ill with independence. » The ensuing tension was partly diffused by the 1997 referendum, with Scotland extending its autonomy and Wales obtaining limited powers (the National

Assembly, the Welsh parliament, was established in 1999). The crisis of dialogue in the 1980s was mostly precipitated by the economic policy of Margaret Thatcher, who during her tenure effectively destroyed the national coal and metal industry, which formed the basis of those regions' economies. For ordinary citizens, the «unprofitability» of those sectors, which was politicians' key argument, turned into unemployment and seething social discontent that further discredited the government in London.

As things stand today, Brexit has only reminded the vast majority of the population of the worst consequences of «Thatcherism» and proved to be the most dangerous political and social fuel, fanning the flames of aspiration for secession. In the September 2014 referendum, 55.3 percent of people in Scotland voted against the region's independence. To some extent, it has had to do with the position of the United States on Scottish independence, recurrently voiced out by President Barack Obama and Secretary of State Hillary Clinton. For example, on the eve of the 2014 referendum, Clinton said in an interview to BBC Newsnight that she hoped that Scotland would not become independent.

That the idea of Scottish independence is not a fashionable political motto but a deliberate decision was reminded by Nicola Sturgeon, the leader of the Scottish National Party, in 2018. She said that the Scottish Parliament should have the right to hold another referendum ... if there is a significant and material change in the circumstances that prevailed in 2014, such as Scotland being taken out of the EU against our will. According to the Scottish National Party—and contrary to official statistics—more than half of the Scottish people are ready to support this decision. London argues that most people in the region fear the deteriorating standards of living and the breaking of ties among the parts of the United Kingdom. Scottish nationalists offer a different take on the same arguments, claiming that Scotland's economic opportunities within the European Union are much wider than Britain's.

Two factors—namely economic figures and oil—are also at play in London's dispute with Scotland. Official data reveals that the economy of Scotland is growing by 1 percent yearly, which is faster than the UK as a whole (0.8 percent). This allowed Scotland to revive its economy soon after the 2008–2009 crisis and claim that «the positive data reinforces confidence in the separation from the United Kingdom, and the only thing left to Edinburgh to keep progress in the economy is to vote in the referendum for separation». The «oil crisis» has set in in London-Edinburgh relations as well. In the case of emergency, the oil produced in the North Sea can stabilise Scotland's economy and underpin its national currency. (Scotland can claim 96 percent of the oil and gas reserves in the North Sea, which accounts for 60 percent of all EU oil production.) For the UK government, such political statements and moves mean the opening of yet another active separatist front with many unknowns. Despite such unusually tense relations, both London and the Scottish National Party intend to resolve their mutual disputes in a peaceful way.

Given the political implications of the «separatism syndrome» for Europe, European politicians seek to devise preventive mechanisms to counteract this phenomenon. The most effective of these include: — Devolution, i. e. transfer of some administrative decisions to the regional level (via regional parliaments, governments, fiscal bodies, police, etc.); — The right to secession (the legal codification of this provision should reduce the secessionist attitudes among the politicians and citizens of the region, who will be aware of the political and economic consequences thereof); — Incorporation of authoritative regional politicians into the central authorities; — Active and effective state information policy.

Conclusions

With the foregoing in view, the following conclusions can be made. First, European separatism is not a one-dimensional phenomenon and includes economic as well as political, ethnic and national motives. The conscience of the economic man, which today is inherent in a modern commonplace European, seeks to maintain the same comfort and economic wellbeing, whatever the circumstances. This encourages them, on the one hand, to fight against the central authorities, and on the other hand, to support the political forces that promise to secure such comfort and wellbeing through secession and

independence. Second, European separatism varies from country to country: in the UK, it is categorical for long-term purposes and historically caused by the negative effects of colonization policies by the British in other provinces; in Spain, it is nationally and culturally specific, based on identity and history; and in Germany, it is «soft» in form and restrained in manifestation, with autonomy and federalization not destroying the state.

The analysis presented can be used by Ukraine's public authorities, both national and local, as a reference to the state of separatism in EU member states, its current trends, and as a guide to respective policy-making in Ukrainian society.

REFERENCES:

1. Deutsche Welle (2017), "Who and Why Wants to Secede from Spain", available at: <https://www.dw.com/ru/кто-и-почему-хочет-отделиться-от-испаниии/a-41103224> (10.09.2019).
2. Cheretskyi V. (2014), "Spain: Is 'The State of Autonomies' Threatened by Further Decentralisation?", available at: <https://www.dw.com/ru/испания-государству-автономий-грозит-дальнейшая-децентрализация/a-1792054> (10.09.2019).
3. Marx K., "Capital: A Critique of Political Economy", Vol. 1., available at: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Capital-Volume-I.pdf> (10.09.2019).

Стаття надійшла до редакції 05.10.19

© Грубов В. М., Даниленко С. І., 2019

Mykhailo Stepyko

Doctor of Science, professor, Distinguished figure in science and technology of Ukraine, principal research officer, the National Institute for Strategic Studies (Kiev, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-9499-0097>

e-mail: Stepiko@niss.gov.ua

IDENTITY AS A PHENOMENON OF THE POSTMODERN AGE

Abstract

This article has analyzed the influence of postmodern practices on the development and functioning of nation states, their culture and identity. It is shown that postmodernism is largely determined by the processes of globalization as the current defining civilizational progress, the content of which is the growing interconnection and interdependence of national economies, political and socio-cultural systems, as well as the identity of universalistic practices of regulating the activity of subjects of world-system relations in different spheres of being.

It was found that one of the problematic consequences of postmodernism is the radical transformation of traditional structures and principles of self-identification, both collective and personal wherever they happen, and whatever the institutional, cultural layers of society and patterns of behavior affect people. Close coexistence and even interpenetration of completely different, sometimes mutually exclusive, and sometimes simply disjointed value scales lead to total relativization of everything and everybody when even personal and collective identities lose the quality of metaphysical constants and are perceived as an unfinished project. That is why a person of the postmodern age is deprived of self-certainty. Therefore, there is a great need to rethink the content and consequences of postmodern practices of blurring traditional identities and the emergence of new ones, the role of the state in preserving and protecting the values, contents, ideals, cultural models and language that shape and reproduce the nation.

It is concluded that in post-totalitarian states of the European space (including Ukraine), processes of globalization and post-modern practices create two opposite tendencies. On the one hand, globalization unifies, internalizes and westernizes all aspects of society. On the other hand, in the way of bringing the elements of modern democracy into the life of the post-totalitarian state, globalization stimulates the processes of cultural and spiritual revival and the desire to form the collective «We», affirm its identity and individuality through consolidation around a common history, language, culture, values and orientations, life strategies. In Ukraine, it is also a consolidation of the efforts of all its citizens to repel Russian aggression, protect the sovereignty and independence of the state, integrate into European and Euro-Atlantic structures, achieve well-being for all citizens. Ukraine, as the newest unfinished civilization project, has all prospectives of avoiding the pitfalls of both «melting pot» and multiculturalism, as well as postmodern problems, since most of them have not yet attained a broad realization in its territory.

Key words: postmodern; nation; collective and personal identity; globalization; challenges to Ukrainian identity

Степико Михайло Тимофійович

Доктор філософських наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник, Національний інституту стратегічних досліджень (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-9499-0097>

e-mail: Stepiko@niss.gov.ua

ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН ЕПОХИ ПОСТМОДЕРНУ

Резюме

У статті проаналізовано вплив посмодерністських практик на розвиток та функціонування національних держав, їх культуру та ідентичність. Показано, що постмодернізм багато в чому визначається процесами глобалізації як визначальному сьогодні цивілізаційному поступу, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік, політичних та соціо-культурних систем, а також тотожність універсалістських практик регулювання діяльності суб'єктів світосистемних відносин в різних сферах буття.

З'ясовано, що одним із проблемних наслідків постмодернізму, — де б вони не відбувалися, і які б інституційні, культурні пласти суспільства й моделі поведінки людей не зачіпали — є радикальне перетворення традиційних структур і принципів самоідентифікації, як колективної, так і особистої. Тісне співіснування і навіть взаємопроникнення абсолютно різних, іноді взаємно ексклюзивних, а іноді і просто непересічних ціннісних шкал призводить до тотальної релятивізації всього і вся, коли навіть і особиста, і колективна ідентичність втрачають якість метафізичних констант і усвідомлюються як «незавершений проект». Саме тому людина епохи постмодерну позбавляється впевненості щодо власної визначеності. Тому доконечною є потреба переосмислення змісту та наслідків посмодерністських практик розмивання традиційних ідентичностей та появу нових, ролі держави у збереженні та захисту цінностей, змістів, ідеалів, культурних зразків та мови, що формують та відтворюють націю.

Підсумовується, що в посттоталітарних державах європейського простору (в тому числі і в Україні) процеси глобалізації та практики посмодерну породжують дві протилежні тенденції. З одного боку, глобалізація уніфікує, інтернаціоналізує та вестернізує всі сторони життєдіяльності суспільства. А з іншого, вносячи у життя посттоталітарної держави елементи сучасної демократії, стимулює процеси культурного й духовного відродження та прагнення до формування колективного «Ми», утвердження його самості та окремішності шляхом консолідації навколо спільної історії, мови, культури, цінностей та орієнтацій, життєвих стратегій. В Україні це ще й консолідація зусиль усіх її громадян для відсічі російській агресії, захисту суверенітету та незалежності держави, її інтеграції до європейських та євроатлантичних структур, досягнення гідного людини добробуту для всіх громадян. Україна як новітній незавершений цивілізаційний проект має всі перспективи уникнути пасток як «плавильного казана» та мультикультуралізму, так і проблем постмодерну оскільки більшість із них ще не набула на її теренах широкого втілення.

Ключові слова: посмодерн; нація; колективна та особистісна ідентичність; глобалізація; виклики української ідентичності

Вступ

Очевидно, що процеси світової інтеграції не мають перекреслювати історично усталеного факту диференціації національних культур, які формувалися впродовж сторіч в окремих країнах, створивши систему культурних надбань і цінностей, без урахування яких неможливо уявити цілісності світу як такого культурного простору, у якому завжди залишається місце для «іншого».

Зважаючи на це, процеси світової інтеграції, практики посмодерну, як і їх наслідки та поняття є неоднозначними. Перш за все, постмодерн не став «плавильним казаном» для асиміляції різних етнічних та соціальних груп в єдину гомогенну спільноту. Також він не втілює в життя ідеї мультикультуралізму про можливість цивілізованого, безконфліктного співіснування різних соціокультурних груп (етнічних меншин, імігрантів та біжінців, феміністок та представників ЛГБТ спільнот тощо) в єдиній державі.

Тобто, посмодерн не тільки започатковує об'єднаних тенденції, які ведуть до взаємодії різних культур, інтенсифікацію світових потоків інформації, які сприяють дедалі тіснішому єднанню народів та збагачують їхню комунікацію, але і має своїм наслідком глокалізацію, (диференціацію, фрагментацію, локалізацію) суспільств, новий трайбалізм мігрантських спільнот, культурну уніфікацію, ментальний колоніалізм, примітивізацію смаків, споживацтво, конформізм, консюмеризм тощо.

Дослідження досягнень, проблем та викликів посмодернізму, його вплив на Вестфальську систему поділу світу на держави-нації має значний публіцистичний та науковий дискурс. Це передусім праці західних дослідників другої пол. ХХ ст. М. Хайдеггера, К. Юнга, Ж. Лакана, Е. Еріксона, Ж.-М. Бенуа. Та певне «позитивне переосмислення» радикальних ідей філософів-постмодерністів-М. Фуко, Р. Барта, Ф. Гваттарі, Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Дельоза, Ю. Кристевой, Ж. Бодрійяра, Ж. Дерріди. А також це критика «метафізики буття-як-присутності» або критика «картезіанського суб'єкта» нібито самодостатнього в аспекті безперервності та цілісності свого «*cogito ergo sum*». І метафора «смерть суб'єкта» має розумітися тільки як критика суб'єкта класичного мислення. Філософи В. Хесле, Р. Брубейкер, П. Бурдьє, Е. Гідденс, Ю. Габермас, Н. Еліас, Ф. Анкерсміт, Е. Балібар, І. Валлерстайн, З. Бауман, У. Бек, П. Бергер, Т. Лукман, М. Кастельс, теж докладно концептуалізувати варіанти самовизначення суб'єкта в різних соціальних контекстах.

Серед вітчизняних дослідників це роботи М. Булатова, Т. Возняка, Т. Воропай, В. Горбатенка, В. Горбуліна, Є. Головахи, В. Кременя, М. Козловця, Ю. Мелкова, Л. Нагорної, Д. Новікова, І. Парапана, Н. Паніної, С. Пирожкова, С. Римаренка, О. Старіша, М. Степика, В. Табачковського, А. Толстоухова, В. Ткаченка, П. Федика, Н. Хамітовіа та інших.

Мета статті — окреслити й проаналізувати суперечливі тенденції розвитку і трансформації світсистеми в епоху посмодерну, визначити його вплив на майбутнє нації-держави та колективну і особистісну ідентичність. Окреслити деякі особливості цивілізаційного розвитку України.

Результати

Постмодернізм — епоха розчарування в ідеалах модернізму: безповоротності прогресу, вирішення наукою й технікою глобальних проблем людства, цілісності світу, існуванні загальнолюдських цінностей та перенасичення культури здобутками цивілізації — усе вже було сказано в епоху модерну, все уже зроблено, істина та цінності відносні, авторитети надумані, тому в умовах постмодерну залишається тільки лише переосмислювати старе за рахунок деконструкції, гри та іронії, гармонічно влаштовуючи його в нові життєві контексти. І якщо модернізм був дегуманізацією мистецтва, постмодернізм переживає дегуманізацію планети, кінець історії (Ф. Фукуяма), кінець людини.

Постмодернізм багато в чому визначається процесами глобалізації як визначальному сьгодні цивілізаційному поступу. МакЛюен позначив те, що відбувається в сучасному світі як імпульс-вибухове стиснення простору і часу. Це означає, що світ раніше був великими і

стародавнім, а тепер, завдяки новим засобом комунікації, він раптом став малим у всіх сенсах. Велике змішування народів робить далеке близьким, а близьке далеким, в тому числі і в культурному розумінні. Тісне співіснування і навіть взаємопроникнення абсолютно різних, іноді взаємно ексклюзивних, а іноді і просто непересічних ціннісних шкал призводить до тотальної релятивізації всього і вся, коли навіть і особиста, і колективна ідентичність втрачають якість метафізичних констант і усвідомлюються як «незавершений проект» (Е. Гідденс). Саме тому людина епохи глобалізації та постмодерну позбавляється впевненості щодо власної визначеності. Зрозуміло, йдеться не про постійні зміни і змінюваність індивіда чи спільноти, а про процес постійного переосмислення індивідом чи групою змістовного наповнення ідентичності, тих ознак, з якими вони себе ототожнюють, підтвердження чи заперечення приналежності до певних спільнот [1, с. 143].

Глобалізація охоплює країни, які мають різні культурні установки та перебувають на різних щаблях історичного розвитку, що має своїм наслідком своєрідність процесів культурної взаємодії і особливості самовизначення громадян. Внаслідок цього, глобалізація створює надзвичайно велике розмаїття різноспрямованих векторів формування та трансформації національно-культурної ідентичності людини і суспільства. З одного боку, для значного числа регіонів незавершеної модернізації дедалі привабливішою стає сама універсальна цивілізація, а з іншого, — спостерігається повсюдна активізація (реставрація, відродження) устремлень чисельних периферійних регіонів щодо реалізації претензій на власну культурну й цивілізаційну самобутність. І в першому, і в другому випадку наслідками таких практик є драматичне розщеплення креативної ролі держави у визначенні змісту та меж ідентифікаційної моделі «зразкового» рівня, зафіксовану у ціннісно-орієнтованих концепціях її культурних політик, яка в умовах постмодерну може наповнюватися різними негативними конотаціями. У цьому випадку можуть створюватися віртуальні конструкції типу Аум Сенрике, «Біле братство», «Синій кит», «Тихий дім», «Розбуди мене в 4.20» тощо, де нестача суспільного визнання та типів ідентичності, що склалися історично, підміняється химерними, дивними і небезпечними конгломератами свідомості.

Розмивання традиційних ідентичностей, з одного боку, і пошук нових, з іншого, нерідко призводить і до відродження патріархальних ідентичностей, які, здавалося б, давно стали минулим етапом, а також до формування ідентичностей «спротиву» (М. Кастельс), породжуючи нові націоналізми, сепаратизми, етнічні та культурні анклавні, культури, напівкультури та інші форми причетності до структурованого життя, які намагаються щось протиставити ситуації невизначеності і ризику, що несе з собою глобалізація. Це стосується і відродження різного роду фундаменталізмів. Як породження глобалізації, новий фундаменталізм є більше певною спробою захистити світ усталених цінностей, ніж відродженням релігійного фанатизму (хоча такий варіант також не виключено).

Соціокультурними наслідками постмодерну є і те, що на початок XXI століття найбільші країни Європи прийшли в стані, який відомий французький соціолог М. Маффесолі [2]. називає новим трайбалізмом. Автор «Часу племен» зосереджується на племінній атмосфері, яка помітно зростає у суспільстві на нових засадах. Логіка ідентичності (сексуальна, політична, професійна) викристалізовується у процесі ототожнення індивіда з групою, почуттями, режимом. Саме в цьому сенсі автор розуміє засилля в постмодерному суспільстві соціальних мереж, великих груп, віртуальних спільнот (музичних, спортивних, туристичних тощо). Тому, він вважає, що сучасна постмодерністська держава взагалі позбавлена суспільства, бо в ній не існує єдиної соціальності, а є сукупністю розрізнених угруповань, з яких неможливо створити комунікативну та толерантну одну до одної спільноту.

Після провалу ідей мультикультуралізму про те, що нові мігрантські групи розширюють культурне різноманіття нації і є новою основою розвитку суспільства, стало ясно, що коли трайбалізм постійного населення поєднується з трайбалізмом мігрантських груп, то виникають не-

безпечні для єдності нації наслідки, в тому числі, і за рахунок того, що замкнуті мігрантські групи відтворюють архаїчні форми життя.

У сучасному світі «проблема, яка мучить людей полягає не в тому, як набути обраної ідентичності і примусити оточення визнати її, — писав англійський філософ З. Бауман, — скільки в тому, яку ідентичність вибрати і як зуміти вчасно зробити інший вибір, якщо раніше обрана ідентичність втратить цінність чи позбавиться спокусливих рис. Головною і найбільш нервуючою проблемою є не те, як знайти своє місце в жорстких межах класу чи страти і, знайшовши його, зберегти й уникнути вигнання; людину дратує підозра, що межі, до яких вона з таким труднощами проникла, незабаром зруйнуються і зникнуть» [3, с. 185–186]. Часто місце традиційної ідентичності посідає ідентичність віртуальна, яка передбачає можливість вільного вибору будь-якого набору параметрів, що, з одного боку, веде до розширення ментальної типології (множення «лакун індивідуальної свідомості»), а з іншого — до розмивання визначеності «Я». Як результат формується новий тип суспільства — так зване «суспільство з мережевою структурою» (networked society) [4, с. 248].

Вперше проблема колективної ідентичності стає об'єктом наукових студій в XIX ст. Це було пов'язано з бурхливими процесами, що переживала Європа та Південна Америка, де виникали та ширилися рухи за звільнення від колоніальної залежності і з'являлися національні держави. Із середини 70-х рр. XX ст. концепція національної (та тісно з нею пов'язаної етнічної) ідентичності стала набувати все більшої ваги як відповідь на геополітичну ситуацію постколоніального світу, що постійно змінюється, та політичну активізацію етнічних рухів у промислово розвинених країнах.

З іншого боку, проблема ідентичності стала предметом теоретичного дискурсу в межах критики уявлень традиційної метафізики про те, що все ідентичне самому собі. Цей контекст аналізу ідентичності постав як проблема її криз, що аналізуються як необхідний етап розвитку і людини, і кожного соціального інституту. Якби не було криз ідентичності, то не було б ні особистісного поступу індивідів, ні поступу спільнот, ні поступу суспільства в цілому, який є подоланням старої ідентичності та набуттям нової. Кожна криза це вичерпування потенцій розвитку попередньої якості та пошук і перехід до нової, розвиненішої та досконалішої.

Існувала думка, що науковий і технічний прогрес епохи модерну узагалі знімають проблему національної ідентичності. Як зауважував Ф. Фукуяма (пізніше він відмовився від цієї думки), всі країни, що зазнали економічної модернізації мають бути дуже схожими одна на одну, в них має існувати національне єднання на базі централізованої держави, вони урбанізуються, замінюють традиційні форми організації суспільства на кшталт племені, секти та клану економічними раціональними формами, заснованими на функції та ефективності, й забезпечують своїм громадянам універсальну освіту [5, с. 13].

Йому ж належить думка про те, що націоналізм нині на підйомі тільки у таких регіонах, як Східна Європа і колишній Радянський Союз, де народам довгий час відмовляли у визнанні їхньої національної ідентичності, а у найстаріших і надійних національних державах світу націоналізм зазнає змін. Вимога національного визнання у Західній Європі «одомашнена» і цілком узгоджується з універсальним визнанням, як трьома чи чотирма сторіччями раніше узгоджувалася з нею релігія [5, с. 21].

Проте, очевидно, що процеси світової інтеграції не мають перекреслювати історично установленого факту диференціації національних культур, які формувалися впродовж сторіч в окремих країнах, створивши систему культурних надбань і цінностей, без урахування яких неможливо уявити цілісності світу як такого культурного простору, у якому завжди залишається місце для «іншого». Світ XXI сторіччя — це світ націй та ідентичностей. Навіть у США, які сформовані на поліетнічній основі, і де немає титульного етносу, як у більшості держав-націй Старого Світу, після приходу до влади президента Д. Трампа національна риторика стала пріоритетом наукового та політичного дискурсу. «Суверенні та незалежні нації є єдиним рушієм, що сприяє

збереженню свободи, демократії та процвітання світу», — заявив Трамп з трибуни ООН. «Ми повинні передусім захищати наш суверенітет та нашу дорогоцінну незалежність» [6].

Національна ідентичність не тотожна національній свідомості. Національна свідомість — це внутрішній психологічний стан, який шукає вираження через спрямовані назовні знаки ідентичності. Ідентичності — це ансамблі всіх зовнішніх знаків, через які люди показують собі та іншим людям, який спосіб вони обрали для своєї категоризації. Ці ознаки можна побачити через особливі способи вдягатися, почути через окремі способи мовлення, але найчастіше це просто оригінальні способи відповідати на звернення певного типу.

Ідентичність буває особистою та колективною. Перша означає тожсамість статі, сімейного стану, зайнятості, освіти, місця проживання, вірування тощо однієї і тієї ж людини у різні проміжки часу. Очевидно, що ці ролі можуть змінюватися, але ці зміни все одно будуть стосуватися однієї і тої ж особи. Механізмом формування особистої ідентичності людини є інтеріоризація всіх обставин її життєдіяльності в особистісні, психологічні структури — підсвідомі або трансцендентні стосовно конкретної ситуації, що набувають у цьому випадку для особи всезагального значення.

Колективна ідентичність сама по собі є не об'єктивним, а інтерсуб'єктивним феноменом. Вона існує лише тому, що частина людей твердо вірить в те, що і інші люди в схожих обставинах будуть мислити і діяти так само як і вони. Саме ця спільна віра в ті чи інші явища або поцеси робить їх реальними в соціальному просторі, тобто реальними за своїми наслідками для конкретних індивідів. Для посилення відчуття ідентичності важливі колективні події, які показують людям, що їхня спільнота існує. Такими подіями в Україні була і Помаранчева революція, і Революція гідності.

Інтегративна сутність категорії «колективна ідентичність» фіксує притаманну людині потребу відчувати себе частиною більш широкої множини та сприймати таку приналежність як цінність» [7, с. 5], що дозволяє подолати частковість конкретизованих та закріплених у різних варіантах персональних і колективних ідентичностей, що приймаються людиною.

Колективна ідентичність — «Ми» охоплює два процеси. По перше, людина має усвідомити свою подібність до певної групи людей. По-друге, вона має діяти як її «типовий» представник, чим підтверджує свою належність до неї. Цей «типовий» представник — стереотип, певне уявлення про те, яким мав би бути учасник групи.

Колективна ідентичність має спектр різноманітних проявів від простого усвідомлення себе представником якоїсь групи до фанатичної відданості групі коли групові інтереси домінують над особистими або коли всі люди діляться на «своїх» і «чужих», «наших» і «не наших». Тому феномен «Ми» може розглядатись і як відмова від індивідуальної відповідальності, адже «рольова людина» буде завжди залишатись гвинтиком соціальної машини, виконувати вказівки і накази соціуму (влади), а також прагнути відповідати явним чи неявним соціальним очікуванням. Тут можна згадати роман «Ми» Є. Замятіна про «суспільство рівних», в якому людська особистість зведена до «нумера». В ній уніфіковано все — одяг і квартири, думки і почуття. В такої людини немає ні сім'ї, ні стабільних прихильностей [8]. Колективна людина навіть здатна піти на злочин, пояснюючи, що це лише робота або виконання соціального обов'язку.

Тобто не тільки теоретичні дослідження В. Бехтерева [9], Г. Лебона [10], З. Фрейда [11], які розглядають феномен розчинення особистості в юрбі, але також і суспільна практика тоталітарно-ідеологічних держав ХХ століття показали, що цілком правомірно розглядати «Ми» без «Я», групу без особистостей та індивідуальностей. Тут феномен «Ми» може бути трактований не просто, як символічна групово роль, яку індивід грає в групі, а як такий стан особистості, коли індивідуальна самосвідомість витісняється, замінюючись різними формами групової свідомості, тобто здійснюється певне знеособлювання особистості як і у руйнівних та і творчих практиках.

Сукупність духовних практик, які визначають колективну ідентичність можна назвати носферою нації, яка визначає майже всі колективні її дії. В останньому випадку феномен «Ми» дає надзвичайне відчуття сили, особливо, коли «Нас» багато («Разом нас багато, нас не подолати») і особливо, коли «Ми» озброєні. Навіть можливість власної загибелі перестає бентежити (згадаймо пушкінське «Есть упоение в бою...»). Персонаж кінофільму «17 миттєвостей весни» німецький офіцер говорить у поїзді Штірліцу: «Страшно помирати, коли ти один. А коли гуртом — то дрібниці, можна навіть пожартувати». Відчуття захищеності «Я» в ситуації ідентифікації з «Ми» є однією з причин описаного Е. Фроммом феномену «втєчі від свободи», коли людина добровільно відмовляється від індивідуальної свободи заради стабільності, яку їй дає група [12].

Належність до групи часто потребує зовнішніх атрибутів, які є спільними для групи і відрізняють її членів від іншої групи. Прикладом може служити одяг футбольних фанатів або мова, що виступає не лише атрибутом приналежності до групи, а й формою групової свідомості, відбитком групових цінностей тощо. Це, насамперед — мова спілкування етносу (національна мова), це — професійна мова, як компонент професійної ідентичності, це — жаргон та кримінальний сленг — форми мовної автономії, які конституують прагнення мати «свою» мову для диференціації «своїх» і «чужих».

Найбільш важливими формами колективної ідентичності є соціальні: класові, етнічні, національні, громадянські, політичні тощо. Спільним для них є уявлення особи про свою належність до групи, спільноти «своїх», до «наших», до тих, які в її свідомості постають як «Ми». Ця позитивна установка стосовно конкретної ситуації як усвідомлення своєї належності до певної спільноти одночасно передбачає дистанціювання та утвердження своєї «іншості» стосовно інших спільнот. Більше того, як відмічає М. Гібернау, чуття спорідненості, засідчувані співвітчизникам, із якими ми ідентифікуємо себе, — не рівня нашому ставленню до «іноземців», «невдомих людей», «чужинців», а може і потенційних ворогів [13, с. 35].

Колективне «Ми» нації — її цивілізаційний бренд, соціокультурна ніша країни, визначальна засада реалізації зовнішньої та внутрішньої політики держави. Змістом загальнонаціональної ідентичності є самоототожнення людини з певною спільнотою, її символами, цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями, що є визначальним чинником реалізації та захисту її внутрішніх та зовнішніх інтересів. Очевидно, що головна мета формування національної ідентичності — досягнення психологічного усвідомлення спільності долі всіх членів нації, незалежно від їх етнічного походження, формування почуття відповідальності громадян за її існування та розвиток. Якщо під колективною ідентичністю розуміти певну усталеність індивідуальних, етнічних та загальнолюдських параметрів, їх самототожність, то очевидно, що ядром ідентичності є як людські комунікації, так і традиційні, етнічні культури. Тому колективна національна ідентичність є складним взаємозв'язком етнічних практик (на основі домінування титульного етносу, який і визначає соціокультурну специфіку нації) та громадянського вибору населення країни.

Національна ідентичність, на відміну від етнічних ідентифікацій, які успадковуються людиною генетично, є зконструюваною реальністю, оскільки вона може формуватися, змінюватися та зникати під впливом різноманітних політичних, економічних і соціокультурних чинників. Особливо це стосується епохи постмодерну. Вхідження держав до складу наднаціональних утворень супроводжується поступовою зміною структури й ієрархії колективних ідентичностей, корекцією ціннісних і світоглядних установок людей, зміною знакових і смислових систем, зрушеннями на вісі координат «свій — чужий — співвітчизник — брат» тощо.

Колективна ідентичність є доволі консервативним, а часто ірраціональним утворенням. Можна скільки завгодно, наприклад, принижувати почуття сучасного рядянофіла. Проте тисячі людей ностальгують не стільки через дешеву ковбасу, а скільки через атомні боеголовки і космічні станції. Відчуття переваги над кимось — дуже важлива психологічна потреба. І для ба-

гатьох ядерна ракета цінніша, ніж патерналістський соціальний захист. І вималюється така цікава закономірність — чим більш могутня в економічному або військовому відношенні держава, тим більшу ступінь відчуження своїх прав та свобод згідні терпіти її громадяни (Росія).

Коллективна ідентичність — багатокомпонентне утворення, найбільш виразними складовими якого є національна самосвідомість, менталітет, історична пам'ять, національні традиції, етнопатерналистські образи, міфи, уявлення громадян про місце країни у світі та її цивілізаційну приналежність тощо.

Деякими дослідниками ставиться питання щодо «хиткості» меж між особистісною та колективною ідентифікацією. На цьому наголошує зокрема М. Мерло-Понті, який визнає, що «навколо наших починань та того суворо індивідуального проекту, який складає наше буття, існує зона загального існування вже готових проектів, певних значень, які витають між нами та речами й визначають нас в якості чоловіка, буржуа або робітника. Загальність повсякчас втручається, вона опосередковує нашу присутність по відношенню до самих себе; ми перестаємо бути чистою свідомістю, тільки-но природний або соціальний стан речей перестає бути чимось неоформленим і складається в ситуацію, тільки-но вона набуває сенсу, тобто в підсумку, тільки-но ми починаємо існувати» [14, с. 567].

Ця постійно відшукувана рівновага між тожсамістю та конструюванням колективної ідентичності є однією з найбільш складних проблем для кожної людини та центральною в соціально-гуманітарному знанні. В ідеальному варіанті модель колективної ідентичності вибудовується з урахуванням багатоманітності індивідуальних рішень самоідентифікації, які мали б бути відповідати національній ідеї або національному ідеалу. Проте в дійсності «нормативний» образ нації, створений зусиллями інтелектуалів часто суперечить індивідуальним самовизначанням громадян, особливо у «перехідних» суспільствах, яким є і Україна, де за роки незалежності «радянська людина» як поняття, що консолідує все суспільство, розпалося і досі не трансформувалося у визначення «українець». Тобто складність процесу національного самоусвідомлення українців визначається сьогодні дихотомією суспільної свідомості, що з одного боку, наполегливо намагається зберегти елементи радянської ціннісної системи, а з іншого, — сформувати ціннісні засади життєдіяльності на ліберально-демократичній основі.

Тому викликом для української ідентичності є те, що 3,1% опитаних респондентів Інститутом соціології НАН України вважають себе громадянами не існуючої держави — СРСР. Але ще більш суттєвим є і те, що 29,8% опитаних ідентифікували себе лише з місцем проживання — селом, містом або районом (малою батьківщиною).

А якщо ще згадати, що до громадян світу відносять себе 3,3% опитаних, а 1,9% до громадян Європи, то в цілому майже 40% опитаних громадян шукають свою ідентичність поза національним самовизначенням [15, с. 464]. Ідентифікація себе як громадян України меншою мірою притаманна жителям Східного регіону (52%) та Донбасу (45%), хоча і в цих регіонах вона є переважаючою. Сумарна частка тих, хто ідентифікує себе, насамперед, з регіоном чи поселенням, у цих двох регіонах є вищою (на Донбасі — 39%, на Сході — 38%), ніж в інших регіонах (30–31% [16]).

Ієрархія ідентичностей громадян України, згідно зі спеціальним соціологічним опитуванням Центру Разумкова за 2016 рік, типова для стабільних суспільств, проте проблемна для несформованих ще націй та які ще притому перебувають у стані війни як Україна. Так найбільш важливою для громадян України й понині залишається їх позиція в сім'ї. Друге-четверте місце посідають такі показники ідентичності людини як її нинішня чи попередня професія, вікова група (а значить і стан здоров'я, і працездатність), гендерна належність (що теж впливає на характер зайнятості). І лише п'яту позицію в ієрархії цінностей посідає ідентифікація себе як громадянина України. Шосту та сьому позицію посідають такі ознаки як «національність» і «належність до України як країни, у якій я живу». Останні восьме-десяте місця в ієрархії цінностей посідають: релігійна належність чи ставлення до релігії; політичні симпатії до певної партії, групи чи руху [16].

Окрім того існує ще загроза насадження ззовні сценаріїв конструювання нових колективних ідентичностей в Україні в умовах, коли частина населення ототожнює себе із Західною Європою, поділяючи сучасні західні культурно-цивілізаційні цінності, а решта живе в зовсім іншому «просторово-часовому вимірі». Як приклад для багатьох мешканців Криму та Донбасу українська ідентичність виявилася взагалі неприйнятною. Проте і громадянами «ЛНР» чи «ДНР» на окупованих територіях, на думку Е. Джапарової вважають себе лише 18% [17].

Проте уже головним здобутком формування колективного українського «Ми» часів незалежності є те, що більшість українців пишаються своєю країною, вважають себе патріотами, незважаючи на всі соціально-економічні проблеми свого буття. Рівень прихильності до своєї держави за часи незалежності ніколи не опускався нижче 50%, піднімаючись вище у часи революційної консолідації. Сучасна українська ідентичність постає у нових культурних та геополітичних смислах, які є однаково прийнятними для всіх громадян країни, незалежно від їхньої етнічної та регіональної приналежності. Нині вже не мають вирішального значення для самовизначення людини її національність чи мова: головне—як вона ставиться до незалежності та суверенітету країни та чи вважає своїм континіум українських цінностей. Саме тому сьогодні «українець»—це вже не національно-етнічна категорія, а ціннісна. До таких цінностей належать незалежність і державний суверенітет України, європейські ідеали свободи, справедливості, принципи правової держави та народовладдя.

Окрім того, за результатами опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у серпні 2019 року, патріотами своєї країни вважають себе 83% громадян (майже стільки ж як і у 2018). Тільки 11% мають протилежну думку, ще 6% не змогли відповісти. Цьогоріч у порівнянні із попередніми дослідженнями зафіксовано найбільшу кількість тих, хто обрав однозначну відповідь на це питання (60%). У всіх макрорегіонах України загальна кількість патріотично налаштованих громадян перевищує 75%: на Заході таких 86%, у Центрі—85%, на Сході—79%, на Півдні—78%. За період досліджень зафіксовано найбільшу кількість тих, хто підтримав би проголошення Незалежності України, якби сьогодні перед ними постав такий вибір—82% (у 2012 році таких було 62%). Лише 12% висловили протилежні міркування, ще 6% вагалися з відповіддю.

Надзвичайно позитивним фактом є те, що і мешканці підконтрольної Україні частини Донбасу втричі частіше стали ідентифікувати себе як етнічні українці, у порівнянні з 2016 роком. Такі дані отримали соціологи берлінського Центру східноєвропейських та міжнародних досліджень за підсумками дослідження «Настрої та ідентичності Донбасу по обидва боки фронту». У 2019 році варіант «етнічний українець» для самоідентифікації обрало найбільше респондентів—29%. у 2016-му таких було 11,4% [18].

Висновки

Очевидно, що курс інтеграції України у світовий економічний та культурний процес на основі постмодерністських практик, не завжди сприяє збереженню та розвитку української національної культури та стабільності суспільства. Брак ефективних організаційно-правових, адміністративних механізмів, а також належної державної фінансової, інформаційної підтримки національної культури призводить до поширення явищ культурної уніфікації, поступової втрати зв'язку духовних підвалин суспільного життя, сучасної культури з національно-культурними цінностями та традиціями. Це ж стосується інституціональної та світоглядної протидії поширення популістських практик як простого способу вирішення складних проблем суспільного розвитку.

Проте Україна як новітній незавершений цивілізаційний проект має всі перспективи уникнути пасток як «плавильного казана» та мультикультуралізму, оскільки такі практики посмодерну не набули ще на її теренах широкого втілення. Її можливе перспективне майбутнє—побудова громадянської, політичної нації де етнічна та групова самоідентифікація громадян буде надійно захищена недоторканістю прав і свобод людини та громадянина, достойно забезпе-

ного творця свого буття та нації. Проте така цивілізаційна перспектива потребує детального теоретичного опосередкування як її причин та викликів постмодерну, так і визначення можливих шляхів та чинників їх попередження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Исламская идентичность в Украине / А. В. Богомолов, С. И Данилов, И. Н. Семиволос, Г. М. Яворская. К.: ИД «Стилос», 2006.
2. Маффасолі М. Час племен. Занепад індивідуалізму в постмодерному суспільстві / Пер. з фр. В. Плющ; за наук. ред. Е. А. Афоніна. — Київ: Києво-Могилянська акад., 2018. 264 с.
3. Бауман З. Индивидуализированное общество / В. Л. Иноземцев. ред. и пер. с англ.; Центр исследований постиндустриального общества. М.: Логос, 2002.
4. Халаписис А. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008.
5. Фукуяма, Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма. М.: АСТ: АСТ МОСКВА: «ХРАНИТЕЛЬ», 2007.
6. Трамп Д. Я націоналіст. Використовуйте це слово. [Електронний ресурс].—Режим доступу: <https://www.ar25.org/article/donald-tramp-ya-nacionalist-vykorystovuyte-ce-slovo.html>
7. Кнабе Г. Жажда тождества: культурно антропологическая идентификация. Вчера. Сегодня. Завтра / Г. С. Кнабею. М., 2003.
8. Замятин. Е. «Ми». Москва: АСТ, 2008. 260с.
9. Бехтерев В. Коллективная рефлексология. Пг.: Колос, 1921. 432 с.
10. Лебонь Г. Психология народов и масс: Пер. с фр. франц. СПб.: Изд. Ф. Павленкова, 1896. 329 с.
11. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «Я». «Я» и «Оно»: Труды разных лет. Тбилиси: Мерани, 1991. Кн. 1. С. 71–138.
12. Фромм Э. Бегство от свободы: Пер. с англ. М.: Прогресс, 1989. — 272 с.
13. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ: Темпора, 2012.
14. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия /пер. с фр. под ред. И. С. Вдовиной, С. П. Фокина. СПб., 1999.
15. Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. Випуск 5 (19). К., ІС НАН України. 2018.
16. Особливості ідентичності громадян України: проблеми та перспективи консолідації суспільства. [Електронний ресурс].—Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/upload/Identichnost2016.pdf>
17. «Заглушки» і дотації ТБ: у МІП розглядають три стратегії щодо окупованого Донбасу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.5.ua/suspilstvo/zahlushky-i-dotatsii-tb-u-mip-rozghliadaiut-try-stratehii-shchodo-okupovanoho-donbasu-151379.html>.
18. Мешканці підконтрольної українському уряду частини Донбасу втричі частіше стали ідентифікувати себе як етнічні українці, у порівнянні з 2016 роком. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sprotyv.info/news/identichnist-donbasu-tretina-zhiveliv-donechchini-vvazhajut-sebe-ukraincyami>

REFERENCES:

1. Bogomolov A. V., Danilov S. I., Semivolos I. N., Yavorskaya G. M., Islamskaya K. (2006). Identichnost v Ukraine [Identity in Ukraine]. Publishing house «Stilos». [in Russian].
2. E. A. Afonina, Maffasoli M. (2018). Chas plemen. Zaneпад indyvidualizmu v postmodernomu suspilstvi Ukraine [The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society]. Kyiv: Kyievo-Mohyl. academy. 2018. p. 264. [in Ukrainian].

3. Bauman Z., V.L. Inozemtsev. (2002). Individualizovannoe obshchestvo [Individual society]. Tsentri issledovaniy postindustrialnogo obshchestva [the Center for Post-Industrial Society Studies]. M.: Logos. [in Russian].
4. Khalapsis A. (2008). Postneklassicheskaya metafizika istorii: Monografiya. [Post- nonclassical metaphysics of history: Monograph]. Dnepropetrovsk: Publishing house «Innovatsiya». [in Russian].
5. Fukuyama, F. (2007). Konets istorii i posledniy chelovek [The End of History and the Last Man]. M.: AST: AST MOSKVA: «KhRANITYeL». [in Russian].
6. Tramp D. Ya natsionalist. Viktoristovuyte tse slovo. [I am a nationalist. Use that word]. — Available at: <https://www.ar25.org/article/donald-tramp-ya-natsionalist-vykorystovuyte-ce-slovo.html>. [in Ukrainian].
7. Knabe H., H. S. Knabeiu., (2003) Zhazhda tozhdestva: kulturno antropologicheskaia ydentyfikatsiya. Vchera. Sehodnia. Zavtra. [Craving for identity: culturally anthropological identification. Yesterday. Today. Tomorrow]. [in Russian].
8. Zamyatin. Ye. (2008). «My» [We]. Moskva: AST. p. 260. [in Russian].
9. Bekhterev V. (1921). Kollektivnaya refleksologiya [Collective reflexivity]. Pg.: Kolos, p. 432. [in Russian].
10. Lebon H., F. (1986) Psikhologiya narodov i mass [Psychology of nations and masses]. Pavlenko publishing house. p. 329. [in Russian].
11. Freyd Z. (1991) Massovaya psikhologiya i analiz chelovecheskogo «Ya». «Ya» i «Ono»: Trudy raznykh let [Group Psychology and the Analysis of the Ego. «I» and «It»: papers of different ages]. Tbilisi: Merani, Book 1. p. 71–138. [in Russian].
12. Fromm E. (1989). Begstvo ot svobody [Escape from freedom]. M.: Progress. p. 272. [in Russian].
13. Hibernau M. (2012). Identychnist natsii [The Identity of Nations]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
14. I. S. Vdovinoy, S.P. Fokina, M. Merlo-Ponti. (1999). Fenomenologiya vospriyatiya [Phenomenology of Perception]. SPb. [in Russian].
15. Ukrainske suspilstvo [Ukrainian society] (2018): Monitorynh sotsialnykh zmin [Monitoring social change]. National academy of science of Ukraine. Issue 5 (19). K., IS. [in Ukrainian].
16. Osoblyvosti identychnosti hromadian Ukrainy: problemy ta perspektyvy konsolidatsii suspilstva [Identity features of Ukrainian citizens, problems and prospects for consolidation of society]. — Available: <http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>. [in Ukrainian].
17. «Zahlushky» i dotatsii TB: u MIP rozghliadaiut try stratehii shchodo okupovanoho Donbasu [«Stubs» and TV subsidies: The Ministry of Information Policy of Ukraine examines three strategies for occupied Donbas]. — Available at: <https://www.5.ua/suspilstvo/zahlushky-i-dotatsii-tb-u-mip-rozghliadaiut-try-stratehii-shchodo-okupovanoho-donbasu-151379.html>. [in Ukrainian].
18. Meshkantsi pidkontrolnoi ukrainskomu uriadu chastyny Donbasu vtrychi chastishe staly identyfikuvaty sebe yak etnichni ukraintsi, u porivnianni z 2016 rokom. [Residents of the Donbas-controlled part of the Ukrainian government have three times more likely to identify themselves as ethnic Ukrainians, compared to 2016]. — Available at: <https://sprotyv.info/news/identichnist-donbasu-tretina-zhiteliv-donechchini-vvazhajut-sebe-ukraincyami>. [in Ukrainian].

Hanna Sashchuk

Doctor of Political Science, Professor of the Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-8827-3569>
e-mail: 9026206@gmail.com

DANIEL BELL ABOUT THE «FLUIDITY» OF AUTHORITIES IN THE AGE OF POSTINDUSTRIALISM

Abstract

The article analyzes the position of one of the most respected researchers of post-industrialism, Daniel Bell, on the impact of new information technologies on “politics-power” relations. The following two features of the influence of information and knowledge on the political sphere of public life are clarified: “Situs as Political Units» and «Rightful Meritocracy.”

According to D. Bell, there are three analyzed current models of power: 1) the previous model of power, which is based on property, and besides it is inherited; 2) a model of government, the basis of which is knowledge acquired through education; and 3) a model of power, the source of which is a political office obtained through an organizational apparatus.

The concept of the rightful meritocracy of D. Bell was analyzed, its meaning in the idea that the power belongs to the most gifted. He believed that a capitalist society is gradually transforming into a society in which gifted people will be promoted to senior positions, including political. He defined a certain “merit formula”: “Intelligence + Achievements = Merit”. D. Bell argued, that people with such merits should take up leadership positions in politics, business, science and other activities. In post-industrial society, the principle of “achievement” is relevant, there is a thought, that power is achieved through the personal virtues of the people, their high level of education and skills. In such society, there are almost no senior positions available to people without qualifications.

In conclusion, we can say that the politician, from the point of view of D. Bell, is a highly skilled specialist which have the necessary management skills. Post-industrial society implies the emergence of a new intellectual class, whose representatives can at political level act as consultants, experts or technocrats.

Key words: Daniel Bell; post-industrialism; information society; society of knowledge; power; democracy; meritocracy

Сашук Ганна Миколаївна

Доктор політичних наук, професор Інституту журналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-8827-3569>
e-mail: 9026206@gmail.com

ДЕНІЕЛ БЕЛЛ ПРО «ПЛИННІСТЬ» ВЛАДИ В ЕПОХУ ПОСТІНДУСТРІАЛІЗМУ**Резюме**

У статті досліджується позиція одного з найавторитетніших дослідників посіндустріалізму Даніеля Белла про вплив нових інформаційних технологій на політико-владні відносини. З'ясовані такі дві особливості впливів інформації і знань на політичну сферу суспільного життя: «сітуса як політичні одиниці» та «справедлива меритократія». Проаналізовані три, за твердженням Д. Белла, існуючі сьогодні моделі влади: 1) попередня модель влади, яка базується на власності, причому успадкованій; 2) модель влади, основою якої є знання, що здобуваються за допомогою освіти та 3) модель влади, джерелом якої є політична посада, що отримується через організаційний апарат. Досліджено концепцію «справедливої меритократії» Д. Белла, тобто влади найбільш обдарованих, яка базується на «формулі заслуг»: «Інтелект + Досягнення = Заслуги». Підсумовується, що політик, з точки зору Д. Белла, — це висококваліфікований фахівець своєї справи, який володіє необхідними навичками управління суспільством. Постіндустріальне суспільство передбачає виникнення нового інтелектуального класу, представники якого на політичному рівні виступають як консультанти, експерти чи технократи.

Ключові слова: Даніел Белл; постіндустріалізм; інформаційне суспільство; суспільство знань; влада; демократія; меритократія

Вступ

Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується зростаючою потужністю інформаційних і комунікаційних технологій, що є глобальною інформаційною революцією, яка за своїм масштабом і наслідками у багато разів перевершує промислову революцію XIX ст. і науково-технічну революцію середини XX ст. Під впливом процесів інформатизації, що відбуваються в суспільстві, зазнають зміни всі сфери життєдіяльності. Для людини прийдешнього інформаційного суспільства єдність світу виявляється вже не ідеологічною абстракцією, а фактом повсякденного життя. Ознака інформаційного суспільства — утвердження культу знань, усвідомлення того, що жодну суспільну проблему не можна успішно вирішити без використання інформації. Людина сьогодення немислима без постійної взаємодії з величезним потоком інформації, а, отже, й без постійного поповнення багажу знань, що не може реально впливати на всю систему владних відносин.

Метою даної статті є дослідження позиції одного з найавторитетніших дослідників посіндустріалізму Даніеля Белла про вплив нових інформаційних технологій на «дрейфи» політико-владних відносин.

Методи дослідження

Методологічна основа дослідження визначається підходом, який ґрунтується на принципах об'єктивності та цілісності, а також комплексі загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів аналізу, що дало змогу забезпечити обґрунтованість і достовірність отриманих результатів.

Застосування діалектичного методу дало можливість висвітлити предмет дослідження у всіх його соціальних та інших зв'язках і залежностях. Системний метод уможливив дослідження інформаційно–комунікаційних відносини у комплексі взаємодії культури і політики та визначення суперечностей й переваг такої взаємодії, а також з'ясування співвідношення зазначеного комплексу з іншими сферами суспільного життя— економічною, соціальною і духовною. Структурно–функціональний метод дав змогу проаналізувати складний комплекс суспільних і технологічних відносин, що виникають внаслідок інформаційної політики, визначити між інституціональними зв'язками як цілісну систему, показати роль політичних інститутів у збереженні національної ідентичності та забезпеченні національної безпеки держави. Біхевіористський метод дав можливість проаналізувати інформаційну політику крізь призму поведінки індивідів і груп, що мають певну мотивацію та установки.

Результати

Термін «постіндустріальне суспільство» було вперше уведено у науковий обіг індійським вченим А. Кумарасвами, дослідником проблем доіндустріального розвитку азійських країн [1], а вже «рецептивний» термін «постіндустріальне суспільство» було введено у науковий обіг американським вченим Д. Рісменом [2, р. 363] та теоретиком англійського ліберального соціалізму А. Пенті, який запропонував поняття «постіндустріальна держава» [3]. Значно розкрив епістемологічні рамки проблеми відомий дослідник Деніел Белл, який вперше на концептуальному рівні вивчав перспективи суспільного поступу [4, с. 103].

Надалі концепція інформаційного суспільства набула широкого розвитку (І. Масуда, І. Кішида (Японія); В. Дайзард, Дж. Пелтон, Дж. Мартін, Т. Беккер, Д. Мур (США); Г. Краух, Р. Брейтенштейн (Німеччина); М. Понятовські (Франція) та ін. У вітчизняній науці до цього залучилися такі дослідники як: О. Будя, О. Дзьобань, С. Журба, В. Лях, Я. Любивий, О. Мураховський, В. Нечитайло, В. Пазенок, К. Райда, О. Соболев, Н. Фоменко та ін.

Одна із відомих праць Д. Белла— «Прийдешнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування» [5],— стала переконливим обґрунтуванням методологічної парадигми цієї теорії. Книга викликала загальний резонанс та інтерес до поставленої в ній проблематики [6]. Відтак, з'являються численні праці, присвячені осмисленню історичної межі, на якій опинилося людство [7, с. 68].

Однак, слід зазначити, що теорія постіндустріального суспільства Д. Белла мала і має не лише палких прихильників, а й чимало опонентів. Серед західних найбільш авторитетних його критиків та основних положень цієї теорії можна назвати Дж. Гершуні [8, р. 103–114], К. Кумара [9], Ф. Вебстера [10] та деяких інших. Зокрема, американський дослідник Дж. Нейсбіт визнавав термін «постіндустріальне суспільство» невдалим: «...мислителі заходять в глухий кут, намагаючись описати прийдешню еру... Ери та рухи завжди називають «пост», або «нео», якщо не знають, як їх ще назвати» [11, с. 25].

Відповідь на подібні закиди Д. Белл сформулював наступним чином: «Однаковою мірою я відкинув спокусу визначити цей народжуваний соціум якимось терміном на кшталт «суспільство послуг», «інформаційне суспільство» або «суспільство знань» [5, с. 145]. І далі: «Я використовую термін «постіндустріальний» із двох причин. По-перше, щоб підкреслити проміжний або перехідний характер змін, що відбуваються в суспільстві. І, по-друге, щоб виокремити осьовий чинник, що визначає ці зміни— інтелектуальну технологію» [5, с. 146].

Д. Белл вважав визначення постіндустріального суспільства «парадигмою» та певним типом суспільства. «Поняття постіндустріального суспільства є аналітичною конструкцією,

а не картиною специфічного чи конкретного суспільства. Вона є певною парадигмою...», — зауважував він, вважаючи водночас, що це й «ідеальний тип суспільства...» [5, с. 655, 661].

Д. Белл виокремлює одинадцять важливих ознак нового суспільства, п'ять з яких тісно пов'язані з наукою. Зведемо всі ознаки постіндустріального суспільства до двох основних: центральна роль теоретичного знання й розширення сектора послуг щодо «виробляючого господарства». Три з них стосувалися зростаючої ролі знань: 1) «центральна роль теоретичного знання»; ... 3) «зростання класу носіїв знань»; ... 7) «наука досягає свого зрілого стану» [5, с. 154–156]. Наступні три особливості стосувалися проблем поширення інформації та розвитку інформаційних технологій. Нарешті, ще дві особливості стосувалися впливів інформації і знань на політичну сферу суспільного життя. Це, зокрема, пункти: 8) «сітиси як політичні одиниці» і 9) «меритократія» [5, с. 157–158].

Щодо останнього, то цікавими видаються думки Д. Белла, насамперед, про політичну владу в майбутньому суспільстві. За його твердженням, сьогодні існує три моделі влади: 1) попередня модель влади, яка базується на власності, причому успадкованій; 2) модель влади, основою якої є знання, що здобуваються за допомогою освіти та 3) модель влади, джерелом якої є політична посада, що отримується через організаційний апарат. «Складність аналізу влади в сучасному західному суспільстві, вважав Д. Белл, полягає в тому, що ці три системи існують, частково співпадають і взаємно проникають одна в одну» [5, с. 485].

Суттєвий внесок Д. Белла і в розвиток політичної науки, насамперед, завдяки його аналізу процесів еволюції демократії в індустріальному та постіндустріальному суспільствах. «Сучасні засоби масової інформації», зауважує він, «дають нам можливість, а часом і примушують негайно реагувати...» на соціально-політичні проблеми. «Засоби масової інформації збільшують вірогідність наочно розширювати «демократію співучасті», але подібні явища значною мірою обумовлені й емоційними чинниками..., що може призвести до ланцюгових реакцій, здатних порушити перебіг громадянського політичного процесу та цивілізованої дискусії» [5, с. 426–427].

Д. Белл визначив посилення тенденції переходу від представницької демократії до «демократії участі», яку свого часу виявив ще Й. Масуда. «Люди хочуть мати можливість впливати на рішення, що впливають на їх життя», — зазначає Д. Белл. Він доводить, що в постіндустріальному суспільстві революція участі є однією з реакцій на професіоналізацію суспільства і почастішання прийняття рішень технократами [5, с. 491].

Водночас Д. Белл вважав, що «демократія участі» є панацеєю не більшою мірою, ніж зусилля, які докладалися півстоліття тому щодо створення політичних механізмів плебісциту у формі референдуму чи права відкликати депутата. Лише небагато прихильників «демократії співучасті» намагалися продумати до кінця на логічному рівні значення цих слів [5, с. 491]. Однак, Д. Белл вважав, що демократія співучасті — це ще один шлях постановки класичних питань політичної філософії, а саме: хто і на яких урядових рівнях повинен приймати рішення, якого типу і на яку соціальну групу вони повинні поширюватися? [5, с. 492].

Цим питанням він присвятив у книзі «Прийдешнє постіндустріальне суспільство» спеціальний підрозділ «У чийх руках перебуває влада?» [5, с. 481–488]. «Ухвалення рішень — справа влади, і в будь-якому суспільстві основним є питання: хто стоїть при владі і як вона утримується? Питання про те, як здійснюється влада, є системним поняттям, а про те, хто стоїть при владі, — поняття групове... Природно, що коли відбуваються зміни системного характеру, до влади приходять нові групи» [5, с. 481].

«Вартує згадки, — пише вітчизняний дослідник О. Маруховський, — виявлена Д. Беллом тенденція перерозподілу політичної влади між різними «гілками» в умовах становлення інформаційного суспільства. Сутність цієї тенденції, яка була властива «...майже всім політичним системам», полягала у «...переході реальної влади від законодавчих і дорадчих органів до виконавчих» [12, с. 47]. На підтвердження цієї тенденції, Д. Белл наводить приклад США, де впродовж майже чверті століття відбувався процес «...трансформації інституту президентства у виконав-

чу адміністрацію президента з виникненням нових інститутів, таких, як Управління бюджету, Комітет економічних радників, Рада національної безпеки та деяких інших, які безпосередньо входять в президентську адміністрацію».

Розмірковуючи над сутністю і наслідками цієї тенденції, він зазначав: «У кінцевому підсумку це означає не стільки зміцнення особистої влади і президента (що теж важливо), скільки закріплення найважливіших контрольних і керівних функцій за виконавчою гілкою влади..., що посилює зрушення в структурі влади» [5, с. 47].

Є підстави вважати, продовжує О. Маруховський, що сучасні події в Україні нагадують певною мірою тенденцію, яка спостерігалася у США та деяких інших країнах ще в середині 70-х років ХХ ст. Однак, слід враховувати, що сьогодні провідною є інша глобальна тенденція, а саме—зміцнення законодавчої «гілки влади» та перехід багатьох держав до парламентської форми правління... Отже, чи варто Україні копіювати колишній досвід США, нехтуючи при цьому сучасними тенденціями, може показати лише час та життя... [12, с. 48].

Однак деякі ідеї Д. Белла щодо місця і ролі демократично налаштованого політичного діяча в політичних процесах індустріальної та особливо інформаційної доби, варто було б взяти на озброєння всім сучасним політичним силам України [7, с. 75–87].

«Завдання політичного або державного діяча в демократичному суспільстві зводиться до підтримання рівноваги між вимогами конкурентних інтересів і цінностей..., — стверджував Д. Белл слідом за В. Кеєм—Політичний діяч у демократичному суспільстві..., щоб утримати владу, має бути здатним маніпулювати суттєвою частиною цих інтересів: в одному випадку він повинен поступитися, в іншому—проявити твердість, десь виявити повільність, а десь діяти енергійно... Політик... повинен грати роль арбітра і посередника, зазнаючи критики з усіх боків. Заради уникнення або пом'якшення конфлікту він йде на компроміс» [12, с. 48]. Отже, політик—це арбітр і посередник складного і суперечливого процесу досягнення і зміцнення політичної стабільності в державі, здатний не лише на певні маніпуляції, а, і це головне, на компроміси.

Стосовно терміну «сітуси» («situ»—лат.— становище, позиція), то це поняття Д. Белл впровадив на противагу таким поняттям, як «класи» чи «страсти», які є горизонтальними одиницями суспільства і стосунки між якими будуються на принципі: вищість—підпорядкування.

У постіндустріальному суспільстві, на його думку, «більш важливими вузлами політичних зв'язків можуть виявитися сітуси...» [5, с. 157]. Вони поділяються на «...чотири функціональних сітуси—науковий, технічний..., адміністративний і культурний та на п'ять інституціональних сітусів—економічні підприємства; державні установи; університети і соціальні комплекси... і армія». За твердженням Д. Белла, основні конфлікти інтересів відбуватимуться між сітусними групами. Однак поняття «сітуси», зауважує О. Маруховський, не знайшло підтримки в науковій літературі, а прогноз щодо зростання їх ролі в політичному житті поки що не підтвердився.

Не здійснилося передбачення Д. Белла, яке, за його словами, «...лежить в основі всієї політичної філософії» [12, с. 49]. «Політика майбутнього—принаймні для тих, хто діє всередині суспільства, — прогнозував він, — буде не суперечками між функціональними групами з їх економічними інтересами щодо розподілу національного продукту, а турботою про...малозабезпечені групи населення. Основними проблемами стануть... забезпечення більших зручностей, краси та ліпшої якості життя, облаштування наших міст, більш диференційованої та інтелектуальної системи освіти, вдосконалення характеру нашої культури» [12, с. 49]. Цей прогноз виявився помилковим навіть для західних країн (за винятком скандинавських), не говорячи вже про посттоталітарні держави, у тому числі й Україну, де все відбувається з точністю до навпаки. Але ці окремі прорахунки Д. Белла не знижують значущості його внеску в розвиток політології. Таким чином, якщо індустріальне суспільство є організацією машин і людей для виробництва речей, то основою постіндустріального суспільства є інтелектуальна технологія, а його головними ресурсами—інформація. Будь-яке сучасне суспільство живе за рахунок інновацій і соці-

ального контролю за змінами, воно намагається передбачати майбутнє й здійснювати планування. Саме зміна в усвідомленні природи інновацій робить вирішальним значення теоретичного знання [12, с. 49].

Однак, надлишок інформації Д. Белл вважав однією з найбільших потенційних загроз для політичної стабільності держави, оскільки це може створити проблеми для суспільства та ставити перешкоди на шляху реалізації політичних процесів. Доступ до інформації є умовою свободи... Комп'ютерна галузь поки що не підлягає державному регулюванню і розвивається в умовах вільного ринку» [13, с. 335].

Він зауважував: з огляду на те, що «...знання й інформація стають стратегічними ресурсами», стає все більш очевидною загроза поліцейського і політичного спостереження за індивідами з використанням витонченої інформаційної техніки і взагалі контроль над інформацією найчастіше виливається в зловживання, починаючи з приховування інформації і закінчуючи її незаконним оприлюдненням» [14, с. 335, 340]. Для того, щоб запобігти цим злочинам та уникнути загроз, на думку Д. Белла, необхідні інституціональні обмеження, перш за все, у сфері інформації.

«Що ж стосується політичного процесу, — уточнював він, — то уявіть тільки одне: повідомлення про всі наявні в країні проблеми в загрозливій кількості надходять до Вашингтона..., ставлячи перед президентом масу питань, які вимагають термінового розв'язання. Чи може ця система існувати далі без перебою?» [5, с. 428–429].

Поєднання науки, техніки й економіки, на думку Д. Белла, повинне відігравати дедалі важливішу роль у суспільстві, орієнтованому на майбутнє, і це ще одна ознака постіндустріального суспільства, що припускає контроль за технологіями, оцінки технологій, розробку моделей технологічного прогнозу.

Нарешті, істотною характеристикою постіндустріального суспільства, вважає Белл, буде нова інтелектуальна технологія, яка, до речі, вже виникла і використовується в прийнятті управлінських рішень. Дослідник сподівався, що до кінця ХХ століття нова інтелектуальна технологія відіграватиме настільки ж вагомую роль у людських справах, яку відіграла машинна технологія в минулому столітті. Інтелектуальна технологія, в інтерпретації Белла, припускає використання алгоритмів як правил рішення проблем замість інтуїтивних суджень. Ці алгоритми можуть бути реалізовані в автоматичній машині, у комп'ютерній програмі або в наборі інструкцій, заснованих на деяких математичних формулах.

Центральна роль теоретичного знання в постіндустріальному суспільстві визначить, на думку Белла, і положення вченого як центральної постаті такого суспільства. Дослідник зазначав, що «концепція постіндустріального суспільства є широким узагальненням, а її зміст можна легше зрозуміти, якщо виокремити п'ять компонентів цього поняття». Одним з них він вважав так званий «осьовий принцип суспільства», в основі якого — теоретичні знання як джерело нововведень та формулювання політики [5, с. 18].

Пояснюючи це, вчений зауважував: «Постіндустріальне суспільство, зацікавлене в контролі за нововведеннями та ескалацією змін, складається навколо знань, що, своєю чергою, обумовлює нові суспільні відносини..., які повинні управлятися політичними методами. Знання... необхідні для функціонування будь-якого суспільства. Однак, постіндустріальне суспільство відрізняє те, що змінився сам характер знання. Головним при прийнятті рішень і управлінні змінами стало домінування теоретичного знання...» [5, с. 25].

Д. Белл ще раз звертає увагу на те, що в постіндустріальному суспільстві знання стають основою, а освіта — засобом досягнення влади, при цьому дослідники і вчені стають елітою суспільства. На разі він підкреслює, що це не означає, що вчені монолітні і діють як корпоративна група. У практичних політичних ситуаціях вони здатні розходитися ідеологічно та об'єднуватися з різними частинами інших еліт [1, с. 482].

Ще одним об'єктом дослідження Д. Белла стала концепція меритократії. Засновником цієї концепції «меритократії» (від лат. *meritus* — гідний і грец. *kratos* — влада, тобто влада найбільш обдарованих) вважається англійський вчений Мітчел Янг, який виклав її ідеї у книзі «Піднесення меритократії: 1870–2033» [14]. М. Янг вважав, що капіталістичне суспільство поступово трансформується в суспільство, в якому утвердиться принцип висунення на керівні посади, у тому числі й політичні, найбільш обдарованих людей з усіх верств суспільства. Він визначив певну «формулу заслуги»: «Інтелект + Досягнення = Заслуги». І саме люди з такими заслугами, стверджував Д. Белл слідом за М. Янгом, мають прийти на провідні посади в політиці, бізнесі, науці та ін. [5, с. 51].

Своєю чергою Д. Белл у передмові до своєї праці «Прийдешнє постіндустріальне суспільство» поставив завдання «...визначити характер та відстояти ідею «справедливої меритократії» або високого статусу, який дається на основі особистих досягнень людини, котра користується повагою рівних» [5, с. 158]. У постіндустріальному суспільстві діє принцип «досягнення», тобто влада досягається завдяки особистим чеснотам людей, їх високому рівню освіти і кваліфікації. У такому суспільстві майже немає вищих посад, доступних для тих, хто не має кваліфікації. Політик, з точки зору Д. Белла, — це висококваліфікований фахівець своєї справи, який володіє необхідними навичками управління суспільством.

Сам Д. Белл пояснював свій підвищений науковий інтерес до питань меритократії тим, що постіндустріальне суспільство «...за своєю первісною логікою є також меритократією» [5, с. 548]. Водночас він звертає увагу на одне досить парадоксальне явище, яке, на думку О. Маруховського, перетворилося на тенденцію. «Сьогодні, — підкреслює Д. Белл, — у медицині, праві, фінансовій сфері та в багатьох інших сферах для початку професійної діяльності необхідно мати університетський диплом, і, витримавши іспити, отримати відповідне посвідчення від офіційних комісій, створених професіональними асоціаціями. Однак, тільки у політиці існує порівняно відкрита драбина догори, яка не передбачає формальних кваліфікаційних свідоцтв і тут, у політиці, становище може бути досягнуто завдяки здатності залучати послідовників або за допомогою патронажних стосунків» [12, с. 52].

Висновки

Будучи прихильником ідеї «справедливої меритократії», Д. Белл наголошував, що постіндустріальне суспільство передбачає виникнення нового інтелектуального класу, представники якого на політичному рівні виступають як консультанти, експерти чи технократи. Все це має враховуватися в політичному процесі, чого не було раніше. Таким чином, якщо в останню сотню років основним інститутом був завод або подібне йому підприємство, у постіндустріальному суспільстві на перше місце виходить університет з його орієнтованістю на знання. На цій підставі слід зробити висновок, що Д. Белл досить позитивно оцінює постіндустріалізм загалом, звертаючи увагу головним чином на його переваги: інноваційний характер виробництва, зростання ролі знання, перетворення його в «колективне благо», підпорядкування економічного соціальному й культурному, утвердження класу носіїв знання як основного в суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Coomaraswamy A. *Essays in Post-Industrialism: A Symposium of Prophecy Concerning the Future of Society*; ed. by Ananda Coomaraswamy. London: T.N. Foulis, 1914. 198 p.
2. Riesman D. *Leisure and Work in Post-Industrial Society*. Larrabee E. *Mass Leisure* / ed. by E. Larrabee, R. Meyersohn. Glencoe, Ill.: Free Press, 1958. P. 363–385.
3. Penty A. *Old Worlds for New: A Study of Post-Industrial State*. London: G. Allen&Unwin Ltd., 1917. 186 p.
4. Щербина В.М. *Образи інформаційного суспільства: соціологічний вимір*. К.: Інститут соціальних і культурних зв'язків ім. Святої княгині Ольги, 2005. 248 с.

5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования; пер. с англ. / под ред. В. Л. Иноземцева. Изд. 2-ое, испр. и доп. М.: Academia, 2004. 788 с.
6. Бехман Г. Концепции информационного общества и социальные функции информации. Интернет — культура — этика. Москва — Дубно, 2006. 331 с.
7. Картунов О. В., Маруховський О. О. Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій: Монографія. К.: Ун-т економіки та права «Крок», 2012. 344 с.
8. Gershuny J. Post-Industrial Society: The Myth of the Service Economy. Futures. 1977. Vol. 9. № 2. P. 103–114.
9. Kumar K. Prophecy and Progress: The Sociology of Industrial and Post-Industrial Society. London: Allen Lane, 1978. 252 p.
10. Береза Т. А. Поняття інформаційного суспільства, принципи його побудови та складові компоненти. Інформаційне суспільство. Шлях України. Бібліотека інформаційного суспільства. К.: Відродження та ПРООН, 2004. С. 23- 35.
11. Нейсбит Д. Мегатренды; пер. с англ. М. Б. Левина. М.: ООО «Изд-во АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. 380 с.
12. Маруховський О. О. Політичні аспекти зарубіжних концепцій інформаційного суспільства: дис. канд. політ. наук. Київ, 2008. 239 с.
13. Белл Д. Социальные рамки информационного общества; пер. с англ. Новая технократическая волна на Западе / сост. и вступ. статья П. С. Гуревича. М.: Прогресс, 1986. С. 330–342.
14. Young M. The Rise of the Meritocracy 1870–2033: An Essay on Education and Equality. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1961. 218 p.

REFERENCES:

1. Coomaraswamy A. Essays in Post-Industrialism: A Symposium of Prophecy Concerning the Future of Society; ed. by Ananda Coomaraswamy. London: T.N. Foulis, 1914. 198 p. [In English]
2. Riesman D. Leisure and Work in Post-Industrial Society. Larrabee E. Mass Leisure / ed. by E. Larrabee, R. Meyersohn. Glencoe, Ill.: Free Press, 1958. P. 363–385. [In English]
3. Penty A. Old Worlds for New: A Study of Post-Industrial State. London: G. Allen&Unwin Ltd., 1917. 186 p. [In English]
4. Scherbina V. M. Obrazi Informatsynogo suspilstva: sotsiologichniy vimir. K.: Institut sotsialnih i kulturnih zv'yazkiv Im. SvyatoYi knyaginI Olgi, 2005. 248 s. [In Ukrainian]
5. Bell D. Gryaduschee postindustrialnoe obschestvo: Opyit sotsialnogo prognozirovaniya; per. s angl. / pod red. V.L. Inozemtseva. Izd. 2-oe, ispr. i dop. M.: Academia, 2004. 788 s. [In Russian]
6. Behman G. Kontseptsii informatsionnogo obschestva i sotsialnyie funktsii informatsii. Internet — kultura — etika. Moskva — Dubno, 2006. 331 s. [in Russian]
7. Kartunov O.V., Maruhovskiy O.O. Informatsyine suspilstvo: anallz politichnih aspektiv zarubizhnih kontseptsiy: Monografiya. K.: Un-t ekonomiki ta prava «Krok», 2012. 344 s. [In Ukrainian]
8. Gershuny J. Post-Industrial Society: The Myth of the Service Economy. Futures. 1977. Vol. 9. № 2. P. 103–114. [In English]
9. Kumar K. Prophecy and Progress: The Sociology of Industrial and Post-Industrial Society. London: Allen Lane, 1978. 252 p. [In English]
10. Bereza T.A. Ponyattya Informatsynogo suspilstva, printsipi yogo pobudovi ta skladoviI komponenti. Informatsyine suspilstvo. Shlyah Ukraini. Biblioteka Informatsynogo suspilstva. K.: Vidrozhennya ta PROON, 2004. S. 23- 35. [In Ukrainian]
11. Neysbit D. Megatrendyi; per. s angl. M. B. Levina. M.: ООО «Изд-во АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. 380 s. [In Russian]
12. Maruhovskiy O.O. Politichni aspekti zarubizhnih kontseptsiy Informatsynogo suspilstva: dis. kand. polit. nauk. Kyiv, 2008. 239 s.
13. Bell D. Sotsialnyie ramki informatsionnogo obschestva; per. s angl. Novaya tehnokraticheskaya volna na Zapade / sost. i vstup. statya P. S. Gurevicha. M.: Progress, 1986. S. 330–342.

Svitlana Vnuchko

PhD in Political science, Associate Professor, Politology Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kiev, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0001-9176-1304>
e-mail: vnuchko@ukr.net

INTERACTION OF POWER AND SOCIETY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN UKRAINE AND THE EU AND EASTERN PARTNERSHIP POLICY PAPERS

Abstract

Communication of public authorities and society, in particular, public authorities and separate social groups, is an important component of the political and managerial practice of modern society.

The world practice shows that effective communication between these actors provides citizens with free access to information, improves the efficiency of government and local self-government bodies, and creates a favourable environment for business development, which in turn serves as the basis for economic stability and the engine of the country's social and economic development.

In the conditions of the development of the information society, new models, mechanisms, platforms of relations and communication between the authorities and the public are emerging. The constructive interaction between power structures and civil society organizations, with a «feedback» component, will contribute to meeting the needs and interests of citizens and strengthening the credibility of both power structures and civil society institutions. Moreover, it will improve the status of Ukraine at the international level by ensuring compliance with the Association Agreement and creating the preconditions for Ukraine to achieve the 20 key priorities of the Eastern Partnership 2020. In the future, consideration should be given to this issue in order to deepen, broaden and improve the effectiveness of the communication component of the government bodies and civil society organizations in Ukraine.

In the implementation of communication interaction, special attention should be paid to providing a feedback between communicators. After all, it is this component of the communications process that provides interaction and information about the society's reaction to the results of the implemented decisions.

Purpose of the research: to conduct a scientific, theoretical and practical analysis of functioning of the existing in Ukraine communication platforms of civil society organizations and authorities in the framework of the Association Agreement and the Eastern Partnership policy papers.

Key words: communication; interaction of government and society; business associations; civil society organizations; Eastern Partnership

Внучко Світлана Миколаївна

Кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-9176-1304>
e-mail: vnuchko@ukr.net

ВЗАЄМОДІЯ ВЛАДИ ТА СУСПІЛЬСТВА В РАМКАХ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС ТА ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТІВ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

Резюме

Взаємодія влади та суспільства, зокрема, органів державної влади та окремих соціальних груп, виступає важливою складовою політичної та управлінської практики сучасного суспільства.

Світова практика підтверджує, що ефективна комунікація між органами державної влади та організаціями громадянського суспільства забезпечує громадянам вільний доступ до інформації, підвищує ефективність органів влади, органів місцевого самоврядування та створює сприятливе середовище для розвитку бізнесу, що, в свою чергу, є основою для економічної стабільності та двигуном соціального та економічного розвитку країни.

В умовах розвитку інформаційного суспільства України виникають нові моделі, механізми, платформи відносин та комунікації між владою та громадськістю. Конструктивна взаємодія між владними структурами та організаціями громадянського суспільства України зі складовою «зворотного зв'язку» сприятиме задоволенню потреб та інтересів громадян та зміцненню авторитету як владних структур, так і інститутів громадянського суспільства, а також покращить статус України на міжнародному рівні шляхом забезпечення дотримання положень Угоди про асоціацію та створення передумов для досягнення Україною 20 основних пріоритетів Східного партнерства 2020. Саме тому з метою поглиблення, розширення та підвищення ефективності комунікаційної складової органів державної влади та організацій громадянського суспільства в Україні дане питання потребує додаткової уваги.

При здійсненні комунікаційної взаємодії особливу увагу слід приділяти наданню зворотного зв'язку між комунікаторами. Зрештою, саме ця складова комунікаційного процесу забезпечує взаємодію та надання інформації про реакцію суспільства на прийняті рішення.

Мета дослідження: провести науковий, теоретичний та практичний аналіз функціонування існуючих в Україні комунікаційних платформ органів державної влади та організацій громадянського суспільства в рамках Угоди про асоціацію та програмних документів Східного партнерства.

Ключові слова: комунікація; взаємодія влади і суспільства; бізнес-асоціації; організації громадянського суспільства; Східне Партнерство

Introduction

Communication of public authorities and society, in particular, public authorities and separate social groups, is an important component of the political and managerial practice of modern society.

In the era of the information society, ensuring a meaningful dialogue between the government and non-government organizations (the so-called «third sector»), government and business (the so-called «second sector») is a prerequisite for the implementation of public policy and the key to the effectiveness of the decisions taken, rise in the level of trust and interaction of the main political actors in the relevant sphere.

The world practice shows that effective communication between these actors provides citizens with free access to information, improves the efficiency of government and local self-government bodies, and creates a favourable environment for business development, which in turn serves as the basis for economic stability and the engine of the country's social and economic development.

In the implementation of communication interaction, special attention should be paid to providing a feedback between communicators. After all, it is this component of the communications process that provides interaction and information about the society's reaction to the results of the implemented decisions.

The specific nature of communication between the authorities and society has long been the focus of attention of scholars, although there still remain a large number of issues to be addressed: the peculiarities of electronic communications, instruments, communication technologies, legal regulation of communication interaction, and so on. Recently, there is a lively discussion in the scientific community about the definition of key terms of communication science, such as Government Relations (GR), Lobbying, Public Affairs, and Advocacy [1, p. 82].

Analysis of recent research and publications. The peculiarities of the communication of public authorities are covered in the papers of T. Gromova, A. Yermolenko, M. Lashhkina, G. Pocheptsov, and O. Cheban. R. Rice and J. Henry are engaged in the study of the assessment of communication of public authorities. The communication aspects of the mass media, the issues of information security and the status of mass media are consistently studied by domestic experts V. Bebik, V. Ivanov, N. Hrytsiak, V. Kololko, N. Kostenko, O. Lytvynenko, M. Logunova, O. Nekrasova, G. Pocheptsov, I. Slisarenko, S. Chukut et al. Recently, most studies have focused on the problems of the development of public communications and modern mass media: V. Bortnikov, L. Degtyareva, A. Kudryachenko, M. Vlasenko, S. Zorko, and M. Syrotych.

Identification of unsettled parts of the problem. Most scientific studies deal with certain aspects, concepts, mechanisms of mass and political communication, and evaluation of communication functions of public authorities. This article analyzes the existing civil society platforms, the main task of which is to ensure communication within the framework of implementation of the provisions of the EU-Ukraine Association Agreement and «Eastern Partnership: 20 Key Deliverables for 2020».

The purpose of the article. To conduct a scientific, theoretical and practical analysis of functioning of the existing in Ukraine communication platforms of civil society organizations and authorities in the framework of the Association Agreement and the Eastern Partnership policy papers.

Achievement of the set goal has necessitated the following tasks: — analyze the provisions of regulations, strategies, programs that envision the platforms to provide a constructive dialogue of the government and civil society. — identify the forms, conditions and performance of such interaction within the existing platforms.

Research methods

When writing this Article, a complex of philosophical, philosophical, general scientific and special political methods was used. Methods of analysis and synthesis were used in the analysis of regulations, strategies, programs that envisage the creation of platforms for a meaningful dialogue of government and civil society organizations, as well as in the study of platform performance. The system method was used in studying the peculiarities of interaction and ensuring the implementation

of the main components of effective communication between government bodies and civil society organizations.

Results and discussion

Ukraine has turned to European integration. The main documents governing the reform of the legislation and methods of public administration in Ukraine today are the EU—Ukraine Association Agreement and the 20 key priorities of the Eastern Partnership «Eastern Partnership: Focusing on Key Priorities and Deliverables».

European integration of Ukraine strengthens the dialogue of society and government authorities. The organizational and legal capacity of civil society institutions to articulate social interests, advocate and protect them is the platform for such a dialogue in Europe. It is understood that the success of the dialogue in certain countries depends directly on the joint efforts of public authorities and associations of citizens and their willingness to cooperate. Public associations have a real impact on public policy and bring pluralistic and democratic ideas, embodying the whole spectrum of ideas generated in civil society. Today, this process goes beyond national states, and international organizations are actively involved in it, which not only contributes to the strengthening of social dialogue, but also allows for the development of stable relations between states on the basis of common values of human rights protection, the rule of law and democracy [2, p. 196].

Communication as interaction, which characterizes a simple exchange of information neither in the past, nor today, nor the future can be the basis of dialogue between the state and society. Effective communication includes: training; direct communication; analysis of results; fulfilment of agreements. The last two components provide the effectiveness of communication interaction.

O. Cheban, a Ukrainian researcher, analyzing the methodological approaches to assessing communication campaigns in public administration, distinguishes external and internal components of the assessment, which are divided into four main types [3, p. 63].

Types of assessment of communication campaigns

№ Type of assessment Definition/purpose Examples of questions

1 Forming Assessment of strengths and weaknesses of materials and strategies before or during the campaign What does the target audience think about the problem? What messages work and with which audiences? Who are the best communicators?

2 Assessment of the process Measurement of efforts and direct outputs of the campaign—what has been done and how much has been done. Analyses of the campaign implementation and how the planned activities work How many materials were involved? What was the campaign holding period? How many people were covered?

3 Assessment of the result Measurement of the impact and changes that result from the campaign. Assessment of results for the target group or community that benefits from the strategies and activities. Measurement of changes in the policy. Have there been any effective changes (beliefs, views, social norms)? Were there any changes in behaviour? Have there been any changes in policy?

4 Impact assessment Measurement of community-level changes or long-term results that are achieved as a consequence of combined effects of the campaign on the behaviour of individuals and persistence of such behaviour. Attempts to determine whether these effects were caused by the campaign. Does the behaviour correspond to the expected results? Do system changes take place?

The need for effective communication is defined by the provisions of the EU-Ukraine Association Agreement. So, according to Articles 469–470 of the Agreement, the Ukraine-EU Civil Society Platform (CSP) is set up—a body composed of representatives of the civil society of Ukraine on the one hand and members of the European Economic and Social Committee (EESC) on the other hand [4]. The platform is one of the four bodies of the Association, along with the Association Council, Association Committee and Parliamentary Committee of the Association. And if the former are represented by the government and the parliament, the CSP is set up to ensure the proper role of the public in the implementation of the Association Agreement [5].

The CSP may provide recommendations to the Association Council. The Association Committee and the Parliamentary Committee of the Association shall maintain regular contacts with representatives of the Civil Society Platform in order to obtain their views on the achievement of the objectives of the Agreement, thus facilitating communication between the authorities and society.

Members of the CSP include representatives of trade unions, employers' organizations and non-governmental organizations. Representatives of CSP communicate with the authorities in Ukraine and the international community on an ongoing basis.

The provisions of the Association Agreement provide for the creation of another platform for the negotiations of civil society organizations with the authorities. Thus, Article 299 of Chapter 13 of the Agreement provides for the establishment of an Advisory Group on Sustainable Development in order to provide recommendations on the implementation of this Chapter. The Advisory Group shall consist of independent representative non-governmental organizations, which objectively represent employers' and workers' organizations, non-governmental organizations and other parties concerned. The members of the Advisory Group shall meet at an open Civil Society Forum to support a dialogue covering aspects of sustainable development of trade relations between the parties [6].

Assessing trade's impact of on sustainable development of the labor market constitutes an important element while implementing the Chapter 13 of the Association Agreement. The effectiveness of negotiations with the authorities at this stage should be achieved by ensuring inclusiveness of a wide range of civil society organizations, trade unions and employers' organizations. However, best international practices should be a solid base for trade promotion, leading to full and effective employment and decent work for everyone, as well as ensuring Ukraine's compliance with international labour standards.

Establishment of the Domestic Advisory Group on sustainable development, which monitors the implementation of Chapter 13 of the Association Agreement and prepares relevant recommendations, would ensure the realization of fundamental principles and labor rights in Ukraine, as defined by ILO Conventions ratified by Ukraine, as well as facilitate the pursue of decent work, full and effective employment in Ukraine while developing international trade. DAG should be composed of employers' organizations, trade unions and CSO's representatives.

The Ukrainian National Platform of the Eastern Partnership Civil Society Forum (UNP EaP CSF) was established on January 29, 2011 and operates within the framework of the Eastern Partnership Civil Society Forum (hereinafter referred to as the EaP CSF), a multinational platform of civil society organizations from the Eastern Partnership countries, EU Member States, both international and national networks. The platform aims to provide a regular dialogue between representatives of civil society organizations, Ukrainian officials and parliamentarians, as well as representatives of European institutions in the implementation and monitoring of the Eastern Partnership initiative of the EU on a bilateral and multilateral basis. The platform now includes 202 civil society organizations of Ukraine [7].

In December 2016, the European Commission and the European External Action Service issued a Joint Working Paper «Eastern Partnership—Focusing on Key Priorities and Deliverables» [8]. The document is intended to improve the essence of the Eastern Partnership policy and to more clearly define the obligations for the institutions involved in its implementation; it defines the list of priority areas, as well as the tasks that are planned to be implemented within the framework of the Eastern Partnership (EaP) until 2020. Following the discussion of the document, EU Member States and partner countries within the framework of the Eastern Partnership, the European Commission and the European External Action Service have revised «20 Expected Achievements by 2020». The main objective is to identify clear, tangible results for citizens provided within the framework of the Eastern Partnership in accordance with the four priority areas approved in Riga, on the basis of already existing commitments from both the EU and partner countries. «20 Expected Achievements by 2020» focuses on selected key activities within the Eastern Partnership and is a practical tool for a more consistent,

effective and integrated implementation of the Eastern Partnership policy. The document is closely linked with the European Neighbourhood Policy, and also takes into account the relationship between the EU and the EaP countries, in particular, the commitments set forth in the agreements and association agendas, as well as the Partnership Priorities. It is also expected that a close relationship between the EU assistance and national reform plans will increase the effectiveness of support and motivate partner countries to implement reforms. The document also emphasizes the need for communication between the authorities and society at the level of the countries of the Eastern Partnership and at the European level. This, in turn, will provide a better, more precise and individualized strategic communication activity that will lead to a better understanding and a higher degree of EU trust among the citizens of the Eastern European countries [8].

Conclusions

In the conditions of the development of the information society, new models, mechanisms, platforms of relations and communication between the authorities and the public are emerging. The constructive interaction between power structures and civil society organizations, with a «feedback» component, will contribute to meeting the needs and interests of citizens and strengthening the credibility of both power structures and civil society institutions. Moreover, it will improve the status of Ukraine at the international level by ensuring compliance with the Association Agreement and creating the preconditions for Ukraine to achieve the 20 key priorities of the Eastern Partnership 2020. In the future, consideration should be given to this issue in order to deepen, broaden and improve the effectiveness of the communication component of the government bodies and civil society organizations in Ukraine.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Клімович С. О. Дослідження Government Relations як комунікації між владою та бізнесом: термінологічний аспект. Стратегічні пріоритети: Науково-аналітичний щоквартальний збірник. 01/2010. №1. С. 82–85.
2. Кучабський О., Бажинова О. Механізми комунікації влади та громадськості в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. Публічне управління: теорія та практика. 2012. № 4 (12). С. 196–201. Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2012-4/doc/4/06.pdf>
3. Чебан О. Оцінювання виконання комунікаційної функції органів публічної влади [Електронний ресурс]. Public Administration and Local Government. 2016. №2 (29). С. 59–66. Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_02\(29\)/10.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_02(29)/10.pdf)
4. Угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом [Електронний ресурс]—Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011
5. Офіційний сайт Платформи громадянського суспільства Україна—ЄС [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eu-ua-csp.org.ua/>
6. Угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011
7. Офіційний сайт Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eap-csf.org.ua/>.
8. Офіційний сайт Європейської комісії. Спільний робочий документ «Східне Партнерство—концентруючись на ключових пріоритетах та очікуваних досягненнях» [Електронний ресурс]. 15.12.2016—42 с. Режим доступу: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/-/eastern-partnership-focusing-on-key-priorities-and-deliverables?inheritRedirect=true>

REFERENCES:

1. Cheban O. (2016), «Evaluation of the performance of the communication function of public authorities», *Public Administration and Local Government*, [Online], vol. 2, no 29, available at: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_02\(29\)/10.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_02(29)/10.pdf) (Accessed 4 Sept 2018).
2. Klimovich S. (2010), «Investigating Government Relations as Communication between Government and Business: A Terminological Aspect», *Stratehichni priorytety: Naukovo-analitychnyi shchokvartalnyi zbirnyk*, vol. 1, pp. 82–85.
3. Kuchabsky O., Bazhinova O. (2012), «Mechanisms of communication between the authorities and the public in the context of globalization», *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, [Online], vol. 4, no 12, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-4/doc/4/06.pd> (Accessed 4 Sept 2018).
4. The official site of the European Commission (2016), «Eastern Partnership— Focusing on Key Priorities and Deliverables», available at: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/-/eastern-partnership-focusing-on-key-priorities-and-deliverables?inheritRedirect=true>
5. The official site of the Ukraine-EU Civil Society Platform (2015), «About The Ukraine-EU Civil Society Platform», available at: <http://eu-ua-csp.org.ua/> (Accessed 4 September 2018).
6. The official site of the Ukrainian National Platform of the Eastern Partnership Civil Society Forum (2011), «EaP Civil Society Forum», available at: <http://eap-csf.org.ua/>. (Accessed 4 September 2018).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), «Association Agreement between the European Union and Ukraine», available at: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Accessed 29 September 2018)
8. The official website of the European Commission. Joint Working Paper on the Eastern Partnership - Focusing on Key Priorities and Expected Achievements [Online resource]. 12/15/2016 - 42 p. available at: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/-/eastern-partnership-focusing-on-key-priorities-and-deliverables?inheritRedirect=true>

Стаття надійшла до редакції 15.09.19

© Внучко С. М, 2019.

Anatolij Bereza

Doctor of Political Sciences (Kiev, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0003-1611-0274>
e-mail: avbereza@ukr.net

EVOLUTION AND INSTITUTIONAL SUPPORT OF THE EU REGULATORY POLICY

Abstract

The conditions of transition of the EU bodies as a regulatory state to the policy of deregulation, which has taken the form of «smart regulation» and its specifics are considered. Later the European Commission has renewed the concept of «better regulation» which main tasks are: the effective coordination and development of cooperation between Member States, as well as the implementation of relevant structural reforms; increasing the efficiency of the authorities of both the European Union and the Member States, their ability to respond to current challenges; ensuring greater transparency in the adoption of regulatory acts.

The need of creation appropriate institutions capable to implement regulatory policy and monitor its implementation has been fully recognized relatively recently. Their main task is to oversee, coordinate, challenge issues and provide advice to regulatory authorities, facilitate legislative reforms, improve the quality of the regulatory process and achieve certain benefits. Among the possible negative consequences of the activities of such bodies are: a decrease in regulatory quality in the infrastructure sector in the long run; sectoral principle of creation, which impedes convergence between sectors and may lead to fragmentation of public policy. These risks can be minimized by clearly defining the role of regulators and strengthening their accountability mechanisms.

In view of the proclaimed course on European integration, Ukraine should adapt its regulatory policy in line with current EU approaches. Also, EU experience has shown the need for appropriate institutional support for policies that should focus on the earliest possible stages of the legislative process: to publish the intentions of public authorities on changes in legislation (road maps) and to carefully monitor the compliance of existing legislation with the needs of society.

Key words: regulatory state; regulatory policy; transparency; European integration; non-elected bodies

Береза Анатолій Валентинович

Доктор політичних наук (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-1611-0274>

e-mail: avbereza@ukr.net

ЕВОЛЮЦІЯ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОСОЮЗУ

Резюме

Розглянуто передумови переходу органів Євросоюзу як регуляторної держави до політики дерегуляції, яка набула форми «розумного регулювання», а сьогодні реалізується концепція «кращого регулювання». Її основні завдання: ефективна координація і розвиток співробітництва між країнами-членами, а також реалізації супутніх структурних реформ; підвищення ефективності діяльності органів влади як Євросоюзу, так і держав-членів, їх здатності реагувати на сучасні виклики; забезпечення більшої прозорості у процесі прийняття нормативно-правових актів.

Необхідність створення відповідних інститутів, які б були спроможні реалізувати регуляторну політику та слідкувати за її виконанням, повною мірою була усвідомлена відносно недавно. Серед можливих негативних наслідків діяльності таких органів: зниження у довгостроковій перспективі регуляторної якості в інфраструктурних секторах; секторальний принцип створення; що утруднює конвергенцію між секторами і може призвести до фрагментації державної політики. Мінімізувати ці ризики можна шляхом чіткого визначення ролі регуляторних органів та посилення механізмів їх підзвітності.

Ключові слова: регуляторна держава; регуляторна політика; прозорість; євроінтеграція; невиборні органи

Вступ

Регуляторна політика є невіддільною складовою сучасної держави, яка намагається захистити своїх громадян та розв'язати проблеми, які виходять за рамки її компетенції (глобальне потепління, міжнародна міграція, глобальні економічні кризи тощо). Це зумовило необхідність удосконалення нормативно-правового втручання держави в суспільні відносини, що сприяло появі нового типу держави. У результаті в 1980-х роках з'явилися ознаки формування регуляторної держави на Європейському континенті. Відомий дослідник Дж. Маджоне так пояснює появу нового типу держави: «Приватизація та дерегулювання мають створити умови для появи регуляторної держави, що прийде на зміну диригентській державі минулого» [1, р. 77]. Її особливістю є опора на регулювання, а не на державну власність, планове чи централізоване управління.

Методи дослідження

Проблематика регуляторної політики досить ґрунтовно досліджується економістами (з точки зору її впливу на економічний сектор) та юристами, які зосереджуються радше на юри-

дичній техніці. Лише відносно недавно, починаючи з кінця XX ст. регуляторна політика почала розглядатися зарубіжними політологами у контексті формування нового виду держави — регуляторної, яка до певної міри протиставляється державі загального добробуту і сервісній державі. Для з'ясування суті регуляторної політики та її інституційного забезпечення використовувалися системний, структурно-функціональний, порівняльний методи.

Результати

У 2002 році фахівці Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) виділили такі основні недоліки реформування регуляторної політики, зокрема: — брак або відсутність чітко сформульованих принципів якості регулювання, зокрема чіткого принципу співвідношення розмірів вигід і затрат, нерозуміння результатів, яких слід досягнути; — значні лакуни застосування політики, як щодо сфери національного регулювання, включеного у рамки його регулювання, щодо найбільш універсального включення субнаціонального регулювання, а також достатньої кількості винятків із загальної сфери політики; — брак чи відсутність консультацій з громадськістю в ході розробки регуляторної політики, що призводить до її низького рівня підтримки громадянами; — брак чи відсутність інституційної і стратегічної підтримки політики з розподілом відповідальності, що є основним питанням для спротиву реформі; — нестача чи відсутність інструкцій щодо застосування політики, необхідних для міністерств та інших органів державної влади; — брак чи відсутність в органів, що відповідають за регуляторну політику, повноважень і механізмів її примусового виконання; — недостатня увага процесам моніторингу, оцінки і звітності, як через форму зворотного зв'язку, так і через підтримку і розширення кількості зацікавлених сторін [2, р. 4].

У свою чергу регуляторне законодавство ЄС постійно удосконалюється для досягнення наступних цілей: — ефективного координування і співробітництва між країнами-членами, а також реалізації супутніх структурних реформ (у сфері конкурентної політики, корпоративного управління та секторальних реформ); — підвищення ефективності діяльності органів влади як Євросоюзу, так і держав-членів, їх здатності реагувати на сучасні виклики, у тому числі через проведення адміністративної реформи; — більшої прозорості у процесі прийняття нормативно-правових актів у тому числі через залучення всіх зацікавлених сторін та громадськості до їх обговорення.

Надмірне регулювання економічної діяльності на спільному європейському ринку зумовило необхідність зменшення кількості нормативно-правових актів та вироблення об'єктивних критеріїв оцінки їх ефективності і результативності. У результаті, у 2001 р. ЄС запровадив концепцію так званого «якісного регулювання». Пізніше вона була піддана критиці через низку недоліків: — брак чітко сформульованих принципів якісного регулювання, зокрема, чіткого принципу співвідношення розмірів вигоди і витрат, а також відсутність чіткого розуміння щодо результатів, які необхідно досягнути; — суттєві прогалини у сфері застосування політики, як щодо сфери національного регулювання, включеного в його у межі регулювання, так і міждержавного регулювання на рівні ЄС; — недостатня участь зацікавлених сторін, насамперед громадськості, у ході прийняття рішень, що зумовлює низький рівень довіри до регуляторної політики ЄС та посилює демократичний дефіцит Союзу — низький рівень інституційної і стратегічної підтримки політики із розподілом відповідальності; — недостатня організація та управління з боку генеральних департаментів (міністерств) та інших урядових служб щодо застосування політики; — брак інститутів, відповідальних за політику реформ, а також повноважень і механізмів щодо її примусового виконання; — ігнорування важливості процесу моніторингу, оцінки та звітності, як за допомогою зворотного зв'язку, так і через підтримку і розширення кількості акторів, зацікавлених у реформі.

Намагаючись удосконалити регуляторну політику на початку XXI ст. Європейська комісія запропонувала варіант «розумного регулювання», який намагався поєднати дерегулювання і ререгулювання. Серед запропонованих нею нововведень слід згадати такі поняття і кри-

терії як: — «життєвий цикл» (усі етапи підготовки регуляторного акту: від розробки проекту до оцінки його фактичного впливу на відповідну сферу); — визначення економічних цілей (конкурентоспроможність, економічний ріст) за умови збереження якості життя або соціальної моделі; — акцентування уваги на результатах і участь заінтересованих сторін у процесі підготовки та апробації нових регуляторних актів.

В цілому, необхідність запровадження розумного регулювання в ЄС була викликана усвідомленням того, що належне регулювання може забезпечити: підвищення конкурентоспроможності; більшу відкритість ринку; поліпшення рівня життя; захист навколишнього середовища; більшу прозорість діяльності органів державної влади; підтримку правопорядку тощо.

Розумне регулювання базується на дванадцяти основних принципах, а саме: пропорційність, відповідальність, послідовність, прозорість, адресність, необхідність, субсидіарність (фінансове забезпечення), доступність, простота, результативність, економічна ефективність, своєчасність. Планувалося, що основними інструментами, за допомогою яких буде реалізуватися розумне регулювання: попередня оцінка регуляторного впливу нових проектів актів законодавства; визначення та зменшення адміністративного тягаря; спрощення чинного законодавства та регулювання, включаючи їх консолідацію та кодифікацію; проведення консультації громадськістю та зацікавленими акторами; оцінка фактичного впливу регуляторних актів; полегшення доступу до законодавчої бази.

У 2010 році згідно із Меморандумом Європейської Комісії «розумне регулювання» мало за мету максимальне підвищення якості законодавчого забезпечення відповідно до принципів субсидіарності і пропорційності за трьома напрямками [3]:

1. Комплексний підхід на усіх етапах державно-управлінського циклу: від підготовки нормативно-правових актів, прийняття рішень, до ретроспективного спрощення діючого законодавства з акцентом на оцінці чинного законодавства і політики.

2. Посилення спільної відповідальності усіх органів, залучених до регуляторного процесу: Європейського парламенту, Європейської Ради, держав-членів та інших зацікавлених сторін.

3. Підвищення ролі громадян та зацікавлених сторін шляхом продовження строків публічного обговорення проектів у рамках циклу прийняття рішень із 8 до 12 тижнів, переглядом політики Єврокомісії щодо консультування з громадськістю та збільшення прогнозованості пропозицій Єврокомісії та оцінки поточної політики, що дасть змогу зацікавленим сторонам приєднатися до нормотворчого процесу на ранніх етапах.

Однак згодом від вживання терміну «розумне» регулювання, повернувшись до «кращого регулювання». У 2015 році Єврокомісія поставила перед собою низку амбітних завдань щодо покращення регуляторної політики.

1) Покращити участь зацікавлених сторін через: посилення зворотного зв'язку протягом усього життєвого циклу прийняття рішень, включаючи законопроекти з делегування та виконання рішень; б) продовжити термін консультацій до 12 тижнів для усіх нових пропозицій та оцінок, в) створення нового веб-порталу, де всі зацікавлені сторони можуть отримати інформацію про нові ініціативи Єврокомісії та висловити свою думку;

2) інтегровані керівництва та повний набір інструментів для працівників Єврокомісії про те, як застосовувати краще регулювання на всіх етапах розробки і прийняття рішень;

3) оцінювати чинне законодавство до висунення поправок до нього («спершу оцінка»);

4) незалежна Рада з регуляторної експертизи розглядає якість усіх оцінок впливу та основні оцінки, складаючись з 7 чиновників на повну ставку, які не залучені до процесу прийняття рішень, включаючи трьох зовнішніх експертів з-поза органів ЄС;

5) систематично перевіряти можливості для спрощення та більшої ефективності при перегляді чинного законодавства без шкоди його цілям;

6) створити платформу REFIT для підтримки зусиль Єврокомісії щодо спрощення регуляторного законодавства

В 2019 році був опублікований звіт роботи Єврокомісії [4] під керівництвом Ж.-К. Юнкера, згідно з яким за 2015–2018 роки їй вдалося досягнути певного успіху у реалізації цих завдань, найбільш помітний він у публікації намірів або дорожніх карт (документ, в якому описується проблема, на вирішення якої спрямований законопроект та можливі варіанти політики Союзу у цій сфері) для отримання реакції з боку зацікавлених сторін (691 документ), проведенні консультацій з громадськістю (417 заходів), проведення оцінки (259 випадків), оцінка впливу (218 документів), публікації законопроектів щодо делегування повноважень для встановлення зворотного зв'язку із зацікавленими сторонами (151 документ), заходи щодо спрощення законодавства (150 документів), обговорення законопроектів на платформі REFIT (89 документів).

Однак для ефективної регулятивної політики значення має не лише нормативно-правове забезпечення, а й органи, які будуть її реалізовувати. Ще в кінці ХХ ст. важливість інститутів в обговоренні і розробці державної політики значною мірою ігнорувалася, хоча жодна політика не може дати очікуваних результатів, якщо відсутні інститути, які забезпечують правильне застосування регуляторних актів.

У найбільш загальному вигляді регуляторні інститути можна звести до регуляторних наглядових органів і незалежних регуляторних організацій. Зазвичай наглядові органи за регуляторною політикою входять до складу центрального органу виконавчої влади, оскільки є важливим регуляторним інститутом, що підвищує якість регуляторного процесу і сприяють постійному її удосконаленню. Їх основне завдання — здійснювати нагляд, координувати, оскаржувати питання та надавати консультації регуляторним органам, сприяння законодавчим реформам, підвищення якості регуляторного процесу і досягнення певних вигід.

Вони мають бути наділені відповідними повноваженнями та можливістю координувати і підтримувати загальнодержавний підхід, отримувати певну вигоду від постійного мандату. Хоча більшість таких органів входять до системи органів державної влади, вони також можуть бути представлені різноманітними консультаційними комісіями, парламентськими та міжурядовими комітетами. Їх основне завдання полягає у координації і нагляді, забезпеченні відповідності певним стандартам якості реформ регуляторної політики. У свою чергу функція оскарження дає наглядовому органу повноваження піддавати сумнів доцільність прийняття регуляторного акту завдяки оцінці якості регуляторної політики за допомогою Аналізу регуляторного впливу (АРВ) та можливості накладати вето на регуляторний акт, що не відповідає вимогам якості.

Можливості наглядових органів щодо впливу на якість регулювання зводяться до наступного: здатність координувати інституційні структури в загальнодержавній перспективі, незалежність і достатній обсяг повноважень, політична підтримка на вищому політичному рівні. Необхідним також є існування незалежних регуляторних органів, які не залежать від політичної системи і яким передаються повноваження з реалізації окремих політик у низці секторів економіки (зазвичай у сфері комунального обслуговування (енергетика, зв'язок) або у секторах, в яких необхідний пруденційний нагляд).

Основна перевага таких органів полягає у тому, що вони убезпечують ринкові інтервенції від політичних та приватних інтересів, що закладає основи для покращення регуляторної ефективності, розділення ролі держави як директивного органу та власника виробничих ресурсів. Їх діяльність має визначатися відповідним законом, в якому чітко прописані їх функції, цілі та повноваження. При цьому незалежні регуляторні органи створюють певні проблеми для органів виконавчої та законодавчої влади. Основна полягає у тому, що вони не обираються напряму громадянами і не керуються виборними особами, оскільки вони створюються урядом і наділяються повноваженнями діяти незалежно від виборних органів держави.

Відповідно виникає питання, яким чином буде здійснюватися контроль за реалізацією ними регуляторних повноважень, а також висловлюються побоювання утворення «держави в мініатюрі», що веде до ерозії принципу поділу влади. Також слід визнати, що незалежні регуляторні органи завжди до певної міри залежатимуть від політичної ситуації в країні, оскільки змушені

діяти у рамках, що визначаються законом і адміністративними структурами, які можуть бути безпосередньо змінені парламентом і судами, а опосередковано — органами виконавчої влади. Тому ефективні регуляторні органи повинні враховувати довгостроковий політичний курс, що зрештою легітимізує їх існування.

Серед недоліків незалежних регуляторних органів слід згадати і регуляторне захоплення [5], зниження у довгостроковій перспективі регуляторної якості в інфраструктурних секторах: сповільнення структурних змін, втрата потенційних доходів для споживачів. До того ж регуляторні органи часто створюються за секторальною ознакою, що утруднює конвергенцію між секторами і перешкоджає утворенню нових бізнес-моделей, може призвести до фрагментації державної політики і заходів, особливо щодо політики конкуренції. Мінімізувати ці ризики можна шляхом чіткого визначення ролі регуляторних органів та посилення механізмів їх підзвітності.

Недержавні регуляторні органи можна класифікувати на чотири групи: 1) відомчі департаменти (агентства, що є частиною центрального уряду і не мають статусу окремого корпоративного органу, належать до державної служби і напряму підпорядковані міністру)

2) відомчі агентства, які не залежать від органів центральної виконавчої влади, можуть мати і власний бюджет, відокремлене керівництво, але перебувають у підпорядкуванні міністерства і під його оперативним керівництвом);

3) незалежні консультативні органи — агентства, наділені повноваженнями давати уряду, парламенту та приватним організаціям офіційні експертні рекомендації щодо окремих регуляторних актів та промислового сектора.

4) незалежні регуляторні органи — агентства, на які покладено відповідальність за здійснення регулювання окремих аспектів промислового сектора. Мають незалежне керівництво, але їх бюджет затверджується відповідним міністерством. При цьому сфера політичного чи відомчого втручання у діяльність органу не визначена або ж обмежується наданням консультацій із загальнополітичних, а не вузькоспеціалізованих питань.

Для більш ефективної роботи незалежних регуляторних органів строки призначення їх керівництва повинні перекривати виборчі або політичні цикли, що посилює їх незалежність. Крім того, вони повинні бути забезпечені достатніми фінансовими ресурсами для реалізації свого мандату, але механізми фінансування не повинні впливати на їх незалежність. Це досягається через пряме стягнення зборів з осіб, що підпадають під регулювання, централізованого фінансування з держбюджету,

Інституційні органи регуляторного нагляду в ЄС представлені: 1) Генеральним секретаріатом Єврокомісії, який відповідає за узгодженість роботи комісії, наглядає за реалізацією програми «Краще регулювання». Він також виконує функції секретаріату для Ради з регуляторної експертизи, що перевіряє якість усіх оцінок законодавчого впливу та основних висновків. Ця рада складається з трьох чиновників Комісії та трьох зовнішніх експертів, а очолюється Генеральним директором Єврокомісії; 2) Директоратом з оцінки впливу Європейського парламенту, який також проводить оцінку законопроектів, поданих Єврокомісією, а також може проводити глибший аналіз та давати оцінку впливу законодавчих поправок на вимогу комітетів Європарламенту; 3) Європейським судом аудиторів, найвищим аудиторським інститутом ЄС, що теж може здійснювати аудит результатів діяльності системи регуляторного управління.

Попередником Ради з регуляторної експертизи була Рада з питань оцінки впливу регуляторних актів (РОВРА), створена у 2006 році — центральний орган, який забезпечує проведення експертизи законопроектів, підготовлених Єврокомісією, збирає та аналізує усі думки щодо оцінки їх потенційного впливу на відповідні сфери. Позитивна резолюція РОВРА необхідна для розгляду усіх проектів, які подаються на розгляд ЄК. А висновки РОВРА про потенційний вплив нових актів законодавства супроводжують законопроектну ініціативу на всіх етапах прийняття рішень Єврокомісією. У випадку прийняття певної ініціативи звіт по ній РОВРА про оцінку його потенційного впливу оприлюднюється, що дає змогу приватним і громадським

організаціям отримати інформацію щодо очікуваних результатів та ризиків його імплементації. При цьому Рада наділена певною автономією і не залежить від структурних підрозділів ЄК, які займаються розробкою регуляторних актів для відповідних сфер економіки та соціального життя ЄС.

Висновки

Отже, з огляду на проголошений курс на євроінтеграцію, Україні слід адаптувати свою регуляторну політику відповідно до сучасних підходів Євросоюзу. Як свідчать дані урядового порталу про стан виконання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом «Пульс угоди» прогрес у цій сфері неоднозначний: у низці сфер вимоги виконані майже на 75% (технічні бар'єри у торгівлі; юстиція, свобода, безпека, права людини; підприємництво), а в інших лише близько 20% (інтелектуальна власність; фінансовий сектор; транспорт, транспортна інфраструктура). Також досвід ЄС засвідчив необхідність належного інституційного забезпечення такої політики, яка повинна основний акцент робити на максимально ранніх етапах процесу прийняття нормативно-правових актів: публікувати наміри органів державної влади щодо змін у законодавстві та ретельно відстежувати відповідність чинного законодавства потребам суспільства. На сьогодні основним органом у цій сфері є Державна регуляторна служба України, однак непрозорість процедур формування керівництва низки інших органів та їх залежність від політичного процесу, зокрема Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), зумовлює низький рівень до них серед громадян. Тому один із напрямів регуляторної реформи в Україні має мінімізувати й такі недоліки незалежних регуляторних органів як можливе зниження регуляторної якості в інфраструктурних секторах, створення за секторальною ознакою.

REFERENCES:

1. Majone, G. (1994). The rise of the regulatory state in Europe. *West European Politics*, 17 (3), 77–101.
2. OECD (2002), *Regulatory Policies in OECD Countries. From Interventionism to Regulatory Governance*, Paris. Available at: <https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/41882845.pdf> (Accessed: 15 November 2019).
3. Smart regulation: ensuring that European laws benefit people and businesses. Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_10_1296 (Accessed: 15 November 2019).
4. Better regulation: taking stock and sustaining our commitment. 15 April 2019. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/better-regulation-taking-stock_en_0.pdf

Стаття надійшла до редакції 10.09.19

© Береза А. В., 2019

Oleg Tkach

Doctor of Political Science, Professor of the Department of Political Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0003-3131-1533>
e-mail: tio19@ukr.net

NEW PROBLEMS OF DEMOCRACY IN VENEZUELA

Abstract

Formulation of the problem: The article of analysis is foreign-policy strategy of the USA as activity of the state that is sent to plugging of Latin America in the process of forming of advantageous model of international relations and includes resolution of long duration aims and corporate strategic planning taking into account correlation of application in space and in time of necessary resources, as activity of the American state that is sent to determination and achievement of long-term aims in a region by means of corresponding facilities.

Purpose of the research: Main objective of study is research aim consists in realization of analysis of the systems of direction of foreign-policy strategy of the USA, consideration of role of resource factor of American foreign-policy strategy in relation to Latin America in the post-bipolar world.

Research methods: The following research methods were used to address the issues set in the article: general scientific methods—descriptive, systemic, structural-functional, comparative, institutional-comparative; general logical methods—empirical, statistical, prognostic modeling and analysis; special methods of political science. The preference was given to the method of political-system analysis, by which the common and distinctive characteristics of the basic components of soft power strategies were identified, reflecting existing political, public, information and other challenges for international relations and global development. For empirical research, the factual basis was used, which was compiled by an expert survey of Ukrainian specialists-political scientists. Practical and systematic methods were used to analyze the system of relations in the Caribbean region from four perspectives: the United States—the Caribbean, the United States—regional poriegn policy influence, as well as relations between the Caribbean countries.

The article analyzes the priorities of the empirical investigations of political corruption, those devoted to its theoretical component are still largely missing. Therefore, there is a wide gap between the degree of scrutiny of political corruption phenomenon in Venezuela and foreign political science, which requires the systematization and analysis of foreign scholars' contributions on the issue. Members of the Bolivarian National Police (PNB) line up to guard the entrance of Venezuela's Central University (UCV) in Caracas, during a protest against the government of President Nicolas Maduro on January 30, 2019. Once one of Latin America's longest-running democracies and the country with the largest proven crude oil reserves in the world, Venezuela has been driven to the brink of collapse by years of economic mismanagement, rampant corruption, and mounting authoritarianism by President Nicolás Maduro's government.

Key words: Venezuela; democracy; corruption; international system; political corruption; strategy of national safety

Ткач Олег Іванович

Доктор політичних наук, професор кафедри політології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-3131-1533>
e-mail: tio19@ukr.net

НОВІ ВИКЛИКИ ДЕМОКРАТІЇ У ВЕНЕСУЕЛІ**Резюме**

Метою дослідження є з'ясування причин та особливостей політичної кризи у Венесуелі, виявлення можливостей транзитологічного та інституційного підходів до вирішення проблем демократії. У статті використані як філософські й загальнонаукові методи, так і спеціальні політологічні методи — системний, структурно-функціональний, неінституційний, біхевіористський, порівняльний тощо. У висновках визначається, що корупція пронизує всі рівні державного управління і всі гілки влади. Внаслідок цього, незважаючи на заходи, прийняті на державному рівні, проблема боротьби з корупцією як і раніше залишається актуальною. Служби контролю розгалужуються, але при цьому не стають ефективними. У даній статті проаналізована природа корупції «по-венесуельськи» та її культурні особливості, заходи для боротьби з нею на всіх рівнях державного управління, служби, які відповідають за боротьбу з корупцією, як антикорупційна діяльність регулюється законодавством країни, досягнуті результати і нові виклики.

Ключові слова: Венесуела; корупція; демократія; політичні інститути; політична криза; безпека

Вступ

Майже всі нафтовидобувні ліберальні демократії, такі як Норвегія, Великобританія і США, були демократичними країнами до того, як вони стали виробниками нафти. Автократії, що знайшли нафту, такі як Ангола, Бруней, Іран і Росія, не змогли зробити стрибок до ліберальної демократії. Протягом чотирьох десятиліть Венесуела, демократизувалася і лібералізувалася з 1958 р. внаслідок пошуку нафти.

Проте засади венесуельської ліберальної демократії виявилися неглибокими. Два десятиліття поганої економіки зруйнували популярність традиційних політичних партій. У цих незвичайних умовах Чавес, потім Мадуро змогли змінити структуру демократичних стримувань і противаг за кілька років.

Коли в 2014 р. закінчився десятилітній бум цін на нафту, Венесуела втратила не лише доходи від нафти, від яких залежали популярність Чавеса і міжнародний вплив, але і доступ до зарубіжних кредитних ринків. Це залишило країну з величезним тягарем заборгованості: кредити, узяті під час нафтового буму, усе ще повинні були обслуговуватися, хоча з потоку значно зменшеного доходу. Венесуела здійснювала політику, яка є типовою для автократій, що відкривають нафту: хижа, видобувна олігархія, що ігнорує звичайних людей, поки вони мовчать, жорстоко придушує, коли вони протестують.

Криза перетворилася в найстрашнішу гуманітарну катастрофу в Західній півкулі. Відомо, що точні цифри обвалу ВВП Венесуели важко знайти, але економісти вважають, що це порівняно з 40-процентним скороченням ВВП Сирії з 2012 р. після початку руйнівної громадянської війни. Гіперінфляція досягає одного мільйона відсотків у рік, що змушує 61 відсоток венесуельців жити в умовах крайньої бідності, причому 89 відсотків опитаних говорять, що в них немає грошей, щоб купити досить їжі для своїх родин, а 64 відсотка повідомляють, що вони втратили в середньому 11 кілограмів (24 фунтів) ваги тіла через голод. Десять відсотків населення—2,6 мільйони венесуельців мігрували до сусідніх країн. Держава відмовилося від надання суспільних послуг, зокрема, охорона здоров'я, освіта і навіть поліцейську діяльність; використовує жорстоке, репресивне насильство. Через масові протести у 2014 і 2017 рр. уряд відповів тисячами арештів, жорстоких побиттів і катувань, а також убивством понад 130 протестуючих. Тим часом кримінальний бізнес частіше здійснюється не всупереч державі або навіть просто в змові з державою, а безпосередньо. Незаконний обіг наркотиків виник поряд з видобутком нафти і валютним арбітражем як основне джерело прибутку для тих, хто близький до правлячої еліти, а високопоставлені чиновники і члени президентської родини зіштовхуються з обвинуваченнями в торгівлі наркотиками в США. Невелика еліта викрала національні активи. У серпні ряд бізнесменів, пов'язаних з режимом, були обвинувачені у федеральних судах США за спробу відмити понад 1,2 мільярди доларів у незаконно отриманих засобах. Весь південно-східний сектор країни перетворився в експлуататорський нелегальний шахтарський табір, де люди, вигнані з міст через голод, випробовують вдачу в небезпечних шахтах, керованих злочинними угрупованнями під військовим захистом. По всій країні тюремні банди, що працюють у партнерстві з урядовими силами безпеки, запускають вигідні вимагання, що робить їх де-факто громадянською владою. Офіси Казначейства, центрального банку і національної нафтової компанії стали лабораторіями, у яких виношуються складні фінансові злочини. В міру руйнування економіки Венесуели, лінії, що відокремлюють державу від кримінальних підприємств, практично зникли.

Методи дослідження

Для вирішення завдань, поставлених у статті, переважно були використані такі наукові методи: загальнонаукові—описовий, герменевтико-політологічний, системний, структурно-функціональний, компаративний, інституційно-порівняльний. У комплексі вони дали змогу розглянути трансформацію режиму як історично детермінований компонент еволюції політичних систем. Застосовуючи системний підхід, розглянуто політичний режим як складний, багаторівневий, цілісний феномен із безліччю внутрішніх зв'язків і зовнішніх чинників функціонування. Завдяки принципу цілісності політичний режим розглядається як інституційна єдність. У межах неоінституційного підходу актори, стратегії та ресурси трансформацій визначаються як відносно постійні елементи політичних режимів.

Результати

Визнання президентом Д. Трампом лідера венесуельської опозиції Хуана Гуайдо як законного президента країни було нехарактерним для адміністрації Трампа, який розпочав цей крок у координації із союзниками, обнародував перед Конгресом, широкою громадськістю, послався на давні принципи і цінності США, демократію та захист прав людини.

Американський дослідник Г. Трінкунас визначив, що 23 січня очолювані опозицією Національні збори Венесуели шокували світ, оскільки оголосили президента країни Н. Мадуро нелегітимним, оголосили його посаду вакантною, закликали до присяги на посаді глави Національних зборів Хуана Гуайдо як тимчасового президента відповідно до конституційних положень Венесуели про наступність президента. Незабаром після цього Сполучені Штати, Канада і більшість великих урядів західної півкулі визнали Гуайдо законним президентом Венесуели.

Такий сміливий і енергійний крок став несподіванкою: 2018 рік був сумовитим для опозиції Венесуели. Незважаючи на те, що в 2015 році він одержав контроль над законодавчим органом і в 2017 р. очолив широкомасштабну кампанію за громадянську непокору, опозиція відсторонила від влади вкрай непопулярний авторитарний уряд Мадуро. Антимадурські партії обвинувачували у своїх невдачах.

Внаслідок економічної та політичної кризи у Венесуелі економіка скоротилася майже на 50 % з того часу, як Мадуро вперше посів на посаду в 2013 р., видобуток нафти знизився до рівня, небаченого з 1950 р., інфляція досягла, за оцінками, річного рівня одного мільйона відсотків. Недоїданням страждали майже 90 відсотків венесуельців, що зараз живуть у бідності, і мільйони людей бігли за кордон у пошуках кращого життя, що робить міграційну кризу у Венесуелі другою за масштабами у світі після сірійської.

Уряд Мадуро здійснював владу за допомогою фінансування з Росії і Китаю, розвідувальної підтримки з Куби і зростаючих продажів золота до Туреччини. Протягом 2018 року Мадуро переслідував опозицію, навіть заявляючи про свою перемогу на президентських виборах у травні, що незалежні спостерігачі та 50 іноземних урядів визнали нелегітимними. Значну частину минулого року здавалося, що Мадуро загнав опозицію в кут [1, с. 4].

Поворот пояснює, по-перше, опозиція, принаймні, тимчасово пододала тенденцію до саботажу і фракційності. По-друге, розробила новий успішний підхід до мобілізації незадоволених венесуельців проти уряду. По-третє, дала збройним силам, оплоту режиму Мадуро, надійні запевнення в тім, що військові будуть амністовані за будь-які злочини, що вони раніше зробили, якщо вони підтримають перехід до демократії. За рахунок забезпечення швидкого — і важкого для зворотного — визнання Гуаїдо адміністрацією Трампа й урядами країн Латинської Америки, опозиція подала сигнал прихильникам Мадуро, особливо військовим. Х. Гуаїдо провів таємні переговори з військовими, що написав в своїй статті для *The New York Times*. Тому він проводить таємні переговори з венесуельськими збройними силами і силами безпеки. Країна відчуває гостру нестачу продуктів харчування та медикаментів, охорона здоров'я та інші важливі інфраструктурні системи знаходяться в занепаді. Крім того, криза призвела до найбільшої в венесуельській історії хвилі еміграції: країну покинуло три мільйони чоловік. Гуаїдо підкреслює, що переобрання Н. Мадуро на пост президента 20 травня 2018 р., було незаконним і не було визнано значною частиною світової спільноти, звинувачує Мадуро в узурпації влади, пояснює, що оголосив себе виконуючим обов'язки президента на підставі Конституції Венесуели, за якою, у разі відсутності обраного президента, влада переходить до спікера парламенту (до проведення нових виборів). Оскільки «режим Мадуро нелегітимний», пише Гуаїдо, необхідно вжити таких заходів: підтримати парламент країни як останній бастион демократії, закріпити підтримку з боку міжнародної спільноти, поводитися з людьми виходячи з того, що є право на самовизначення. Опозиція виділила три етапи переходу до демократії: кінець узурпації влади, перехідний уряд і вільні вибори. Він підкреслює, що здійснити такий перехід без підтримки військових не вийде — тому він потай проводив переговори з представниками збройних сил і сил безпеки. Опозиція пообіцяла амністію військовим, які не викриті у злочинних діях. Для зміни уряду необхідно, щоб армія перестала підтримувати Мадуро, пише лідер опозиції. Він також стверджує, що велика частина військових незадоволена поточним станом справ в країні. Що стосується підтримки народу, то, на думку Гуаїдо, Мадуро вже її втратив: правління не підтримує 84% населення [2, с. 5].

Американський дослідник Г. Трінкунас у виданні «Foreign affairs» січні 2018 року визначив, що опозиційна коаліція Венесуели була створена з метою перемоги на несправедливих виборах. І це удалося, провівши парламентські вибори 2015 року більшістю до двох третин голосів. Але опозиція швидко зрозуміла, що вибори у Венесуелі більше не мають значення. Президент Мадуро визнав недійсними вибори двох законодавців, щоб відмовити опозиції в переважній більшості, заборонив чиновникам давати показання законодавчому органу, наклав

вето на всі законодавчі акти, скликав установчі збори з домінуванням уряду, щоб узяти на себе чимало функцій законодавчого органа. Під час відсутності влади в опозиційних партіях було занадто мало спільного за ідеологією або програмою, щоб ефективно працювати разом.

Ситуація змінилася. Несподівані події 23 січня свідчать, що, принаймні, деякі лідери опозиції, зокрема з Народних партій «Прімеро Юстиція» і «Волунтад» розробляли внутрішню та міжнародну стратегію, щоб натиснути на Мадуро, щоб він пішов. Гуайдо з партією «Voluntad Popular», чий лідер Леопольдо Лопес знаходиться під домашнім арештом з 2014 року, став на посаду голови Національних зборів у грудні 2018 року, і ця посада обертається серед опозиційних партій, що контролюють законодавчі органи.

Свої корені в студентському русі Венесуели, 35-літній Гуайдо виявився привабливішим, ніж попередні лідери опозиції. Гуайдо і його союзники проводять нову мобілізаційну стратегію, скликаючи міські ратуші (майдани) під відкритим небом (*cabildos abiertos*) для взаємодії із середніми венесуельцями. Уперше з кінця протестів 2017 року публіка виявилася чуйною. Коли народні хвилювання спалахнули після невеликого військового повстання 21 січня, кабіддоси допомогли закласти основу для масових демонстрацій по усій Венесуелі 23 січня [3].

Опозиція також спочатку використовувала свою законодавчу владу в Національних зборах, щоб дати зрозуміти військовим, що не загрожує демократичний перехід. 15 січня Національні збори прийняли закон про амністії, що надає імунітет військовослужбовцям, які діють для відновлення демократії у Венесуелі. Гуайдо сказав, що не має наміру залучати військових до відповідальності за підтримку Мадуро.

Заспокоїти військових дуже важливо, тому що це найважливіша опора правлячої коаліції Мадуро. Збройні сили контролюють урядові міністерства, нафтову промисловість, розподіл продуктів харчування і внутрішню безпеку. Старші військові командири дотепер не хочуть діяти проти Мадуро, побоюючись, що уряд-спадкоємець буде притягнуто до відповідальності. І в них є вагомі підстави побоюватися відповідальності, оскільки вони замішані в багатьох злочинах режиму, включаючи корупцію, порушення прав людини і незаконний обіг наркотиків. Молодші офіцери менше задоволені режимом, але вони знаходяться під ретельним ідеологічним моніторингом і контррозвідницьким наглядом з боку режиму та з боку кубинських союзників, для виявлення і ліквідації потенційних змов.

Американський дослідник В. Падріно Лопес визначив, що опозиція також знайшла добровільного і важливого союзника в США. Чиновники адміністрації Трампа були розчаровані тим, що цільові економічні санкції Сполучених Штатів не здійснили реального впливу на режим Мадуро. Торік вони шукали альтернативи, від заборони експорту венесуельської нафти до США до судового переслідування соратників Мадуро і фронтменів у судах США.

Венесуельська опозиція представила адміністрації Трампа новий підхід. Вона запропонувала правову теорію, відповідно до якої США могли б визнати Гуайдо як законного лідера Венесуели—якщо переобрання Мадуро було нелегітимним, затверджували опозиціонери, логічний висновок полягав у тому, що посада президента Венесуели була вакантною з кінця Першого терміну Мадуро 10 січня. У відповідності зі статтею 233 Конституції Венесуели, якщо президентське крісло вакантне, тоді глава Національних зборів стає тимчасовим президентом і закликає до нових виборів [4].

Вашингтон погодився з цим. Визнаючи Гуайдо, адміністрація Трампа і її партнери допомогли венесуельській опозиції переконливіше дати зрозуміти військовим, що перехід до демократії є життєздатним і буде підтриманий міжнародним співтовариством. При цьому Сполучені Штати та інші країни, що визнали Гуайдо, зробили досить помітний і ризикований дипломатичний крок, що буде важко скасувати, зобов'язавши підтримати опозицію.

Стратегія опозиції в координації зі Сполученими Штатами змінює правила гри, але чи спрацює вона? Існує дві причини для скептицизму. По-перше, адміністрація Мадуро як і раніше користується підтримкою і визнанням своїх найважливіших міжнародних союзників: Китаю,

Куби, Росії і Туреччині. Ці країни є кредиторами останньої інстанції, активістами режиму Мадуро або і тим, і іншим. По-друге, незважаючи на чіткі сигнали збройним силам про те, що їм буде вигідно м'яке приземлення у випадку демократичного переходу, основні військові командири привселюдно заявили про свою підтримку президента Мадуро 23 і 24 січня.

Існують непередбачені і непередбачені наслідки для міжнародного визнання Гуайдо, починаючи від питань про розташування венесуельських активів за рубезем до статусу дипломатів, розміщених у Венесуелі урядами, які не вважають Мадуро законним президентом. Адміністрація Трампа бажає підсилити тиск на Мадуро. СІФ були праві в співробітництві з венесуельською опозицією — режим Мадуро в останні роки демонстрував небажання вести сумлінні переговори з опозицією, навіть коли були залучені зовнішні посередники, такі як Ватикан. Але Вашингтон вибрав ризикований шлях. Ескалацією Мадуро адміністрація Трампа підвищила імовірність неправильного сприйняття, що ведуть до ненавмисного конфлікту. Агресивні дії США також можуть призвести до розколу міжнародної коаліції, яка підтримує венесуельську опозицію, і можуть також перетворити ситуацію в американо-венесуельський конфлікт, а не в спробу відновити венесуельську демократію, що дозволило б Мадуро відступити від риторики антиімперіалізму і послужило би виправданням для його союзників — зокрема, Росії, Китаю, продовжувати пропонувати свою підтримку. Але навіть якщо Сполучені Штати уникають цієї конкретної пастки, Росія і Китай, безсумнівно, будуть розглядати події у Венесуелі як частину нової західної стратегії, спрямовану на підрив їхніх авторитарних союзників і держав-клієнтів. Вони розроблять контрзаходи [5].

За умови зростаючого внутрішнього і міжнародного тиску Мадуро може втратити самовладання і втекти з країни. Як альтернатива, офіцери нижчого рангу можуть зіграти в спонтанне повстання, щоб змусити старших офіцерів прискорити насильницький результат. Але існує також ризик того, що Мадуро залишиться при владі за підтримки військових і його союзників за рубезем, хоча буде інтернаціонально ізольованим. Азартна гра опозиції може закінчитися тим, що її лідери виявляться у в'язниці або у вигнанні. Це поставило би адміністрацію Трампа і міжнародне співтовариство в дуже скрутний стан, маючи менше дипломатичних інструментів, ніж коли-небудь, щоб уплинути на майбутнє Венесуели в позитивному напрямку.

Американські дослідники Мозес Наїм і Франсіско Торо розглянули розвиток Венесуели. В перший період — одна із самих старих і сильних демократій у регіоні з сильнішою системою соціального захисту, ніж кожна з сусідів, домагається прогресу у своїй обіцянці надати безкоштовне медичне обслуговування і вищу освіту усім своїм громадянам. Це була модель соціальної мобільності і магнітом для іммігрантів із усієї Латинської Америки і Європи. Преса вільна, а політична система відкрита; протиборчі партії люто конкурують на виборах і регулярно мирно змінюють владу. Це обійшло хвилю військових хунт, що погубили деякі країни Латинської Америки в умовах диктатури. Завдяки довгому політичному альянсові і глибоким торговельним та інвестиційним зв'язкам зі США, служить штаб-квартирою в Латинській Америці для безлічі транснаціональних корпорацій, має кращу інфраструктуру в Південній Америці [6].

Протягом другого періоду Венесуела стала однією із найбідніших країн Латинської Америки, новітньою диктатурою. За Чавеса країна зіштовхнулася із серйозним випадком соціалізму лівого спрямування. Проте Аргентина, Бразилія, Чилі, Еквадор, Нікарагуа й Уругвай також обрали соціалістичні уряди за останні 20 років, хоча жодна, крім Нікарагуа, не опинилася в стані стагнації, а навпаки — трохи процвітали. Система охорони здоров'я була зруйнована десятиліттями через недостатні інвестиції, корупцію і відсутність турботи; повернулися давно перемігші хвороби, такі як малярія і кір, відбулася епідемія насильства, стала джерелом міграції біженців мільйонів громадян у Латинській Америці; до кінця 2018 р. економіка скоротилася приблизно вдвічі за останні п'ять років, ціни подвоюються кожні 25 днів, є центром торгівлі кокаїном, держава є неспроможною, криміналізованою, керованою самодержцем, визнаним іноземною державою. Навряд чи хто-небудь (крім автократичних урядів) визнає фіктивні вибори,

незначна частина ЗМІ, яка не знаходиться під прямим державним контролем, дотримується офіційної лінії, побоюючись репресій. Головний аеропорт в основному пустельний, його використовують лише декілька авіакомпаній, які доставляють пасажирів із зовнішнього світу [7].

Зміни, які відбулися у Венесуелі є радикальними у два різних періоди: на початку 1970-х і в сучасних умовах. Причин існує декілька. По-перше, дослідники визначають причиною явище *Chavismo*. Під керівництвом Уго Чавеса і його спадкоємця Н. Мадуро країна зіштовхнулася з отрутною сумішшю безглуздої руйнівної політики, ескалації авторитаризму і клептократії, причому все це за умови кубинського впливу, що часто нагадує окупацію. Кожна з цих функцій сама по собі створила б величезні проблеми.

Якщо соціалізм не може бути обвинувачений у кризі Венесуели, можливо, винуватцем є нафта. Тяжка стадія кризи у Венесуелі збіглася з різким падінням світових цін на нафту, що почалося в 2014 році. Але цього пояснення також недостатньо. Занепад Венесуели почався чотири десятиліття тому, а не чотири роки тому. До 2003 року ВВП Венесуели на одного працівника вже скоротився на катастрофічні 37 відсотків у порівнянні з піковим значенням 1978 року— саме таким спадом, який привів Чавеса до влади. Крім того, у 2014 році усі світові нафтовидобувні країни випробували серйозний шок доходів у результаті різкого падіння цін на нафту. Лише Венесуела не витримала тиску [8].

Десятиліття поступового економічного спаду відкрили шлях Чавесу, харизматичному демагогові, пов'язаному з застарілою ідеологією, до влади і встановлення корумпованого самодержавства за зразком і прихильністю диктатурі Куби. Хоча криза передувала приході до влади Чавеса, його спадщина і вплив Куби в центрі спроби пояснити.

У Венесуелі не спрацювали традиційна дипломатія, а також тиск. Наприклад, у 2017 р. латиноамериканські країни пригрозили призупинити членство Венесуели в Організації американських держав. У відповідь режим вийшов з організації, продемонструвавши, наскільки його турбує традиційний дипломатичний тиск. Після лівоцентристської «рожевої хвили» перших років сторіччя, нові консервативніші лідери в Аргентині, Бразилії, Чилі, Колумбії і Перу змінили регіональний баланс проти диктатури Венесуели. Проте відсутні діючі заходи [9].

Роздратовані латиноамериканські держави розглядають кризу через призму проблеми біженців, через усунення власних урядів від допомоги, хоча це було б історичною помилкою, лише збільшило б кризу.

Розірвавши зв'язки у традиційних альянсах Венесуели з Вашингтоном Мадуро та латиноамериканськими демократіями, він утратив доступ до розумних економічних порад, відхилив консенсус економістів з політичного спектру, які попереджали про інфляцію, покладався на поради політичних радників Куби, які завірили, що не буде наслідків для заповнення дефіциту бюджету, гіперінфляції [9].

Венесуельська опозиція представила адміністрації Трампа новий підхід, запропонувала правову теорію, у відповідності з якою США могли б визнати Гуайдо законним лідером Венесуели—якщо переобрання Мадуро було нелегітимним, оскільки посада президента Венесуели була вакантною з кінця першого терміну Мадуро 10 січня. У відповідності зі статтею 233 Конституції Венесуели, якщо президентське крісло вакантне, тоді глава Національних зборів стає тимчасовим президентом і закликає до нових виборів. Лідери опозиції, зокрема з Народних партій «Прімеро Юстиція» і «Волунтад» розробляли внутрішню та міжнародну стратегію, щоб тиснути на Мадуро. Методи протидії Мадуро через визнання того, що вибори у Венесуелі не мають значення, Мадуро нелегітимно обраний.

Проте агресивні дії США можуть призвести до розколу міжнародної коаліції, яка підтримує венесуельську опозицію, можуть перетворити ситуацію в американо-венесуельський конфлікт, а не в спробу відновити венесуельську демократію. Пропозиції Трампа про військове вторгнення глибоко помилкові і надзвичайно небезпечні. Економічні санкції США не здійснили реального впливу на режим Мадуро.

Росія і Китай розглядають події у Венесуелі як частину нової західної стратегії, спрямовану на підрив їхніх авторитарних союзників і держав-клієнтів, розроблять контрзаходи, оскільки Мадуро здійснював владу за допомогою фінансування з Росії і Китаю, розвідувальної підтримки з Куби, зростаючих продажів золота до Туреччини. Існує недовіра між США та РФ у переговорах щодо регіону Латинської Америки.

Країни Латинської Америки усвідомлюють, що криза може перекинутися за межі Венесуели. Група Ліми, створена у серпні 2017 року для вирішення політичної кризи у Венесуелі, також визнала Х. Гуайдо і Національну асамблею Венесуели офіційними представниками цієї країни. Заяву підписали представники Аргентини, Бразилії, Канади, Чилі, Колумбії, Коста-Ріки, Гватемали, Гондурасу, Панами, Парагваю і Перу. До заклику не приєдналися Мексика, Гаяна і Сент-Люсія. Х. Гуайдо і Національну асамблею Венесуели відразу визнали США, Організація американських держав (ОАД), Канада та Австралія; 4 лютого низка європейських країн (ФРН, Великобританія, Франція, Іспанія, Данія, Нідерланди).

Лідер опозиції Хуан Гуайдо з січня 2019 року був главою парламенту Венесуели. 5 січня 2020 р. уряд країни оголосив, що очільником законодавчого органу обрано колишнього члена партії «За справедливість» Луїса Пару. Натомість опозиційні депутати очікували переобрати Хуана Гуайдо. Деякі з них не змогли потрапити на засідання парламенту через барикади в центрі Каракасу, які встановили сили безпеки країни. Представники опозиції заявили, що у Венесуелі здійснили парламентський переворот. У прес службі Гуайдо назвали обрання нового главу парламенту незаконним. Після цього опозиційні політики зібралися в газетному кіоску поблизу будівлі парламенту й переобрали його главою Гуайдо. Новий очільник парламенту Луїс Пара був виключений із партії «За справедливість» через звинувачення у корупції, які він заперечує. Венесуела переживає гостру соціально-економічну кризу. Гіперінфляція, девальвація національної валюти, дефіцит товарів першої необхідності, брак ліків призвели до того, що громадяни цієї держави масово залишають країну.

Про підтримку Гуайдо, окрім США, заявили Франція, Велика Британія, Іспанія, Данія, Австрія, Швеція, Аргентина, Бразилія, Гватемала, Гондурас, Грузія, Канада, Колумбія, Коста-Ріка, Панама, Парагвай, Перу, Чилі, Еквадор та Ізраїль. Натомість Мадуро підтримують Куба, Болівія, Туреччина, Росія та Мексика. Україна також оголосила свою позицію щодо політичної кризи у Венесуелі. Україна приєдналася до санкцій ЄС проти Венесуели стосовно посадових осіб у Венесуелі за системні порушення прав людини та демократичних свобод.

Висновки

Таким чином, події засвідчили, що засади венесуельської ліберальної демократії виявилися неглибокими. Комбінація кубинського впливу, корупції, руйнування демократичних стримувань і противаг і некомпетентність політиків утримують Венесуелу в катастрофічній економічній кризі. Політика Венесуели є типовою для автократій, які відкривають нафту, оскільки видобувна олігархія ігнорує звичайних людей, поки вони мовчать та жорстоко придушує, коли вони протестують.

Причинами кризи демократії є: політика «чавізму», економічні помилки нафтової політики. За Андресом Сербінім відповідно до статистики, краще живуть ті держави, де діє вільний ринок, наприклад Бразилія. З огляду на характерні антиамериканські погляди, виникає така комбінація, як націоналістичний соціалізм, який пов'язаний з популізмом. Якщо соціалізм не може бути обвинувачений у кризі Венесуели, можливо, винуватцем є нафта оскільки стадія кризи у Венесуелі чітко збіглася з різким падінням світових цін на нафту з 2014 р. Але цього пояснення також недостатньо. Занепад Венесуели розпочався чотири десятиліття тому. Адже у 2014 році усі світові нафтовидобувні країни випробували серйозний шок внаслідок різкого падіння цін на нафту, лише Венесуела не витримала тиску.

Раптовий поворот пояснює, що, по-перше, опозиція, принаймні, тимчасово пододала тенденцію до саботажу і фракційності; по-друге, розробила новий успішний підхід до мобілізації незадоволених венесуельців проти уряду; по-третє, запевнила збройні сили режиму Мадуро в тім, що військові будуть амністовані за будь-які злочини, якщо підтримають перехід до демократії.

REFERENCES:

1. Venezuela Swears in an illegitimate President. *Financial Times*. 11 January 2019.
2. Herrero. Venezuela is in Crisis. 10 January 2019. So How Did Maduro Secure a Second Term? *The New York Times*.
3. Peru, Paraguay recall diplomats over Maduro inauguration. *Venezuela News*. Al Jazeera. 11 January 2019. www.aljazeera.com.
4. Asamblea Nacional arranca proceso para Ley de Transición. 10 January 2019.
5. Smith. Isolation greets Maduro's new term as Venezuela's president. *AP NEWS*.
6. AN se declara en emergencia ante la usurpación de Nicolás Maduro en el cargo de la Presidencia de la República». www.asambleanacional.gob.ve. — 10 January 2019.
7. Cabildo. C.A. El Tiempo. Venezuela. Asamblea Nacional se declaró en emergencia y convocó a cabildo abierto. *El Periódico del Pueblo Oriental*. 2019. www.asambleanacional.gob.ve.
8. Juan Guaidó: Me apego a los artículos 333 para lograr el cese de la usurpación y convocar elecciones libres con la unión del pueblo, FAN y comunidad internacional. 11 January 2019. www.asambleanacional.gob.ve
9. Pence called Venezuelan opposition leader to pledge US backing. The Failure of Guaido's Constitutional Claim to the Presidency of Venezuela www.asambleanacional.gob.ve.

Стаття надійшла до редакції 10.10.19

© Ткач О. І., 2019

Author Guidelines

Types of Submission

The Journal publishes the following types of submission: 1) full-length original articles, which has not been published previously; 2) reviews of books not more than two years old.

Requirements for Article

The papers may be submitted in English or Ukrainian languages.

The full-length article, including annotation, appendices and references, should be not less than 25,000 characters, and should not exceed 50,000 characters. Book reviews should be about 5,000—10,000 characters.

Title page of the article should include the following information:—Universal Decimal Classification (UDC);—Full name of the author; author's affiliation (Institution, position, academic degree, e-mail);—Title of the article;—Abstract (about 2,000 characters; the Abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results, and major conclusions);

–5–6 Keywords.

Structure of Articles

The article should be divided into clearly defined and numbered sections:

Introduction (about 3,000 characters; the objectives of the work and literature survey).

Research methods (explain which methods and what for were used).

Results and discussion (write about the main results of the research).

Conclusions (about 2,000 characters).

Tables and Appendices (should have titles and numbers; notes should be stirred just below the tables).

References.

References must be submitted in order of their citation in the text.

Citations in the text

Every reference cited in the text should be present in the Reference list and vice versa.

Citations in the text should be followed by the reference number of the source (as it is numbered in the Reference list) and after the comma a page numbers should be written. If the author refers to several different sources at once, then their numbers should be separated with the semicolon.

Example:

[1, p. 44; 2, p. 35].

Reference list

References must be listed at the end of the manuscript and numbered in order of their citation in the text. Full details of the source are required.

References should be in Roman script and in Harvard-style. Hereinafter you can find the examples of how to use the Harvard reference system.

Reference to the article in Printed Journal

The basic structure of the reference should be as the following:

Author, A.A. (2013), «Title of article», Title of Journal, vol. 10, no. 2, pp. 49–53.

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), «Title of article», Title of Journal, vol. 11, no. 3, pp. 85–94.

Example:

Van der Geer, J., Hanraads, J.A.J. & Lupton, R.A. (2010), «The art of writing a scientific article», Journal of Scientific Communications, no. 163, pp. 51–59.

Reference to the article in Electronic Journal

Example:

Gilmore, J. (2014), «Translating American Exceptionalism: Comparing Presidential Discourse About the United States at Home and Abroad», International Journal of Communication, vol. 8, available at: <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/2336/1263> (accessed 05 December 2014).

Reference to the Book

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), Title of Book, Publisher, City of publication, 593 p.

Reference to the Edited Book

Editor, E.E. (Ed.) (2014), Title of Book, Publisher, City of publication, 503 p.

Reference to the Chapter in Edited Book

Author, A.A. (2014), «Title of chapter», in Editor, E.E. (Ed.), Title of Book, Publisher, City of publication, 593 p.

Reference to the Dissertation or the Abstract of Dissertation

Examples:

Yakhno, O.M. (2006), Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects), PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 189 p.

Yakhno, O.M. (2006), Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects), Abstract of the PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 20 p.

Reference to the Conference Paper

Author, A.A. (2014), «Title of proceedings», in Editor E.E. (Ed.), Title of Conference, Place of Conference, Date of Conference, Publisher, City of publication, pp. 89–91.

Reference to the Article in Online Resource (Website)

Author, A.A. (2014), «Title of article», available at: url (accessed date).

Reference to the Anonymous Article in Online Resource (Website)

Title of edition (2014), «Title of article», available at: url (accessed date).

Reference to the Document issued by the Corporate Author (e. g. Laws, Resolutions etc.)

Organization name (2014), Title of document, Publisher, City of publication, 593 p.

Peer review policy

All the papers are reviewed by the independent experts, appointed by the Editorial Board from a number of the well-known experts in the relevant scientific field. The final decision to publish or to decline the paper is made by the Editor-in-Chief, who is guided in his actions by the conclusions of the experts. When submitting the article, the author can request to exclude two scientists or two universities/institutes from the list of possible experts.

Peer review procedure may take up to 4 weeks, depending on the workload of experts and on the complexity of the subject. The Editorial Board informs the author of the reviewers' comments and of the decision to accept or to decline the paper.

If the decision is positive, the author makes the appropriate corrections and sends to the editorial board the final version of the paper. This amended version is signed by the author and by the experts to print, and no further changes are allowed. While approving the content of the issue, the Editorial Board takes into account the date of receipt of the final version of the paper.

Scientists, who want to take part in the peer review procedure of the Journal, should have a degree in the relevant scientific fields, the appropriate experience and high reputation in the academic world. Please send your resume to the Editorial Board.

Publication Ethics and Publication Malpractice Statement

The Journal is guided by ethical standards, recommended by the Committee on Publication Ethics. We recommend to read the relevant rules at the COPE official website: <http://publicationethics.org>. We also recommend to get acquainted with the Publishing Ethics Resource Kit, recommended by the «Elsevier»: <http://www.elsevier.com/editors/perk>.

We also recommend to read the «Elsevier» recommendations on how to avoid the violations of the Publication Ethics while preparing the academic publication: <http://www.elsevier.com/ethics/home>.

Вимоги до публікацій

Обсяг публікації та форматування

Повний обсяг статті, включно із анотаціями двома мовами (англійською, українською), додатками, таблицями, ілюстраціями, списком літератури, має становити 25–50 тис. знаків із врахуванням пробілів та знаків пунктуації.

Обсяг рецензії на книгу має становити 5–10 тис. знаків.

Рукопис необхідно подавати у форматі, що є сумісний із Microsoft Word (можливі розширення файлів: rtf., doc., docx.). Розмір сторінки А4; книжкова орієнтація; поля з усіх країв по 2 см.; шрифт Times New Roman; розмір шрифту 14; інтервал між рядками 1,5.

Формат файлів ілюстрацій: jpg. Роздільна здатність ілюстрацій: 300 dpi. Кількість ілюстрацій не повинна перевищувати п'яти.

Файли необхідно називати латинською абеткою за прізвищем автора статті (якщо авторів кілька—то за прізвищами перших трьох авторів). У випадку кількох ілюстрацій до статті—потрібно додавати в назві файлу до прізвища автора порядковий номер ілюстрації. Наприклад, Rizun1.

Титульна сторінка

Перед основним текстом статті потрібно вказати трьома мовами (українською, російською та англійською) наступні дані: —індекс УДК; —прізвище, ім'я та по-батькові автора / авторів, місце і адресу роботи, посаду, науковий ступінь, вчене звання, контактний телефон і електронну пошту автора; —назву статті; —резюме (детальні вимоги—див. нижче); —5–6 ключових слів.

Вимоги до резюме українською мовою

Обсяг резюме: близько 100 слів (800 знаків, враховуючи пробіли).

Резюме має бути якісним, інформативним та лаконічним. Його ціль—коротко відобразити основний зміст проведеного дослідження.

Структура резюме. У резюме необхідно чітко вказати:

мету / цілі дослідження (не статті, а саме дослідження);

методи (не загальними фразами, а чітко вказати, як саме було застосовано певні методи; тобто розкрити сам механізм проведення дослідження—яким чином було отримано його результати);

головні результати і висновки дослідження, з яких має бути зрозумілою їх значимість для науки, суспільства, виробництва тощо (здобутий новий цінний фактаж; виявлені нові взаємозв'язки та закономірності; підтверджені чи спростовані певні гіпотези або теорії тощо).

Всі названі складові резюме мають чітко ідентифікуватися. З цією метою рекомендуємо вживати в резюме слова: мета/цілі, методи, результати, висновок/висновки, значення.

За необхідності, можна на початку резюме вказати одним реченням актуальність дослідження, якщо вона не є очевидною із назви, мети чи висновків дослідження.

Ключові слова

Після резюме потрібно вказати 5–6 ключових слів, розділяючи їх крапкою з комою.

Резюме англійською мовою (Abstract)

Обсяг резюме англійською: близько 250 слів (2000 знаків, враховуючи артикли та пробіли).

Резюме має бути написане правильною англійською мовою, з урахуванням особливостей орфографії та граматики (британська або американська англійська, але не суміш обох). Неприпустимо подавати резюме, перекладені лише за допомогою автоматизованих електронних систем (комп'ютерні перекладачі).

Структура резюме. У резюме необхідно чітко вказати:

мету / цілі дослідження (main objective (s) of the study);

методи (methodology)—не загальними фразами, а чітко вказати, як саме було застосовано певні методи; тобто розкрити сам механізм проведеного дослідження—яким чином було отримано його результати (how the study was done);

головні результати і висновки дослідження (results/findings and conclusions), з яких має бути зрозумілою їх значимість (significance) для науки, суспільства, виробництва тощо (здобутий новий цінний фактаж; виявлені нові взаємозв'язки та закономірності; підтверджені чи спростовані певні гіпотези або теорії тощо).

Всі названі складові резюме мають чітко ідентифікуватися. З цією метою рекомендуємо вживати в резюме слова: main objective (s) of the study, methodology, results, findings, conclusions, significance.

Ключові слова (Key words)

Після резюме потрібно вказати 5–6 ключових слів, розділяючи їх крапкою з комою.

Вимоги до основного тексту статті

Основний текст статті повинен мати наступну структуру (викладені нижче підрозділи статті повинні бути пронумеровані, виділені у тексті жирним шрифтом і розташовані на окремому рядку як підзаголовки):

1. Вступ (вказати актуальність теми, дати огляд літератури і попередніх досліджень з цієї чи суміжної проблематики, вказати мету і завдання статті).

2. Методи дослідження (не загальними фразами, а чітко розписати, які методи і як саме використовувалися для даного дослідження; тобто розкрити сам механізм проведення дослідження — яким чином було отримано його результати).

3. Результати і обговорення (написати про основні результати дослідження).

4. Висновки.

5. Додатки і Таблиці (якщо є Додатки і Таблиці, то вони обов'язково повинні мати заголовки і порядкові номери; примітки слід розміщувати безпосередньо під таблицями).

6. Список літератури (подавати у порядку цитування, вказувати повні реквізити джерела — див. детальні вимоги нижче).

Вимоги до оформлення списку літератури

Всі наведені в тексті цитати і статистичні дані повинні мати належним чином оформлені посилання на першоджерела. Допускаються посилання лише на достовірні джерела.

Рекомендується віддавати перевагу посиланню безпосередньо на першоджерело, а не на його відтворення в якійсь іншій праці (посібнику, оглядовій статті та ін.). Також рекомендується посилатися на першоджерело, видане мовою оригіналу, а не на його переклад (окрім випадків, коли немає можливості отримати доступ до першоджерела мовою оригіналу).

Посилання на веб-джерела (на джерела в інтернеті) мають бути зведені до необхідного мінімуму, окрім випадків, коли йдеться про посилання на публікації, що перебувають у постійному доступі на веб-ресурсах міжнародних наукометричних баз даних.

Самоцитовання дозволяється лише в разі нагальної необхідності.

У тексті статті посилання позначаються цифрою у квадратних дужках, через кому зазначається номер сторінки (якщо є). Нумерація посилань відповідає порядку їх появи в тексті статті. Якщо автор посилається відразу на кілька різних джерел — слід розділяти їх крапкою з комою. Напр.: [1, с. 44; 2, с. 35].

Пристатейний список літератури укладається в порядку цитування джерел по тексту Вашої публікації (просимо звернути увагу: не за абеткою, а в порядку цитування).

Для статей, що місять посилання на джерела, опубліковані виключно романським шрифтом (англійські, німецькі, французькі тощо), достатньо одного списку літератури (References).

Для статей, що місять посилання на джерела не романським шрифтом (кириличні, арабські, китайські тощо), або комбінують посилання романським і не романським

шрифтами (напр., частина посилань англійською, а частина — українською), необхідно подавати два варіанти списку літератури:

Список літератури мовою оригіналу (всі джерела подаються тією мовою, якою їх опубліковано, тут можуть бути джерела і кирилицею, і романською абеткою та ін.);

References (той самий список літератури, але романською абеткою — правила перекладу і транслітерації див. нижче).

Список літератури

Список літератури необхідно подавати у порядку цитування, вказуючи повні реквізити джерела відповідно до вимог МОН України щодо бібліографічного опису — автор, назва статті/книжки, номер журналу, назва видавництва, місто видання, рік видання, сторінки тощо.

References

За основу оформлення списку літератури романською абеткою взято Гарвардський стандарт бібліографічних посилань (Harvard reference system).

Загальні правила наступні:

спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали; вказуються всі автори;

після прізвища та ініціалів автора / авторів в дужках вказується рік публікації, напр.: (2014);

після дати публікації в лапках вказується «Назва статті» або «Назва розділу», якщо це посилання на розділ колективної монографії;

потім курсивом вказується Назва Журналу чи Назва Монографії (всі значимі слова назви журналу чи книги / монографії пишуться з великої літери);

потім вказуються номер журналу і сторінки статті, АБО видавництво, місто видання і загальна кількість сторінок книги.

Нижче дивіться детальні правила оформлення посилань на різні типи джерел.

Посилання на статтю в друкованому журналі

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на статті виглядає наступним чином:

Author, A.A. (2013), «Title of article», Title of Journal, vol. 10, no. 2, pp. 49–53.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках — рік публікації, через кому — назва статті в лапках, через кому — курсивом назва журналу (всі значимі слова назви журналу пишуться з великої літери), через кому — номер журналу, через кому — сторінки публікації.

Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них, замість коми, ставиться знак & (and):

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), «Title of article», Title of Journal, vol. 11, no. 3, pp. 85–94.

Приклади:

Van der Geer, J., Hanraads, J.A.J. & Lupton, R.A. (2010), «The art of writing a scientific article», Journal of Scientific Communications, no. 163, pp. 51–59.

Baron, R.M. & Kenny, D.A. (1986), «The moderator-mediator variable distinction in social psychological research», Journal of Personality and Social Psychology, vol. 51, pp. 1173–1182.

Посилання на статтю в електронному журналі

Оформлюється майже так само, як і посилання на статтю в друкованому журналі, із тією відмінністю, що номери сторінок публікації можуть бути відсутніми. Наприкінці

посилання, через кому, додаються слова available at: та вказується веб-адреса посилання, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до публікації.

Приклад:

Gilmore, J. (2014), «Translating American Exceptionalism: Comparing Presidential Discourse About the United States at Home and Abroad», *International Journal of Communication*, vol. 8, available at: <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/2336/1263> (accessed 05 December 2014).

Передача романською абеткою посилань на україно- та російськомовні статті

Прізвище автора передається транслітерацією у відповідності до Таблиці транслітерації українського алфавіту латиницею, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України №55 від 27.01.2010 р. (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-p>). Таку транслітерацію можна зробити автоматично на веб-ресурсі: <http://translit.kh.ua/#lat/passport> (у випадковому списку має бути обрано Стандарт Паспортний КМУ 2010).

Назва статті перекладається англійською мовою.

Назва журналу передається транслітерацією (всі значимі слова назви журналу пишуть з великої літери). Рекомендуємо використовувати стандарт транслітерації, розроблений Термінологічною комісією з природничих наук (ТКПН) Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 1994 р., оскільки він має високу зворотність і максимальну сумісність з комп'ютерними кодуваннями (URL-сумісність). Таку транслітерацію можна зробити автоматично на веб-ресурсі: <http://translit.kh.ua/?iso9#lat/tkpn> (у випадковому списку має бути обрано Стандарт ТКПН).

Після назви журналу транслітерацією, потрібно у квадратних дужках подати назву журналу, перекладену англійською мовою (всі значимі слова назви журналу пишуть з великої літери).

Посилання на книгу / монографію

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на книжки / монографії виглядає наступним чином:

Author, A.A., Author, B.B. & Author, C.C. (2014), Title of Book, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках — рік публікації, через кому — курсивом назва книги / монографії (всі значимі слова назви пишуть з великої літери), через кому — номер видання (якщо перевидавалося кілька разів, і це вже не перше видання), через кому — назва видавництва, через кому — місто видання, через кому — загальна кількість сторінок. Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них замість коми ставиться знак & (and).

Якщо джерело кириличне, то:

прізвище автора передається транслітерацією за стандартом КМУ 2010 (<http://translit.kh.ua/#lat/passport>);

назва книжки / монографії перекладається англійською мовою (всі значимі слова назви писати з великої літери);

назва видавництва передається транслітерацією за стандартом ТКПН (<http://translit.kh.ua/?iso9#lat/tkpn>);

місто видання перекладається англійською мовою.

Посилання на колективну монографію

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на колективну монографію є практично такою ж самою, як і у випадку авторської монографії (див. вище), із тією різ-

ницею, що на початку посилання, замість прізвища та ініціалів автора, вказуються прізвище та ініціали редактора:

Editor, E.E. (Ed.) (2014), Title of Book, Publisher, City of publication, 503 p.

Посилання на розділ у колективній монографії

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на розділ у колективній монографії виглядає наступним чином:

Author, A.A. (2014), «Title of chapter», in Editor, E.E. (Ed.), Title of Book, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках — рік публікації, через кому — в лапках назва розділу, через кому слово *in* та прізвище редактора, через кому — ініціали редактора і в дужках скорочення (Ed.) або (Eds.) для кількох редакторів, через кому — курсивом назва монографії (всі значимі слова назви пишуть з великої літери), через кому — номер видання (якщо є), через кому — назва видавництва, через кому — місто видання, через кому — сторінки розділу.

Приклад:

Mettam, G.R., & Adams, L.B. (2009), «How to prepare an electronic version of your article», in Jones, B.S. & Smith, R.Z. (Eds.), Introduction to the Electronic Age, E-Publishing Inc., New York, pp. 281–304.

Посилання на дисертацію та автореферат

Схема оформлення посилання приблизно така ж, як у книжки / монографії. Із тією відмінністю, що після назви роботи додаються слова PhD diss. (для тексту кандидатської дисертації), D.Sc. diss. (для тексту докторської дисертації), Abstract of the PhD diss. (для автореферату кандидатської дисертації), Abstract of the D.Sc. diss. (для автореферату докторської дисертації). Після цього у дужках скорочено називається сфера науки, з якої захищено дисертацію. Потім вказується назва закладу, де вона захищалася, через кому — назва міста (якщо не є очевидним із назви навчального закладу), потім — кількість сторінок.

Приклади:

Yakhno, O.M. (2006), Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects), PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 189 p.

Yakhno, O.M. (2006), Ukraine in Contemporary Geopolitical Space (Political and Media Aspects), Abstract of the PhD diss. (polit. sci.), Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 20 p.

Посилання на матеріали конференції

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали конференції виглядає наступним чином:

Author, A.A. (2014), «Title of proceedings», in Editor E.E. (Ed.), Title of Conference, Place of Conference, Date of Conference, Publisher, City of publication, pp. 89–91.

Спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках — рік публікації матеріалів, через кому — в лапках назва виступу чи тез, через кому слово *in* та прізвище редактора, через кому — ініціали редактора і в дужках скорочення (Ed.) або (Eds.) для кількох редакторів (якщо є), через кому — курсивом повна назва конференції, через кому — курсивом місце проведення конференції, через кому — курсивом дата проведення конференції, через кому — видавництво (якщо є), через кому — місце публікації матеріалів, через кому — сторінки публікації.

Посилання на матеріали з інтернету

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали з інтернету виглядає наступним чином:

Author, A.A. (2014), «Title of article», available at: url (accessed date).

Спочатку вказується прізвище автора, через кому — його ініціали (пробіли між ініціалами не потрібні), потім у дужках — рік публікації, через кому — слова available at: та веб-адреса посилання, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до публікації.

Приклад:

Seddon, M. (2014), «Documents Show How Russia's Troll Army Hit America», available at: www.buzzfeed.com/maxseddon/documents-show-how-russias-troll-army-hit-america (accessed 03 June 2014).

Посилання на матеріали з інтернету, автор яких не вказаний

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на матеріали без автора виглядає наступним чином:

Title of edition (2014), «Title of article», available at: url (accessed date).

Приклад:

BBC NEWS (2014), «Ukraine profile», available at: <http://www.bbc.com/news/world-europe-18018002> (accessed 09 December 2014).

Посилання на закони, резолюції, рішення і т. п.

Загальна схема оформлення бібліографічного посилання на закони, резолюції, рішення і т. п. документи виглядає наступним чином:

Organization name (2014), Title of document, Publisher, City of publication, 593 p.

Спочатку вказується назва органу чи організації — автора документу, потім у дужках — рік публікації, через кому — курсивом назва документу, через кому — дата документу (якщо є), через кому — назва видавництва (якщо є), через кому — місто видання (якщо є), через кому — кількість сторінок (якщо є). Якщо документ доступний онлайн — через кому додаються слова available at: та веб-адреса, потім у дужках після слова accessed вказується дата останнього доступу до документу.

Приклад:

Council of the European Union (2014), Council conclusions on Ukraine, 20 October 2014, Luxembourg, available at: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/145211.pdf (accessed 05 December 2014).

Academic journal

Politology Bulletin

Issue 83 (2019)

The issue was worked on by:

Editor Mykola Khylyk

Technical editor and layout designer Yevhenii Tovmash

Journal homepage: <http://zpv.knu.ua/>

The journal is available on
the websites of the academic databases and libraries:
<http://www.nbu.gov.ua> (Vernadsky National Library of Ukraine);
<http://www.library.univ.kiev.ua> (Maksymovych Scientific Library).

Format: 70x108/16. Font: Times New Roman.
Conventional printed sheets: 5.7; accounting publishing sheets: 10.0; circulation: 100.

Editorial:

“Politology Bulletin,”

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
auditorium 308-A (Department of Political Science),
60 Volodymyrska str., 01601, Kyiv, Ukraine

Phone: (+38044) 239 3383.

Web: <http://zpv.knu.ua/>. E-mail: mykola.khylyko@gmail.com

Publisher:

“Vadex” Ltd.,

9 Berezhanska str., 04074, Kyiv, Ukraine

Phone: (+38067) 502 2242. Web: <http://vadex.com.ua>. E-mail: tovmash_d@ukr.net

Certificate of registration in State register of publishers

DK #4285 of 27.03.2012

The author's copy of the journal is sent to the address,
specified by the author, at her/his expense.

Наукове видання

Політологічний вісник

Випуск 83

2019 рік

Над випуском працювали:

Редактор Микола Хилько

Технічний редактор та верстальник Євгеній Товмаш

Веб-сайт журналу: <http://zpv.knu.ua/>

Журнал доступний на академічних веб-ресурсах:

<http://www.nbuv.gov.ua> (ЦНБУ ім. В. І. Вернадського);

<http://www.library.univ.kiev.ua> (Наукова бібліотека ім. М. Максимовича).

Формат 70×108/16. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 5,7. Обл.-вид. арк. 10,0. Наклад 100 пр.

Адреса редакції:

«Політологічний вісник»,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, аудиторія 308-А (Кафедра політології),

м. Київ, 01601, Україна

Тел.: (+38044) 239 3383.

Web: <http://zpv.knu.ua/>. E-mail: mykola.khylko@gmail.com

Виготовлювач:

ТОВ «Вадекс»,

вул. Бережанська, 9, 04074, Київ, Україна

Тел.: (+38067) 502 2242. Web: <http://vadex.com.ua>. E-mail: tovmash_d@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України суб'єктів видавничої справи
ДК №4285 від 27.03.2012 р.

Авторський примірник журналу надсилається на вказану
автором адресу за його кошти.